

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

BLANKA BLAGOTINŠEK

**Obravnava stavčnih členov v slovenskem jezikoslovju –
raba in funkcija v različnih besedilnih vrstah**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

BLANKA BLAGOTINŠEK

**Obravnava stavčnih členov v slovenskem jezikoslovju –
raba in funkcija v različnih besedilnih vrstah**

Magistrsko delo

Mentor: izr. prof. dr. Mojca Smolej

Študijski program: slovenistika-E

Ljubljana, 2015

Zahvala

Zahvaljujem se mentorici izr. prof. dr. Mojci Smolej za vse strokovne nasvete in hitre odgovore.

Iskrena hvala staršem, ki so mi študij omogočili in me podpirali.

Hvala Veroniki, Nejcju in Anastaziji za spodbudne besede.

Posebno zahvalo pa izrekam mojemu Leonidu, ki mi je ves čas stal ob strani, me spodbujal in bil potrpežljiv.

Izvleček

Obravnava stavčnih členov v slovenskem jezikoslovju – raba in funkcija v različnih besedilnih vrstah

V magistrskem delu z naslovom *Obravnava stavčnih členov v slovenskem jezikoslovju – raba in funkcija v različnih besedilnih vrstah* smo se ukvarjali z obravnavo stavčnih členov v slovenskem jezikoslovju. Z analizo literarnih, publicističnih in znanstvenih besedil smo ugotovili, da se v literarnih in publicističnih delih največkrat pojavi osebek, v znanstvenih pa prilastek. Podrobneje smo si ogledali osebek, ki se v literarnih besedilih večkrat pojavi v morfemski obliki, v publicističnih in znanstvenih pa v leksemski obliki. V vseh treh besedilnih vrstah smo našli členke, ki smo jih glede na njihovo funkcijo vključili v stavčnočlensko analizo, ali pa jih iz nje izločili. S primerjavo površinske in globinske sestave povedi smo dokazali vpliv pomenske skladnje na samo razumevanje besedila. Ugotovili smo, da lahko osebek in predmet v 4. sklonu izražata več različnih pomenov, največ pomenov izražata v literarnih besedilih.

Ključne besede skladnja, pomenska skladnja, stavčni členi, osebek, predmet v tožilniku

Abstrakt

The theory of Sentence elements in Slovenian linguistics. Use and function in different types of text

In the Master's thesis entitled *The theory of Sentence elements in Slovenian linguistics. Use and function in different types of text* we dealt with the application of sentence elements in Slovenian linguistics. We analyzed the literary, scientific and journalistic texts and established that the subject is more frequent in the literary and journalistic texts. But in the scientific texts the attribute is more frequent. We turned our special attention to the subject which in the literary texts often appears as the morpheme. In the journalistic and scientific texts as lexical items. In all of the three types of texts we found indefinite pronouns. We included or excluded them in the sentence structure pattern, according to their function. By comparing all aspects of the sentence structure we proved the influence of the syntax on the understanding of the text. We established that the subject and the object in the accusative have many different meanings, particularly in the literary texts.

Key words Syntax, significant syntax, sentence elements, subject, object in the accusative

Kazalo vsebine

1.	UVOD	1
2.	SKLADNJA	2
3.	POVED, STAVEK, IZREK	3
4.	STAVČNI ČLENI.....	5
4.1.	Osebek.....	7
4.2.	Povedek	8
4.3.	Predmet.....	9
4.4.	Prislovno določilo	9
4.5.	Povedkov prilastek	10
4.6.	Prilastek	10
4.7.	Povedkovo določilo	10
4.8.	Problematika določanja stavčnih členov	11
5.	TIPOLOGIJA STAVKOV.....	13
5.1.	Dvodelni stavki	13
5.2.	Enodelni stavki	13
5.3.	Polstavčne tvorbe	14
6.	ZVEZE STAVKOV	15
6.1.	Podredje	15
6.1.1.	Osebkov odvisnik (=osebek)	15
6.1.2.	Povedkov odvisnik (=povedek)	16

6.1.3.	Odvisnik povedkovega prilastka (=povedkov prilastek)	16
6.1.4.	Predmetni odvisnik (=predmet)	16
6.1.5.	Prislovni odvisniki (=p. d. k., p. d. č.)	16
6.1.6.	Lastnostni odvisniki (=p. d. n.).....	17
6.1.7.	Vzročnostni odvisniki (=p. d. v.).....	18
6.1.8.	Prilastkov odvisnik (=prilastek).....	19
6.2.	Priredje	20
7.	KRONOLOŠKI PREGLED SKLADENJSKIH OBRAVNAV	21
7.1.	Predstrukturalno obdobje	21
7.1.1.	Obdobje antike	21
7.1.2.	Srednji vek	22
7.1.3.	19. stoletje.....	22
7.2.	Obdobje klasične strukturalne skladnje	22
7.2.1.	Strukturalizem	22
7.2.2.	Praški lingvistični krožek.....	23
7.2.3.	Teorija odvisnosti	23
7.2.4.	Teorija junkcije/povezovanja	23
7.2.5.	Teorija translacije	24
7.3.	Obdobje tvorbnopretvorbene slovnice.....	24
8.	KRONOLOŠKI PREGLED SKLADENJSKIH OBRAVNAV NA SLOVENSKEM	25
8.1.	Besednozvezna skladnja.....	25

8.1.1.	Adam Bohorič	25
8.1.2.	Marko Pohlin	27
8.1.3.	Jernej Kopitar.....	28
8.2.	Prehod besednozvezne skladnje v stavčno skladnjo.....	28
8.2.1.	Valentin Vodnik	28
8.3.	Stavčna skladnja	29
8.3.1.	Peter Dajnko	29
8.4.	Medsebojna povezanost besednozvezne in stavčne skladnje	30
8.4.1.	Anton Janežič.....	30
8.4.2.	Fran Miklošič	31
8.4.3.	Fran Levstik.....	33
8.5.	Pomenskoskladenjski vidiki skladnje.....	34
8.5.1.	Anton Breznik	34
8.6.	Večravninska obravnava skladnje (začetki upovedovalne teorije)	36
8.6.1.	Jože Toporišič	36
8.6.2.	Ada Vidovič Muha.....	37
8.6.3.	Martina Križaj Otar	38
8.6.4.	Olga Kunst Gnamuš	39
8.7.	Korpusni pristop	39
9.	SKLADENJSKI RAZČLENJEVALNIK	40
10.	EMPIRIČNI DEL.....	42

10.1.	Literarna besedila	43
10.1.1.	Sapraniška	43
10.1.2.	Moj dežnik je lahko balon	48
10.1.3.	Eko čarovniška šola.....	51
10.1.4.	Sklepne ugotovitve o skladenjski analizi literarnih besedil	56
10.2.	Publicistična besedila	57
10.2.1.	Delo	57
10.2.2.	Večer.....	61
10.2.3.	Dnevnik.....	64
10.2.4.	Sklepne ugotovitve o skladenjski analizi publicističnih besedil.....	69
10.3.	Znanstvena besedila	70
10.3.1.	Slavistična revija	70
10.3.2.	Jezik in slovstvo	73
10.3.3.	Zbornik Obdobja	77
10.3.4.	Sklepne ugotovitve o skladenjski analizi znanstvenih besedil.....	82
11.	SKLEPNE UGOTOVITVE EMPIRIČNEGA DELA.....	83
12.	ZAKLJUČEK	85
13.	POVZETEK	87
14.	LITERATURA.....	88

KAZALO SLIK

Slika 1: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v pravljici Sapramiška	44
Slika 2: Razmerje med leksemsko in morfemsko izraženimi osebki	45
Slika 3: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v pravljici Moj dežnik je lahko balon	48
Slika 4: Razmerje med leksemsko in morfemsko izraženimi osebki	49
Slika 5: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v pravljici Eko čarovniška šola	52
Slika 6: Razmerje med leksemsko in morfemsko izraženimi osebki	53
Slika 7: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v literarnih delih	56
Slika 8: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v časopisu Delo	57
Slika 9: Razmerje med morfemsko in leksemsko izraženimi osebki	58
Slika 10: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v časopisu Večer	61
Slika 12: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v časopisu Dnevnik	65
Slika 13: Razmerje med morfemsko in leksemsko izraženimi osebki	66
Slika 14: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v publicističnih delih	69
Slika 15: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v Slavistični reviji	70
Slika 16: Razmerje med morfemsko in leksemsko izraženimi osebki	71
Slika 17: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v reviji Jezik in slovstvo	74
Slika 18: Razmerje med morfemsko in leksemsko izraženimi osebki	75
Slika 19: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v Obdobjih	78
Slika 20: Razmerje med morfemsko in leksemsko izraženimi osebki	79
Slika 21: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v znanstvenih besedilih	82

1. UVOD

V magistrskem delu z naslovom *Obravnava stavčnih členov v slovenskem jezikoslovju – raba in funkcija v različnih besedilnih vrstah* smo se ukvarjali z obravnavo stavčnih členov v slovenskem jezikoslovju. Delo je sestavljeno iz teoretičnega in empiričnega dela. V teoretičnem delu smo pregledali *Slovensko slovnico* J. Toporišiča in izhajali predvsem iz teoretskih okvirov slovnice, saj je to edina slovnica, ki jo imamo. Ker se z vsemi definicijami nismo strinjali oziroma smo menili, da so preohlapne, smo dodali še poglede S. Kranjc, M. Smolej in A. Žele. V nadaljevanju teoretičnega dela naloge smo podali zgodovinski pregled obravnav skladnje v slovenskem jezikoslovju. Pregledali smo slovnice, da bi ugotovili, v kolikšni meri se v slovnica h pojavljajo skladnja in stavčni členi, če sploh se. Pri tem smo se naslanjali predvsem na članke A. Žele. V empiričnem delu pa smo skušali teoretična spoznanja prenesti v prakso. Izbrali smo besedila različnih besedilnih vrst. Osredotočili smo se na literarna, publicistična in znanstvena besedila ter jih najprej stavčnočlensko analizirali. Pri tem smo želeli ugotoviti, kateri stavčni členi so značilni za posamezno besedilno vrsto in v kolikšni meri se pojavljajo. Podrobneje smo si ogledali osebke, ki je lahko v besedilu izražen leksemsko ali morfemsko. Ugotavljali smo, v kateri obliki se pojavi večkrat. Pri stavčnočlenski analizi so nam nekatere besede povzročale težave. Nekaj takšnih primerov smo izpisali in jih analizirali. Največ pozornosti pa smo namenili osebku in predmetu v tožilniku. Z obravnavo pomenov, ki ga izražata omenjena stavčna člena, smo skušali dokazati razlike med površinsko in globinsko sestavo povedi oziroma vpliv pomenske skladnje na samo razumevanje besedila.

2. SKLADNJA

Po besedah J. Toporišiča je skladnja ali sintaksa poseben del slovničnega nauka o jeziku. Uči, kako so sestavljene pravilne povedi in njihovi deli. Povedi in njihove dele skladamo in prepoznavamo na podlagi skladenjskih vzorcev iz besed in stalnih besednih zvez, pri tem pa vedno upoštevamo tudi položaj povedi v danem besedilu oziroma njegovem delu. (Toporišič 2000: 487).

Vrste skladnje:

- pomenska (opis pojavov, ki se dogajajo v globini, pod površino),
- formalno-strukturna (v središču so pravila tvorjenja, pretvarjanja struktur),
- besedilna (opazovanje členitve po aktualnosti ob besedilu obsega odstavka).

Po besedah M. Smolej izraz skladnja izvira iz grške besede *syntaxis* in pomeni zlaganje, urejanje, skladanje. Izraz sintaksa najprej označuje vsako zlaganje, sestavljanje jezikovnih enot, ne samo besed, pač pa tudi glasov. Okoli 3. st. pr. n. št. pa se pojavi v pomenu, ki je blizu današnjemu. Torej gre za slovnično področje, ki predstavlja proces kompozicije besed (tudi morfemov) v besedne zveze, stavke oz. povedi, lahko pa nasprotno predstavlja tudi proces dekompozicije povedi oz. stavkov na besede in morfeme. Skladnja tako razkriva ali odkriva različne vrste odnosov in zakonitosti teh odnosov med besedami, ki skupaj tvorijo najrazličnejše zveze in stavke oz. povedi. (Smolej 2011: 8).

Prve slovnice slovenskega jezika so bile večinoma pisane v nemškem ali latinskem jeziku, zato se v njih največkrat uporablja izraz sintaksa. Enega prvih zapisov izraza skladnja lahko zasledimo pri A. Janežiču. V slovnici iz leta 1854 je eno izmed poglavij posvečeno tako imenovanemu skladoslovju. V *Slovenski slovnici za domačo in šolsko rabo* pa A. Janežič že v polnosti uporablja izraz skladnja. Z njim je poimenovano celotno drugo poglavje. M. Cigale v terminološkem slovarju na prvem mestu navaja slovensko ustreznico skladnja, šele na drugem pa sintaksa. Pri M. Pleteršnikovem slovarju izraz skladnja predstavlja samostojno geslo. Med prve, ki so oblikovali slovensko slovniško terminologijo, pa sodi V. Vodnik. Poglavje, ki se po današnjih merilih ukvarja s skladnjo, je poimenoval vezanje. (Smolej 2011: 8–9).

3. POVED, STAVEK, IZREK

Poved in stavek sta osnovna pojma skladnje, pri čemer je poved najmanjša samostojna enota, ki je lahko že sama besedilo. Povedi so sestavljene iz poimenovalnih enot – najobičajnejša enota je stavek – ali iz stavkov. Stavek pa sestavljajo besede zbrane okrog osebne glagolske oblike. Na tem mestu moramo poudariti, da se J. Toporišiča večkrat napačno citira. Večkrat zasledimo razlage, da v *Slovenski slovnici* piše, da so stavek le besede zbrane okrog osebne glagolske oblike, kar pa ne drži, saj v nadaljevanju J. Toporišič piše, da kadar ni osebne glagolske oblike, so besede stavčne povedi zbrane ali okrog neosebne glagolske oblike ali pa okrog katere enote kake druge besedne vrste. Kot primer navaja *Čudovita stvar!* Razlaga, da so povedi tipa *Hoditi tako pozno domov* dejansko stavčne, gre za t. i. ustreznike stavkov. Poseben tip stavka so tudi pastavčne tvorbe, npr. medmetne, zvalniške, členkovne. Slovenščina poleg enostavnih pozna tudi večstavčne povedi, ki so treh vrst – priredne, podredne in soredne. (Toporišič 2000: 488).

Pragmatično jezikoslovje stavek razlaga nekoliko drugače. Poleg stavka in povedi obravnava tudi izrek. V pragmatičnem jezikoslovju se stavek razume kot stavčni vzorec, abstrakcija. Ko ta vzorec napolnimo z besedami, dobimo poved. (Predavanja Simone Kranjc, *Skladnja slovenskega knjižnega jezika*, 2010/2011).

Snom – Vf – Sacc

osebek – povedek – predmet

Mija piše dnevnik.

Poved ilustrira stavčni vzorec/strukture. Napolnimo jo s končnimi simboli. Ko poved postavimo v kontekst (damo ji komunikacijsko funkcijo), postane izrek. Izrek nastaja v konkretnem govornem položaju, zato pravimo, da je poved s komunikacijsko funkcijo v kontekstu. Tvorimo ga z namenom, sestavljen pa je iz treh delov:

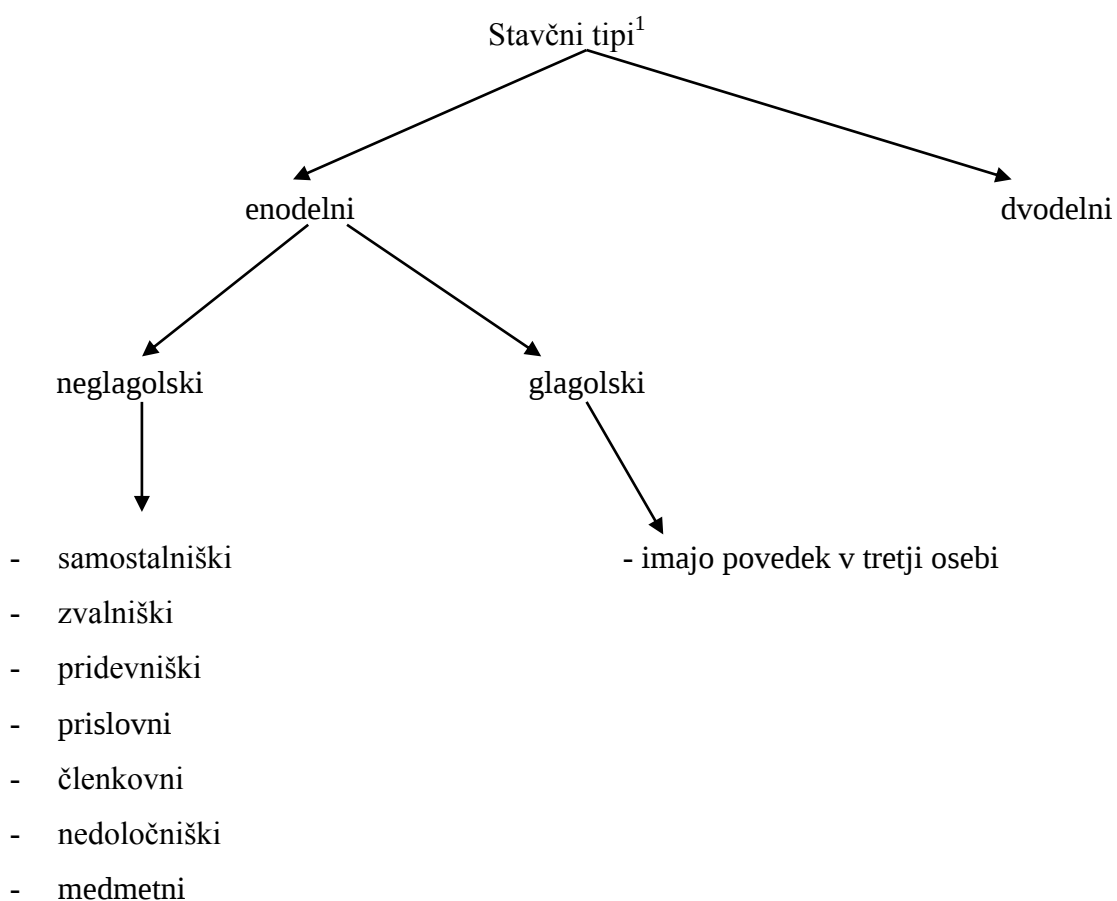
- Stvarna vsebina/propozicija: Obstajajo izreki, ki nimajo stvarne vsebine, izražajo pa komunikacijsko funkcijo, npr. *Halo?!* Komunikacijska funkcija ni vedno izražena neposredno z izjavo, razumemo jo s pomočjo konteksta in prozodičnih prvin.
- Komunikacijska funkcija: Izražanje namena.

- Kontekst: Smisel izreka, pomemben, ko skušamo ugotoviti, kaj nek izrek pomeni. Vsak izrek lahko različni naslovniki različno razumejo (odvisno od fizičnega, socialnega, mentalnega sveta). (Predavanja Simone Kranjc, Skladnja slovenskega knjižnega jezika, 2010/2011).

4. STAVČNI ČLENI

Enote, ki sestavljajo stavek, imenujemo stavčni členi. Stavčne člene določamo na podlagi 4 meril, in sicer pomena, vprašalnice, oblike in položaja v stavčni zgradbi. (Toporišič 2000: 555).

Pragmatično jezikoslovje stavek in poved razume nekoliko drugače. Kot smo omenili v prejšnjem poglavju, je stavek le abstraktni vzorec, ki ponazarja elemente v strukturi, za katero osebna glagolska oblika ni pogoj, poved je ilustracija tega vzorca, izrek pa konkretna realizacija z določeno komunikacijsko namero. (Smolej 2011: 32).

¹ Delitev stavčnih tipov smo povzeli po delovnem zvezku *Skladnja slovenskega knjižnega jezika*, avtorice Mojce Smolej, st. 32.

Neglagolski stavki tvorijo strukturo povedi, ki so brez določene (osebne) glagolske oblike v povedku. Jedro teh povedi predstavlja npr. samostalnik, zvalnik, pridevnik, prislov ali členek, nedoločnik, medmet. Enodelni glagolski stavki so brezosebkovi, v stavku ni izraženega osebk. Delimo jih na nevezljive (*dežuje, grmi*) in enovezljive ter večvezljive (*tiščati, zdeti se*). V dvodelnih glagolskih stavkih je osebek vedno izražen, besedno ali pa končniškomorfemsko. Glede na vezljivost jih delimo na enovezljive, dvovezljive, tro- ali večvezljive. (Smolej 2011: 32–33).

A. Žele piše, da je stavčni člen pomenska enota s tipično obliko, posebnim mestom v stavčni zgradbi in s tipično vprašalnico – stavčni člen medsebojnopovezano izražajo in označujejo pomen, oblika, skladijska vloga oz. položaj in vprašalnica. Glavna stavčna člena povedek in osebek sta stavkotvorna. Stavčni členi so lahko enobesedni oz. goli ali večbesedni oz. zloženi. Pri tem moramo opozoriti na razmerje stavčni člen : besedna vrsta. Besedne vrste se lahko delijo na stavčnočlenske (glavna stavčna člena kot povedek in osebek sta glagol in samostalniška beseda – tvorita predikacijsko sintagmo – razvijajoča stavčna člena kot prilastek in povedkovo določilo sta lahko pridevniška in povedkovniška beseda, kot drugostopenjski stavčni člen je prislovno določilo v vlogi prislovne besede) in nestavčnočlenske (predlog in veznik v slovničnopomenski vlogi, členek kot stavčnočlenska modifikacija in medmet kot slogovna različica stavka). (Žele 2010: 34).

Pomenska podstava povedi ali propozicija je predstava o glagolskem dogodku in njegovih udeležencih in okoliščinah v ustreznih udeleženskih vlogah. Potek, v katerem pomenska podstava oz. propozicija prostega stavka (stavčne povedi) dobi skladijsko in izrazno vlogo, imenujemo upovedovanje oziroma propozicijsko dejanje. (Žele 2010: 35).

Stavčni členi²:

- osebek,
- povedek,
- predmet,
- prislovno določilo,
- povedkov prilastek,
- prilastek,

² Povzeto po *Slovenski slovnici*, avtorja Jožeta Toporišiča, str. 555.

- povedkovo določilo ali predikatno določilo, predikativ (po teoriji B. Pogorelec – po teoriji J. Toporišiča je predikativ besedna vrsta),
- povedkovnik,
- vsi odvisniki. Vlogo stavčnih členov opravljajo tudi odvisni stavki. Osebkov odvisnik opravlja funkcijo osebkov in podobno za vse ostale odvisnike, ki se jim bomo posvetili malo kasneje.

Hierarhično sta osebek in povedek stavčna člena najvišje vrste, pri čemer je povedek oblikoslovno odvisen od osebkov. Povedek se z osebkom ujema v osebi, številu, spolu in sklonu. Pravimo, da sta v podrednem razmerju, način za izražanje njunega razmerja pa je ujemanje. Osebek od povedka zahteva, da izraža vse tiste lastnosti, ki jih ima kot samostalniški oziroma samostalniški besedni zvezi. Predmet in prislovno določilo sta stavčna člena nižjega ranga, oba pa sta v neposrednem stiku s povedkom. Predmet je sklonsko odvisen od povedka, pri prislovnem določilu pa take odvisnosti načeloma ni. Predmetov in prislovnih določil je lahko v enem stavku več. Osrednje mesto v stavku ima povedek, saj je neposredno povezan, tako z osebkom kakor s predmetom in prislovnim določilom, pa tudi s povedkovnim prilastkom. Prilastka obeh vrst in povedkovo določilo so stavčni členi, ki so vedno deli drugega stavčnega člena. (Toporišič 2000: 555–557).

4.1. Osebek

S pomenskega vidika je osebek stavčni člen, ki izraža vršilca dejanja, nosilca stanja ali poteka. Po njem se vprašamo z vprašalnico *kdo ali kaj* + povedek, če pa želimo izraziti množinski osebek, vprašalnima zaimkoma dodamo *vse*. Oblikovno gre načeloma za samostalniške besedne zveze v imenovalniku. Osebek povedku določa osebo, število, spol in sklon, torej od povedka zahteva, da odraža vse lastnosti, ki jih ima kot samostalniški. (Toporišič 2000: 606).

Primeri: Mama je kupila kruh. **Kdo** je kupil kruh?

Ana je učiteljica. **Kdo** je učiteljica?

Benjamin se je izgubil. **Kdo** se je izgubil?

Poznamo nepriredni (enojedrni), priredno zloženi in večjedrni osebek. Osebek pa v stavku ni vedno izražen, včasih je nakazan le posredno z glagolsko obliko, ali pa se ga razume samo iz sobesedila. Izpuščamo ga, kadar se iz sobesedila vidi, za koga gre, pogosto je izpuščen tudi ob zvalniku. Subjekt tudi ni nujno izražen s samostalniško besedno zvezo v imenovalniku, lahko je v drugih sklonih. Tako poleg logičnega poznamo tudi slovnični in psihološki osebek. Osebek lahko ima obliko stavka. (Toporišič 2000: 607–611).

4.2. Povedek

S pomenskega vidika je povedek stavčni člen, ki izraža dejanje, stanje, potek, značilnost, število ipd., in sicer glede na čas, naklon in način, obenem tudi glede na osebo, število, sklon in spol. Za povedek ne obstaja posebna vprašalnica, prepoznamo ga tako, da v stavku najdemo določno (osebno) obliko glagola. Oblikovno je povedek sama osebna oblika glagola. (Toporišič 2000: 611).

Primeri: *Mama je kupila kruh. Kaj je naredila* mama?

Ana je učiteljica. Kaj je Ana?

Benjamin se je izgubil. Kaj se dogaja z Benjaminom?

Povedek ima v stavčni zgradbi osrednji položaj, saj je v vezi z vsemi stavčnimi členi. Od osebka dobiva ujemalne lastnosti, sam pa določa vezavno obliko predmeta. Pomensko je povezan s povedkovim prilastkom, saj ga povedkov prilastek natančneje določa. Obliko za osebo, število, spol in sklon dobi od lastnosti osebka, če pa tega ni, je oblika redoma le kot za 3. os. ednine srednjega spola (*Deževalo je.*). (Toporišič 2000: 613).

Glede na pomenske lastnosti lahko povedke delimo v 4 skupine:

- Členjenost: ločimo nečlenjene, ki ob sebi nimajo udeležencev (*Dežuje.*), in členjene, ki imajo ob sebi udeležence (*Avto je odpeljal.*).
- Dejnost: ločimo nedejne ali statične, ki so praviloma nedovršni, pri njih gre za golo trajanje (*biti, imeti, obsegati ...*), in dejne ali dinamične, za katere je značilen potek v času. Večina povedkov je dejnih.
- Spreminjalnost: poznamo spreminjalne in nespreminjalne. Pri spreminjalnih določena danost prehaja iz enega položaja v drugega, izrazi imajo po dva udeleženca – vršilca in prizadetega (*odpreti, nasmejati se, dati ...*).

- Dejavnost: poznamo dejavne in nedejavne, pri katerih je udeleženec vršilec dejanja (*Eva je izgubila ključ.*). (Toporišič 2000: 614).

4.3. Predmet

S pomenskega vidika je predmet tisto ali tisti, ki ga prizadeva povedkovo dejanje oziroma povedkov dogodek. Najtipičnejša vloga predmeta je, da označuje delovalnik stavčnega dogodka, ki ne povzroča glagolskega dejanja (*Razbil sem steklenico.*). Še več je t. i. notranjih predmetov, ki izražajo tisto, kar nastaja samo zaradi dejavnosti, ki jo izraža glagol (*Pišem pismo.*). Predmet lahko označuje tudi prejemnika, tistega, ki mu je dejanje namenjeno (*To je za očeta.*). Po predmetu se vprašamo z zaimensko zvezo *kdo ali kaj*, z njenimi oblikami od roditelja do orodnika. Po obliki je lahko predmet:

- samostalniška zveza brez predloga v tožilniku, roditelju in dajalniku,
- samostalniška zveza s predlogom v roditelju, dajalniku, tožilniku, mestniku ali orodniku,
- nedoločniška zveza,
- odvisnik. (Toporišič 2000: 615–616)

Tudi predmet ni vedno izražen z besedami. Največkrat je izpuščen v priredju (*Jaz sem njivo zoral, ti pa le povlači.*). V stavčni zgradbi je vezljivostno predviden na podlagi povedka. (Toporišič 2000: 617–618).

4.4. Prislovno določilo

Pomensko so prislovna določila stavčni členi, ki glagol, pridevniško besedo, prislov ali povedkovnik postavljajo v prostor in čas, v razmerje lastnosti in vzročnosti. Vprašalnic je več. Oblikovno je prislovno določilo prislovna zveza ali odvisnik. V stavčni zgradbi je v glavnem priložno, ne vezavno, sploh ne ujemalno, pogosto je izpustno. (Toporišič 2000: 619).

Ločimo:

- Prislovno določilo kraja: p. d. k. zaznamuje mesto dogajanja, cilj dogajanja, izhodišča ali dosega glagolskega dejanja, poti in razmeščenosti. Značilne vprašalnice: *kje, kam, od kod, do kod, kod*. Primer: **Na mizi** je roža.

- Prislovno določilo časa: p. d. č. izraža trenutek časa, ali nakazuje katero njegovih mej. Značilne vprašalnice: *kdaj, od katerega trenutka dalje, pred katerim trenutkom*. Primer: **Danes** ne grem v službo.
- Prislovno določilo načina: p. d. n. pove, kako poteka dejanje. Značilne vprašalnice: *kako, na kakšen način + povedek*. Primer: Sonce **neusmiljeno** pripeka.
- Prislovno določilo vzroka: p. d. v. pove vzrok, zakaj se kaj dogaja ali zakaj je kaj. Značilna vprašalnica: *zakaj + povedek*. Primer: Izlet so odpovedali **zaradi premajhnega števila prijavljenih**. (Toporišič 2000:619–627).

4.5. Povedkov prilastek

Pomensko je povedkov prilastek del smiselnega in pomensko popolnjenega stavka, ki osebkovi ali predmetni zvezi pripisuje t. i. priložnostno ali neobvezno lastnost. Po njem se vprašamo s *kakšen + povedek* z osebkom oziroma predmetom. Oblikovno je povedkov prilastek v imenovalniku, kadar se nanaša na osebek, ko pa se nanaša na predmet, pa v drugih sklonih. Je pridevniška, samostalniška zveza ali zveza druge vrste. V stavčni zgradbi je oblikovno odvisen od osebkovi oziroma predmeta. (Toporišič 2000: 618).

Primer: Ana je **pomirjena** zapustila bolnišnico.

4.6. Prilastek

Je nesamostojni stavčni člen, ki samostalniško besedno zvezo dela podredno zloženo. Pomensko izraža lastnost, vrsto, svojilnost in količinskost jedra samostalniške besedne zveze. Po njem se sprašujemo z vprašalnicami za vrste pridevniških besed: *kakšen, kateri, čigav, koliko + odnosnica*. (Toporišič 2000: 628). Povedkov prilastek stoji ob pomensko popolnih glagolih. To pomeni, da če ga odstranimo iz stavka, bo stavek še vedno razumljiv, izgubil pa natančnejše določitve stanja. Če se nanaša na osebek, je v imenovalniku, drugače je lahko tudi v drugih sklonih. (Smolej 2011: 62).

Primer: **Mamin** jok je bil boleč.

4.7. Povedkovo določilo

Je nesamostojni stavčni člen, ki se rabi ob pomensko nepopolnih glagolih, pomožnikih. V skupino pomožnikov sodijo vsi naklonski glagoli, fazni glagoli in različni frazni glagoli.

Povedkovo določilo lahko predstavljajo različne besede oziroma besedne zveze (samostalniške, pridevniške in prislovne, medmetne besede, nedoločniki). Povedkovo določilo natančneje določa predmetnopomenske vezi, ki so pomanjkljive. (Smolej 2011: 60).

Primer: *Ana je lepa.*

4.7.1. Povedkovnik

V *Enciklopediji slovenskega jezika* najdemo razlago, da je povedkovnik besedna vrsta, ki je v stavku povedkovo določilo: *všeč, prav, res*. Poznamo več vrst povedkovnikov. Take, ki izhajajo iz samostalnika (biti koga *sram*), pridevniške besede (biti *težko*), medmeti (krava reče *mu*), nedoločniki (morati *delati*) – vsi so nepregibni. Poznamo pa tudi pregibne po spolu in številu, to so deležniki (*delal*), pridevniški (*mlad*), samostalniški (biti *mraz*). (Toporišič 1992: 200).

A. Žele se je v svojem članku ukvarjala s slovarsko obravnavo povedkovnika. Trdi, da se problemskost kaže predvsem s slovarskega vidika, ker pomensko-oblikovna nestalnost onemogoča besednovrstno osamosvojitev in opredelitev. Razlaga, da so povedkovniki pomenske determinante povedkov, zato jih obravnavamo kot skladijskopomenske kategorije in ne še kot besedno vrsto. S pomensko-izraznega vidika je povedkovnik pomenskoskladijska kategorija, ki pomenskoskladijsko dopolnjuje glagole v povedku. Hkrati gre za strukturnoskladijsko kategorijo, izrazno opredeljeno kot zgradbeni označevalnik. (Žele 2003: 3–5).

Slovnične in pomenske kategorije, ki opredeljujejo povedkovniškost so nesklonskost, naklonskost in skladijska pomenskost. Glede na svoja oblikoslovno-skladijska merila je povedkovnik nezaznamovan nasproti samostojnim stavčnočlenskim besednim vrstam, kot so pridevnik, samostalnik in prislov. V češki strokovni literaturi je zato opredeljen tudi kot nekakšna heterogena skupina besed s skupno skladijsko vlogo. (Žele 2003: 5–6).

4.8. Problematika določanja stavčnih členov

V poglavju Stavčni členi smo obravnavali stavčne člene. Definicije smo povzeli iz *Slovenske slovnice*, ker je to trenutno edina slovnica, ki jo imamo. Menimo, da so definicije nezadostne oziroma premalo natančne, da bi lahko z gotovostjo določali stavčne člene v vsakem besedilu. Pri stavčnočlenski analizi moramo vedno upoštevati celoten kontekst, da bi razumeli, katere

vloge opravljajo posamezne besede. Definiranje na podlagi vprašalnic, oblike in pomena se nam zato zdi nezadostno. S problematiko določanja stavčnih členov se bomo soočili predvsem v empiričnem delu naloge, kjer bomo podali tudi natančnejše ugotovitve.

5. TIPOLOGIJA STAVKOV

5.1. Dvodelni stavki

Dvodelni stavki imajo povedek in osebek, pravimo tudi, da imajo predikacijsko (prisojevalno) sintagmo (besedno zvezo)³: *Janez je napisal domačo nalogo.* (Toporišič 2000: 628).

5.2. Enodelni stavki

Enodelni stavki pa so tisti, ki nimajo ali osebka ali osebne glagolske oblike oziroma gre za stavke brez prisojevalne besedne zveze. (Toporišič 2000: 628).

5.2.1. Glagolski enodelni stavki

- Brezosebkovi: *Deževalo je.*
- Prislovno določilo kraja (ali vzroka) se da spremeniti v osebek: *V očeh se mu je zasvetilo.*
- S splošnim osebkom: *Počasi se daleč pride.* (Toporišič 2000: 629–630).

5.2.2. Neglagolski enodelni stavki

Na tem mestu moramo opozoriti na napačno razumevanje in razlaganje definicije stavka v *Slovenski slovnici*. Kot smo omenili že v preteklosti, se definicijo večkrat napačno razlaga, da je za stavek potrebna osebna glagolska oblika. To ne drži, saj J. Toporišič v slovnici kot stavke razume tudi neglagolske enodelne stavke.

- Samostalniški: *Trgovina.*
- Pridevniški, prislovni, členkovni: *Blažena.*
- Nedoločniški: *Ne me jeziti!*
- Zvalniški: *Matejka!*
- Medmetni: *Juhej!* (Toporišič 2000: 631–632).

³ J. Toporišič predikacijsko razmerje razume kot skladenjsko razmerje. Pomenska skladnja razlaga, da ne gre za skladenjsko razmerje, predikacijsko razmerje je zgolj del govornega dejanja.

5.3. Polstavčne tvorbe

Poved oziroma del povedi, ki mu je jedro neosebna glagolska oblika ali kak pridevnik ali samostalnik iz povedka, imenujemo polstavki. Navadno jih razvezujemo v odvisnike.

- Deležijski: *Boječ se, da je ne bi odpodili, se je deklica približala skupini na travi.*
- Deležniški: *Kri, po Krajni, Korotani prelita, napolnila bi jezero.*
- Nedoločniški: *Bog ima še zmerom pravico in moč, grešnike kaznovati.*
- Namenilniški: *Mama je zgodaj zjutraj šla žet pšenico.*
- Pridevniški: *Soseska je, Marije službi vdana, v dno jezera vtopila boginjo Živo.*
- Samostalniški: *Ivan je, glavo pokonci, zrl nasprotniku v oči.* (Toporišič 2000: 632–633).

S tipologijo stavkov pa se je ukvarjala tudi A. Žele. V poglavju O glagolski vezljivosti piše, da vsakemu stavčnemu vzorcu navadno pripada nekaj pomenskih stavčnih vzorcev. Stavčne vzorce lahko glede na prisotnost/odsotnost levega obveznega določila, ki je rezervirano za osebek, delimo v dva tipa, in sicer:

- **Enodelni stavčni vzorci (glagolski in neglagolski vzorci):**
 - samostalniški,
 - pridevniški, prislovni, členkovni,
 - nedoločniški,
 - zvalniški,
 - medmetni,
 - stavčni podvzorci s splošnim vršilcem dejanja.
- **Dvodelni stavčni vzorci:** odpirajo možnost dvo- in večvezljivim glagolom, da osnovno podredno skladenjsko razmerje med osebkom in povedkom, ki se izraža na način ujemanja, razvijajo v dvo-, tri- in večstavčnočlenske stavčne vzorce s svojimi podvzorci. (Žele 2010: 37–38).

6. ZVEZE STAVKOV

Poleg enostavčnih poznamo tudi večstavčne povedi. Sestavljene so lahko iz enakovrednih enostavčnih povedi, enega nadrednega in enega podrednega, ali pa z druženjem sorednih povedi. (Toporišič 2000: 636). Kot smo omenili že pri naštevanju stavčnih členov, tudi odvisni stavki opravljajo vlogo stavčnih členov. Torej, kadar stavek sestavljata glavni in odvisni stavek, se tudi po odvisnem stavku sprašujemo z enakimi vprašalnicami. V oklepajih smo zato zapisali, kateri stavčni člen opravljajo posamezni odvisniki.

6.1. Podredje

Podredje je zveza najmanj dveh stavkov, od katerih je eden glavni, drugi pa odvisen in opravlja vlogo katerega izmed stavčnih členov. Odvisni stavek lahko stoji za ali pred glavnim, odvisno od členitve po aktualnosti. Z nadrednim stavkom je tesno povezan, zato se redko rabi kot poved. Tudi glavni stavek ni vedno samostojna poved. Zvezo nadrednega in odvisnega stavka imenujemo stavčje. Odvisni stavki so z nadrednimi povezani z vezniškimi besedami. (Toporišič 2000: 636–638).

Odvisnike lahko delimo po več merilih. Ena takih delitev je na tri velike skupine, in sicer: vsebinski odvisniki, ki stojijo za glagoli rekanja in mišljenja, oziralni in prislovni odvisniki. Odločili smo se za obravnavo odvisnikov glede na to, katero besedno vrsto zaznamujejo, pri tem se bomo osredotočili na stavčnočlenske vloge odvisnikov. (Toporišič 2000: 636–638).

6.1.1. Osebkov odvisnik (=osebek)

Osebkov odvisnik je stavčni osebek glavnega stavka. Po njem se vprašamo z vprašalnico *kdo* ali *kaj* + povedek. Vezniške besede, značilne za uvajanje osebkovega odvisnika, so: veznik *da*, vprašalni členek *ali*, vprašalni in oziralni zaimki. (Toporišič 2000: 638).

Primeri: Ni mi všeč, *da kričiš name*.

Kdor ne dela, naj ne je.

Ni mogoče, *da rešimo nalogo*.

6.1.2. Povedkov odvisnik (=povedek)

Povedkov odvisnik je stavčno povedkovo določilo glavnega stavka. Po njem se vprašamo z vprašalnico *kdo* ali *kaj* + vez glavnega stavka. Povedkov odvisnik uvajajo veznik *da*, oziralni zaimki, vprašalni zaimki, vezniki *kot*, *kakor*, *ko*. (Toporišič 2000: 638).

Primeri: Njegov najljubši opravke je, *da bere knjigo in posluša plošče*.

Sedaj si, *kar si hotel biti*.

Vprašanje je, *komu bo s tem pomagano*.

Bilo mu je, *kot da se je znova rodil*.

6.1.3. Odvisnik povedkovega prilastka (=povedkov prilastek)

Odvisnik povedkovega prilastka je stavčni povedkov prilastek. Uvaja ga veznik *kako* (*ko*). (Toporišič 2000: 639).

Primer: Videla sem te, *ko si bežal v gozd*.

6.1.4. Predmetni odvisnik (=predmet)

Predmetni odvisnik je stavčni predmet glavnega stavka. Lahko je v različnih sklonih, največkrat pa se pojavlja v tožilniku ali rodilniku. Uvajajo ga veznik *da*, vprašalni členek *ali*, vprašalni in oziralni zaimki. (Toporišič 2000: 639).

Primeri: Obljubil si mi, *da prideš na obisk*.

Želim si, *da bi bil inženir*.

6.1.5. Prislovni odvisniki (=p. d. k., p. d. č.)

6.1.5.1. Prostorski prislovni odvisnik

Prostorski prislovni odvisnik je stavčno določilo prostora h glavnemu stavku. Po njem se vprašamo z vprašalnicami *kje*, *kam*, *od kod*, *kod*, *kako daleč*. (Toporišič 2000: 640).

Primeri: *Kjer se prepirata dva*, tretji dobiček ima.

S teboj bomo šli, *kamor boš hotel*.

Koder sem hodil, povsod je bilo lepo.

6.1.5.2. Časovni prislovni odvisnik

Časovni odvisniki so stavčna prislovna določila časa h glavnemu stavku. Tipična vprašalnica je *kdaj*, tipične vezniške besede pa *ko*, *brž ko*, *čim*, *potem ko*, *medtem ko*, *preden*, *kadar*, *kadar koli*. (Toporišič 2000: 641).

Primeri: *Ko prideš domov*, ne pozabi zapreti oken.

Oglasi se, brž ko bo mogoče.

Preden odideš, se oglasi pri nas.

6.1.5.3. Odvisnik količine časa

Odvisnik količine časa je stavčno prislovno določilo časa h glavnemu stavku. Značilne vprašalnice so *koliko časa*, *v kolikšnem času*, *doklej* in *odklej*. (Toporišič 2000: 641).

Primer: Počakaj, *da ti povem*.

6.1.6. Lastnostni odvisniki (=p. d. n.)

6.1.6.1. Načinovni odvisnik

Načinovni odvisnik odgovarja na vprašanje *kako*, tipična vezniška beseda je *ne da*, lahko tudi *kot*, *kakor*, *ko*. (Toporišič 2000: 642).

Primer: Padel je, *kakor je dolg in širok*.

6.1.6.2. Primerjalni

Primerjalni odvisnik izraža enakost, podobnost in neenakost česa s primerjanim. Značilne vezniške besede so: *kot*, *kakor*, *ko*, *kot da*, *kakor da*, *ko da*. (Toporišič 2000: 642).

Primer: Bil sem izmučen, *ko da celo noč ne bi bil spal*.

6.1.6.3. Primerjalni mere oz. količine

Odvisnik odgovarja na vprašanje *koliko*. Uvajajo ga ustrezni količinski izrazi: *kolikor*, *kakor*, *kolikokrat*. (Toporišič 2000: 642).

Primer: Ti lažeš, *kakor si dolg in širok*.

6.1.6.4. Posledični

Izraža posledico glede na glavni stavek. Uvaja ga veznik *da, tako da, toliko da*. (Toporišič 2000: 642–643).

Primer: Nagnil se je daleč iz okna, *toliko da ni padel ven*.

6.1.6.5. Sredstveni odvisnik

Sredstveni odvisnik je stavčno prislovno določilo sredstva za glavni stavek. Zanj je značilna splošna vprašalnica *kako ob razločevalni s čim* + nadredni stavek. V odgovoru se pojavi *s tem da*. (Toporišič 2000: 643).

Primer: *S tem da paseš lenobo*, škodiš sebi in drugim.

6.1.6.6. Izvzemalni odvisnik

Izvzemalni odvisnik je stavčno prislovno določilo izvzemanja h glavnemu stavku. Možna je pretvorba v protivno priredje. (Toporišič 2000: 643).

Primer: Kar pojdi, *samo da se ne prehladiš*.

6.1.7. Vzročnostni odvisniki (=p. d. v.)

6.1.7.1. Ozirni odvisnik

Ozirni odvisnik je stavčno prislovno določilo ozira h glavnemu stavku. Po njem se vprašamo z vprašalnico *glede na kaj* + nadredni odvisnik. Stavčna zveza, ki je tipična zanj, je *kar se tiče*. (Toporišič 2000: 643).

Primer: *Kar se tiče prehrane*, bodite mirni.

6.1.7.2. Vzročni odvisnik

Vzročni odvisnik je stavčno prislovno določilo vzroka h glavnemu stavku. Po njem se vprašamo z vprašalnico *zakaj*, kot tipični veznik pa se pojavlja *ker*, pogovorno tudi *ko* in *ki*. Vzročno podredje je mogoče pretvoriti v posledično podredje. (Toporišič 2000: 644).

Primer: Zeblo te je, *ker se nisi prav obul*.

6.1.7.3. Namerni odvisnik

Namerni odvisnik je stavčno prislovno določilo namere h glavnemu stavku. Tipična vprašalnica zanj je *čemu*, veznik pa *da*. (Toporišič 2000: 644).

Primer: Tiho bodite, *da ne zbudite vse hiše*.

6.1.7.4. Pogojni odvisnik

Pogojni odvisnik je stavčno prislovno določilo h glavnemu stavku. Po njem se vprašamo z vprašalnico *s katerim pogojem*, vezniki značilni zanj pa so *če*, *ko*, *ako*, *da*. (Toporišič 2000: 644).

Primer: *Če hočeš uspeti*, moraš veliko delati.

6.1.7.5. Dopustni odvisnik

Dopustni odvisnik je stavčno prislovno določilo dopuščanja h glavnemu stavku. Po njem se vprašamo *s kljub čemu* + nadredni stavek, tipični veznik pa je *čeprav*. Dopustno podredje se da pretvoriti v protivno priredje. (Toporišič 2000: 645).

Primer: *Kljub temu da se ni učila*, je dobro pisala.

6.1.8. Prilastkov odvisnik (=prilastek)

Prilastkov odvisnik je stavčni prilastek v okviru katerega od stavčnih členov. Po njem se vprašamo kakor po prilastkih sploh: *kakšen*, *kateri*, *čigav*, *koliko*. Vezniške besede značilne zanj so *da*, vprašalni *ali*, vprašalni in oziralni zaimki, vezniki *ko*, *kot*, *kakor*. (Toporišič 2000: 646).

Primer: Od veselja, *da jo spet vidi*, je zajokala.

6.2. Priredje

Priredje sestavljata dva ali več enakovrednih delov povedi. Glede na razmerje med njimi ločimo sedem vrst priredij:

- vezalno priredje: izraža soobstajanje ali zaporedje, neprvi del je prvemu dodan,
- protivno priredje: izraža kontrast ali razliko, nasprotje, zamenjavo, izvzemanje, drugi del je v vsebinskem nasprotju s prvim,
- vzročno priredje: izraža vzrok ali namen, drugi del prvega vzročno pojasnjuje,
- stopnjevalno: neprvi del prvega vsebinsko stopnjuje navzgor ali navzdol,
- ločno: neprvi del podaja obvezno ali prosto zameno prvega ali predhodnega,
- pojasnjevalno: drugi del prvega pojasnjuje, natančneje določa,
- sklepalno: drugi del kaže sklep ali posledico, ki izhaja iz prvega. (Toporišič 2000: 647).

Če povzamemo, lahko v slovenščini stavke skladamo v višje enote na tri načine, in sicer na prireden, podreden in soreden način. Kadar imamo enakovredne stavke, jih povezujemo s prirednimi vezniki, med njimi pa vlada priredno razmerje. Če stavki niso enakovredni, med njimi vlada podredno razmerje. Glavni stavki so z odvisnimi povezani s podrednimi vezniki. Poznamo več vrst odvisnikov, ki v stavčni analizi opravljajo vlogo stavčnih členov. Če imamo npr. predmetni odvisnik, ta v stavčnočlenski analizi opravlja funkcijo predmeta. Kadar med stavki vlada logična povezava, gre za soredno razmerje.

7. KRONOLOŠKI PREGLED SKLADENJSKIH OBRAVNAV⁴

Pregled skladenjskih obravnav lahko delimo v tri večje skupine:

1. predstrukturalno obdobje (do leta 1925),
2. obdobje klasične, strukturalistične skladnje (1925–1957),
3. obdobje tvorbeno-pretvorbne slovnice (od leta 1957 naprej).

7.1. Predstrukturalno obdobje

7.1.1. Obdobje antike

- Aristotel (4. st. p. n. š.) – logicistična smer – središče zanimanja je prenesel z izraza (besede) na stavek, tako jih ni več zanimal zgolj posamezen izraz, ampak načini, kako se ti izrazi med seboj povezujejo v večje enote, stavke. Aristotel pravi, da so kot logični ocenjeni samo tisti stavki, v katerih lahko prepoznamo odnose med posameznimi elementi. Stavek je sestavljen iz več delov. Minimalna logična struktura, ki jo Aristotel postavlja v središče analize, je t. i. sodba. Sodba je sestavljena iz dveh delov – iz osebka in povedka. Osebek je po svojem pomenskem obsegu ožji, povedek pa širši, zato je povedek nadrejen osebku.
- Apolonij Dyscolos (2. st.) – atomistična smer – kot osnovni predmet opazovanja postavlja formalne strukture besedila. Enote je razlagal kot prvine razmerij in poskušal definirati odnose med posameznimi prvinami. Postavil je definicijo stavka: Stavek je z besedami zaključena misel. Oba z Aristotelom sta nasprotovala raziskovanju izoliranih konstrukcij. Razlika med Apolonijem in Aristotelom je, da je Dyscolos poudarjal razlikovanje skladenjskih zvez, zanimala ga je medsebojna družljivost izrazov, raziskoval je besedne zveze, njihovo razlikovanje in kaj je tisto, kar besede družijo v besedne zveze.
- Dioniz Tračan (1. st. p. n. š.) je zagovarjal izolirane enote, ki so med seboj neodvisne. Je avtor definicije povedi (definira jo kot stavek: Stavek je smiselno zaključena enota, ki se začne z veliko začetnico in konča s končnim ločilom.). Napisal je slovnico *Techne Grammatike*, v kateri je definiral besedne vrste in jih razvrščal glede na

⁴ Poglavje je deloma povzeto po predavanjih Skladnja slovenskega knjižnega jezika, profesorice Simone Kranjc, šolsko leto 2010/2011.

funkcijo, ki jo opravljajo v stavku, vendar ni razlikoval med stavčnimi členi in besednimi vrstami (ime – osebek, glagol – povedek).

- Donatus Elius (4. st.) je avtor osnovne slovnice, v kateri je podrobno obdelal besedne vrste.

7.1.2. Srednji vek

- Tomaž iz Erfurta (14. st) je napisal edino pomembnejšo slovnico v srednjem veku. V tem obdobju so razvijali predvsem Aristotelovo smer. Natančneje so določili pojme kopula ali vez, ujemanje in vezava.
- Šola Port Royal (17. stoletje) se je razvila v okviru aristotelovske smeri, ko je izšla *Splošna in razumska slovnica* Arnaulda in Lancelota. Predstavniki šole so skladijske strukture pojmovali kot formalne ponovitve miselne strukture.

7.1.3. 19. stoletje

- Za 19. stol. je značilno primerjalno zgodovinsko jezikoslovje. V 2. pol. 19. stol. na jezikoslovje vpliva psihologija, logični dejavniki pa so potisnjeni v ozadje. Nasprotujejo logicističnemu jezikoslovju. Ries se v delu *Kaj je skladnja* leta 1894 loteva kritične analize skladijskih koncepcij 19. stol. Predlagal je, da naj bo sintaksa nauk o skupinah oz. zvezah izrazov v dveh vidikih, v formalnem in semantičnem. Gre torej za začetke razločevanja med formalno in pomensko skladnjo.

7.2. Obdobje klasične strukturalne skladnje

Začetek obdobja pomenijo Sechehayevi eseji o logični strukturi stavka, konec pa delo Chomskega. V ospredju ni več zgodovinsko raziskovanje, temveč sočasno/sinhrono raziskovanje.

7.2.1. Strukturalizem

Strukturalizem je v opoziciji do tradicionalnega jezikoslovja, očita mu pomanjkanje teoretične perspektive, uporabo nenatančnih definicij, zastarelih shem in pojmov ter neupoštevanje specifik določenega jezika. Strukturalizem zanima sistem.

7.2.2. Praški lingvistični krožek

Pozorni postanejo na sporočanjško vrednost stavka. Mathesius je poskušal oblikovati tip analize, ki bi definirala sporočilno vrednost stavka, in vpeljati členitev po aktualnosti. Stavek je razdelil na tri dele:

- TEMA (izhodišče, staro),
- REMA (novo, pomembnejše, jedro),
- PREHOD (med temo in remo, kopula – gl. biti).

7.2.3. Teorija odvisnosti

Vezljivost ali valenca je sposobnost glagola, da ob sebi odpira prostor za dve skupini vodenih prvih, ki so od njega odvisne. Ti dve skupini sta aktanti in cirkumstanti. Aktanti/delovalniki so besede, s katerimi poimenujemo osebe, predmete, živali, rastline. Pomensko se delijo na nežive in žive. Slednja skupina se deli na človeško in nečloveško. Ločimo:

- prvi aktant – tisti, ki dejanje: a) povzroča – kavzator/povzročitelj (č-, ž+, ž-), za dejanje ne potrebuje zavestnega nadzora, dejanja ne opravlja zavestno, je vzrok, da se nekaj zgodi, b) vrši – agens/vršilec dejanja – zavestno opravlja neko dejanje,
- drugi aktant – predmet ali oseba, na katero je dejanje usmerjeno
- tretji aktant – predmet v dajalniku: a) tisti, ki je nekaj pridobil v opravljenem dejanju, b) tisti, ki je nekaj izgubil.

Cirkumstanti pa so neobvezne besede in označujejo okoliščine dejanja.

7.2.4. Teorija junkcije/povezovanja

Gre za povezovanje posameznih izrazov v večje enote. Besede, s katerimi povezujemo izraze v večje enote, nimajo stavčnočlenske funkcije, ampak skladenjsko. Primer: *Mama **in** oče sta se vrnila z dopusta*. Posamezne besede smo povezali in dobili smiselno poved. Beseda *in* je v tem primeru junktiv, gre za »prazno« besedo s skladenjsko funkcijo, saj besedi *mama*, *oče* postavlja v enakovredno razmerje.

7.2.5. Teorija translacije

Translativi so operatorji, sredstva, ki omogočajo postopek prenosa izraza iz ene kategorije v drugo. To pomeni, da npr. iz glagola naredimo samostalnik. Primer: *krasti* – *krad-ljiv* – *kradljiv-ec*. Morfemi opravljajo funkcijo translativov, z njimi smo iz glagola naredili pridevnik in nato še samostalnik.

7.3. Obdobje tvorbeno-pretvorbene slovnice

Slovnica je zaznamovala 20. stoletje. N. Chomsky izhaja iz teorije frazne gramatike, slovnica pa je pomenila revolucijo v raziskovanju jezika, posebej pri skladnji. Skladnja je po N. Chomskem zbirka pravil tvorbe abstraktnih stavčnih vzorcev, ki dovoljuje tvorjenje vseh pravilnih, tj. sprejemljivih stavkov naravnih jezikov. Zaobjema univerzalna pravila, ki veljajo za vse jezike, in specifična pravila, ki veljajo za posamezni jezik.

Pretvorba ali transformacija je formalna usmerjevalna trditev, ki kaže sistematičen odnos med dvema stavčnima vzorcema. Pri tem morajo biti elementi v obeh strukturah enaki, vendar na različnih mestih. Tako so dokazali, da lahko isto vsebino izrazimo na več načinov.

Povzamemo lahko, da so zametki skladnje in stavčnih členov vidni že v antiki, vendar pod drugim imenom. Aristotel npr. govori o pomensko ožjih in pomensko širših besedah. V srednjem veku še naprej razvijajo logicistično smer, trdijo, da so skladenjske strukture formalne ponovitve miselnih struktur. V 19. stoletju pa se spremeni celoten pogled na jezik. Raziskovati začnejo sočasno, kar je prineslo pomembne spremembe tudi v skladnji. Začnejo se prve ločitve med formalno in pomensko skladnjo. Pozorni postanejo na sporočanje vrednosti stavka, vpeljejo členitev po aktualnosti. Razvije se teorija odvisnosti, v središče postavijo glagol in njegovo zmožnost za odpiranje mest aktantom in cirkumstantom. Revolucijo v raziskovanju skladnje pa pomeni tvorbeno-pretvorbna slovnica Noama Chomskega, ki je bila osnova vsem nastajajočim slovnici različnih jezikov. V 20. st. se torej razvije sodobna teorija stavčnih vzorcev.

8. KRONOLOŠKI PREGLED SKLADENJSKIH OBRAVNAV NA SLOVENSKEM

Razvoj slovenske skladnje lahko razdelimo v šest skupin, in sicer:

1. besednozvezna skladnja,
2. prehod besednozvezne skladnje v stavčno skladnjo,
3. stavčna skladnja,
4. medsebojna povezanost besednozvezne in stavčne skladnje,
5. pomenskoskladenjski vidik skladnje,
6. korpusni pristop. (Žele 2010: 15–31).

Znanstveno proučevanje slovenščine se je pospešeno odvijalo v drugi polovici 20. st. pod vplivom nemških, češko-slovaških, ruskih, poljskih in anglo-ameriških teorij. Za slovensko jezikoslovje je bil odločilen vpliv strukturalizma. (Žele 2010: 8).

8.1. Besednozvezna skladnja

8.1.1. Adam Bohorič

Leta 1584 je izdal prvo slovensko slovnico *Zimske urice proste – Arcticae horulae succisivae*. Slovnica je bila napisana v latinščini, leta 1987 pa jo je prevedel Jože Toporišič. V slovnici je Bohorič zajel skladenjsko problematiko v slovenščini, obravnava pa temelji na primerjavah z latinsko in nemško skladnjo. S slovnico je želel dokazati, da je slovenščina slovnično sposoben jezik – gre za prvi jezikoslovni dokaz obstoja slovenščine. Hkrati je manj očitno izražena vzporedna težnja po sistemski samozadostnosti in čim večji jezikovni osamosvojitvi. Namen slovnice torej ni bil opozarjati na slovnične posebnosti oz. odstopanja od latinščine, temveč jezikovnobuditeljski, torej čim bolj kultivirati in kulturalizirati slovenščino. (Žele 2010: 462).

Skladnja v *Zimskih uricah* obsega sedem enot, in sicer:

1. skladnja imen (syntaxis nominum),
2. skladnja glagolov (syntaxis verborum),
3. skladnja prislovov (syntaxis adverbiorum),
4. skladnja veznikov (syntaxis coniunctionum),

5. skladnja predlogov (syntaxis praepositionum),
6. skladnja medmetov (syntaxis interiectionum) in
7. skladnja deležnikov (syntaxis participiorum).

Poglavje obsega 59 strani, od tega je kar 44 strani posvečenih glagolom, 9 strani imenom, preostali del pa drugim besednim vrstam.

V članku Kozme Ahačič lahko preberemo, da se je Bohorič pri pisanju skladnje naslanjal na Melanchtona. Po načinu podajanja snovi ga najlažje umestimo v skupino skupaj s tremi nemškimi slovniciami tistega časa (Albertus, Ölinger, Clajus), saj je za vse štiri slovnice značilno, da si za izhodišče jemljejo latinska pravila, ki jih je v svoji skladnji podal Philipp Melanchthon, in iščejo ustrezne primere v domačem jeziku. O podobnosti Bohoričeve slovnice z Melanchtonovo lahko govorimo, saj:

1. z naslovom in oznako razdelka opiše vsebino posamezne obravnave,
2. navede Melanchthonov primer,
3. ga prevede v slovenščino,
4. komentira slovenski prevod in označi njegovo morebitno odstopanje od latinskega ali popolno ujemanje z njim. (Ahačič 2008: 6–7).

Prihaja pa tudi do odstopanj med slovniciama:

1. Melanchthonovo pravilo in primer se skladata s slovenskim, na kar ni posebej opozorjeno,
2. Melanchthoovo pravilo in primer se skladata s slovenskim, na kar je opozorjeno s frazo »ut apud Latinos«,
3. Melanchthoovo pravilo in primer se skladata s slovenskim, na kar je opozorjeno z omembo slovenščine,
4. Melanchthoovo pravilo in primer se ne skladata s slovenskim, kar ni posebej poudarjeno, ampak je razvidno iz komentarja,
5. Melanchthoovo pravilo in primer se ne skladata s slovenskim, na kar je posebej opozorjeno. (Ahačič 2008: 8–10).

8.1.2. Marko Pohlin

Leta 1768 je izdal *Krajnsko gramatiko* s polnim naslovom *Kraynska grammatika, das ist: Die kraynerische Grammatik, oder Kunst die kraynerische Sprache regelrichtig zu reden, und zu schreiben*. Slovnica je bila napisana v nemškem jeziku, v njej pa je zahteval, da slovenščina, ki je bila do tedaj le občevalni jezik, postane tudi literarni, cerkveni in kulturni jezik. (<http://www.rtvsllo.si/moja-generacija/13-april-avtor-prve-slovenske-slovnice/329663>; dostop 28. 5. 2015).

Poglavje skladnje se nahaja v drugem delu slovnice z naslovom *Von der Wortfügung* in obsega 23 strani. Ne moremo še govoriti o slovenski skladnji, saj besede sklada primerjalno drugim jezikom, hkrati pa opozarja na slovensko specifiko. Pohlinova obravnava skladnje spada na raven normativne besednozvezne skladnje, saj je poudarek na normi. Bolj ali manj ostaja v okvirih besednozvezne vezljivosti. Stavčna poved še ni dojeta kot celovita pomensko- in strukturnoskladenjska celota, zato tudi ni stavčne hierarhije. Tako se obravnava omejuje na rabo in pomen sklonov. Skladenjsko-funkcijska ravnina ostaja izpuščena, saj Pohlin sklonom določa pomen, preskoči pa vmesni skladenjski pomen. (Žele 2011: 172–180).

Pomembno je, da Pohlin vidi povedek kot osrednji element stavka, brez njega stavek ni popoln. Trdi, da nam povedek pove, kam poved meri. Skladenjska enota brez povedka je nepopolna. Vse trditve ostajajo nepovezane, saj je Pohlin nepovezano povzemal iz drugih slovnice, brez načrtne vzpostavitve razmerij in povezav med njimi. Kljub vsemu pa slovnica v primerjavi z Bohoričevo pomeni velik napredek, saj ostaja osnovelec slovenske oblikoskladnje, ki se je pri njem začela razlagati od izrazne površine proti pomenu. (Žele 2011: 172–180).

Pohlinov prispevek se kaže tudi v sistematičnem prizadevanju za slovensko strokovno izrazje in uveljavljanje besedotvornih oziroma poimenovalnih tipov, kar je vplivalo tudi na vzpostavljanje slovenske skladnje. Dobro in skrbno je izbiral zglede. Z zanimanjem za zaimke in poudarjanjem, da se povratni zaimke mora nanašati na osebek, posredno izraža skrb za nadpovedno oziroma besedilno skladnjo. Govori o velikem pomenu glagola za stavek, posledično se zaveda tudi neglagolskega stavka. (Žele 2011: 172–180).

8.1.3. Jernej Kopitar

Leta 1808 je napisal slovnico v nemškem jeziku *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Gre za prvo znanstveno slovnico slovenskega jezika. Znanstvenost je dosegel z omejitvijo na obravnavo izrazne in deloma slovnične ravnine jezika. Znanstvenost slovnice pa potrjuje tudi kot zgodovinar slovenske književnosti do svoje dobe ter zgodovinar pisav slovenskega jezika. (Toporišič 1980: 395–397).

Skladnje ni posebej obravnaval, vendar se pri obravnavi posameznih besednih vrst ni mogel izogniti pomensko-skladenjskim vprašanjem. To dokazuje njegova funkcijskoskladenjska razvrstitev besednih vrst, kar pomeni, da se je zavedal vzročno-posledičnega razmerja med pomenom posameznih besednih vrst in njihovo skladenjsko vlogo ter oblikovnimi posebnostmi na izrazni ravni. (Žele 2010: 17).

8.2. Prehod besednozvezne skladnje v stavčno skladnjo

8.2.1. Valentin Vodnik

Leta 1811 je izšla slovnica z naslovom *Pismenost ali gramatika za perve šole*. Gre za prvo slovnico slovenskega jezika s samo slovenskim metajezikom. Z izidom slovnice je V. Vodnik presegel stanje, ko so se lahko slovenskega jezika učili le iz tujejezičnih slovnice. Slovnica je služila kot učbenik za poučevanje slovenščine in hkrati kot priročnik za učitelje v osnovnih šolah ter gimnazijah. Uporabljati so ga začeli po reformi šolstva v okviru Ilirskih provinc. Po Vodnikovi zamisli je postala slovenščina učni jezik v osnovnih šolah in gimnazijah, v zadnjem letniku pa tudi učni predmet. (<http://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/11/1811-vodnik>; dostop 21. 8. 2015).

Na začetku slonice se nahajata *Predgovor* in Vodnikova pesnitev *Ilirija oživljena*, sledi pa jima šest črkovno označenih poglavij:

- Glasoslovje (*Zherke*),
- Oblikoslovje (*Befěde*),
- Skladnja (*Věsanje*),
- Besedotvorje (*Isobrasenje befěd*),
- Dolžina zlogov (*Glafova mera*),
- Ločila (*Prepóne*). (Vodnik 1811: 115–148).

Obravnavo skladnje najdemo v tretjem poglavju Vezanje, ki se deli na dve podpoglavji, Nestavčna skladnja (*Skład befedi med febój*) in Stavčna skladnja (*Vésanje zelih isrékov ino ftavkov*). V prvem poglavju govori o rabi dveh samostalnikov, samostalnika in pridevnika, rabi števnikov, zaimkov, skladanju glagolov ... V drugem podpoglavju pa razlaga o besednem redu v stavku in povedi, stilno zaznamovanem in nezaznamovanem besednem redu, podaja pa tudi preglednico glagolskih podob. (Vodnik 1811: 115–148).

V slovnici lahko najdemo prvi samo slovenski opis skladnje v okviru stavka. Z normativnim komentarjem uporabe tvornega in trpnega glagolskega načina Vodnik izpostavi razmerje med pomensko- in strukturnoskladenjsko glagolsko vezljivostjo v stavku. Sklonska obravnava mu je zgolj izhodišče za nadaljnjo skladienjskopomensko obravnavo. Njegova normativna opozorila dokazujejo, da se slovenščina lahko obravnava kot samostojni jezikovni sistem. (Žele 2010: 17–18).

8.3. Stavčna skladnja

Jasno se kažejo jezikoslovnoteoretični vplivi takrat vodilnega jezikoslovca v slovanskem svetu Josefa Dobrovskega, ki je z razmerjem slovar : slovnica, z ločevanjem med besedotvorjem in oblikoslovjem in z natančnim opisom stavčnoočlenske skladnje presegel vse dotedanje slovnice. (Žele 2010: 18). Tako se njegovo ime pojavlja v večini slovenskih slovnici 19. st. Slovanski slovničarji so se po zgledovanju po njegovih slovnicih usmerjali k besedotvornemu jezikovnemu opisu, ki temelji na korenoslovni in zlogovni morfemizaciji besed, pa tudi k obravnavi skladienjskih ujemanostnih in vezavnostnih zakonitosti jezika. Sodelovanje pa je potekalo v obeh smereh. Tudi Dobrovský je spremljal in vrednotil sočasno slovensko jezikoslovno dejavnost. (Orel 2003:351–354).

8.3.1. Peter Dajnko

Leta 1824 je izdal slovnico z naslovom *Lehrbuch der Windischen Sprache*. Slovnica je bila namenjena Nemcem za učenje slovenščine in Slovencem za izpopolnjevanje jezikovnega znanja. V njej je oblikoval norme in predpise za vzhodnoštajerski knjižni jezik ter uvedel nov črkopis – dajničico. Pri pisanju slovnice se je zgledoval po Josefu Dobrovškem in njegovem delu *Lehrgebäude der Böhmischen Sprache*. (<http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5&id=339>; dostop 25. 8. 2015).

Dajnkova slovnica je dvodelna, sestavljata jo oblikoslovni in skladenjski del. (Orel 2003: 357).

Oblikoslovni del sestavljajo tri podpoglavja:

- Pregibanje besed (*Von der Wortforschung*),
- O izgovoru in pravopisu črk, zlogov in besed (*Von der Aussprache und Rechtschreibung der Buchstaben, Sylben und Wörter*),
- O besednih vrstah in njihovem pregibanju (*Von den Redetheilen und ihren Biegungen*).

Skladenjski del (*Von der Wortfügung*) pa zajema poglavje O stavkih (*Von dem Redesatze*). Vsebuje podobno vsebinsko členitev kot češka slovnica, saj skladnjo obravnava kot Pravila primernosti/ujemalnosti in Pravila odvisnosti. Piše o stavčnočlenskih hierarhiji, pri čemer osebek obravnava kot glavni stavčni člen, povedek mu je podrejen. O uporabi sklonov piše v okviru stavčnočlenske odvisnosti predmetov od povedkov. (Žele 2012: 165).

Zgledovanje po češki slovnici je vidno tudi v obravnavi stavčne skladnje, ki je obravnavana kot odraz razmerja med pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivostjo, saj so besedne zveze prvič predstavljene kot zloženi stavčni členi. Tako eksplicitno ločuje med besednozvezno in stavčnočlensko skladnjo. (Žele 2010: 18).

8.4. Medsebojna povezanost besednozvezne in stavčne skladnje

V drugi polovici 19. stoletja se končajo primerjave slovenskih slovníc z nemškimi pri obravnavi jezikoslovnih vprašanj, saj se začne obdobje slovensko napisanih slovníc s slovenskim jezikoslovnim izrazjem. (Žele 2010: 19).

8.4.1. Anton Janežič

Leta 1863 je napisal *Slovensko slovnico za domačo in šolsko rabo*. Slovnica je bila najbolj razširjena in ponatiskovana slovnica v 2. polovici 19. stoletja in na začetku 20. stoletja vse do izida Breznikove slovnice leta 1916. Prvič je bila izdana leta 1854, največ sprememb in dopolnitev pa je doživela z drugo izdajo leta 1863. Napisana je bila za šolsko rabo v srednjih šolah, vendar je imel avtor ves čas v mislih tudi njeno splošno uporabnost in s tem normativnost. Že v uvodu je zapisal, da želi slovnica opisovati jezik vseh Slovencev. Čeprav

gre v osnovi za šolsko slovnico, je to ena najvplivnejših slovenskih slovnice, saj je v 2. polovici 19. stoletja veljala za temeljno referenčno in normativno slovnico slovenskega jezika. (<http://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/26/18631854-janezic>; dostop 20. 8. 2015).

Slovnico poleg Predgovora in Uvoda sestavljajo štiri večja poglavja s svojimi podpoglavji:

- Glasoslovje (glasoslovje in pravopisna pravila),
- Oblikoslovje (Imena: samostalnik, pridevnik, števniki, zaimki, Glagol, Členki: prislov, predlog, veznik, medmet),
- Besedotvorje,
- Skladnja (Prosti stavek – besedna skladnja, Zloženi stavek – stavčna skladnja, Množno-zloženi stavek – skladnja večstavčnih povedi. (Janežič 1863: 1–298).

Slovenska slovnica iz leta 1863 vsebuje problemsko in zelo obširno obravnavo stavčne skladnje. Tako skladnjo prostega stavka obravnava na 57 straneh. V okviru prostega stavka je razložena stavčnočlenska skladišna hierarhija. Prvič je v slovnici stavkotvorno pomembnost prisojevalnega razmerja opisno protistavljeno vezavi in vezljivemu ali družljivemu primiku. V okviru povedka ločuje med polnopomenskimi in nepolnopomenskimi glagoli. Manjše spremembe in izpopolnjeno terminologijo pa prinaša še Sketova predelava Janežičeve slovnice. (Žele 2010: 20).

8.4.2. Fran Miklošič

Napisal je slovnico z naslovom *Vergleichende grammatik der slavischen sprachen*. Slovnica je izhajala v štirih knjigah med leti 1852 in 1874 z naslovi:

- Prva knjiga. Glasoslovje (*Erster band. Lautlehre*),
- Druga knjiga. Debloslovje (*Zweiter band. Stammbildungslehre*),
- Tretja knjiga. Oblikoslovje (*Dritter band. Formenlehre*),
- Četrta knjiga. Skladnja (*Vierter band. Syntax*).

Gre za prvo znanstveno primerjalno slovnico slovanskih jezikov, naslonjeno na bogato gradivo. Napisana je v nemščini, pri navajanju besednega gradiva pa se pojavljata tudi latinščina in stara grščina. Avtor je želel s svojo štiridelno slovnico pokazati na genetično povezanost slovanske jezikovne skupine z drugimi indoevropskimi jezikovnimi skupinami, na specifično slovnično zgradbo slovanskih jezikov v primerjavi z drugimi indoevropskimi

jeziki, na genetično povezanost jezikov znotraj same slovanske skupine ter na specifične slovnične ustroje posameznih slovanskih jezikov. Zlasti druga knjiga o slovanskem besedotvorju in četrta knjiga o slovanski skladnji sta gradivno izjemno bogati, zato predstavljata še danes pomemben vir jezikoslovnih informacij o slovanskih jezikih. (<http://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/25/1852-1875-miklosic?query=fran%20miklo%C5%A1i%C4%8D>; dostop 28. 8. 2015).

Skladnja je izhajala v snopičih med leti 1868 in 1874 kot četrti del primerjalne slovnice slovanskih jezikov. Gradivo je obsežno, vsa pravila pa so izpeljana iz stare cerkvene slovanščine, zato pogosto ni slovenskih ustreznikov na mestih, ki so značilna za najstarejša južnoslovanska besedila. (Jesenšek 1991: 165).

Skladnja je sestavljena iz dveh delov. Prvi del – O pomenu besednih vrst – obsega 7 poglavij:

- O samostalniku: predstavljene so njegove osnovne značilnosti, po katerih se loči od pridevnika. Opozarja pa, da lahko samostalnik nadomešča pridevnik v prilastkovi rabi.
- O pridevniku: poglavje je obsežnejše, saj je pridevnik v slovenščini pogost. Po Miklošiču označuje odnose, ki jih drugi jeziki izražajo z roditeljskim ali predložnim samostalnikom. Kasneje predstavlja primere, ko tudi slovenščina ohranja roditeljski.
- O števniku: števnik deli na glavne, ločilne in vrstilne. Vsakega opiše in poda nekaj primerov.
- O zaimku: poglavje zajema osebni, svojilni zaimek, naslonske oblike zaimka, oziralni zaimek, posamezne korene zaimkov, členek, vezan na dodani zaimek in člen. Pozna torej prave zaimke in členke.
- O prislovu: pomen prislova je razložen v podpoglavju o prislovu v ožjem pomenu besede, dodana mu je izčrpna študija o negaciji. V drugem podpoglavju je predstavljen predlog.
- O vezniku: poglavje ostaja šibkejši del skladnje, saj ni tako obsežno. Miklošiču vezniki predstavljajo členke, ki izražajo odnose med stavki. Navaja 14 skupin veznikov.
- O glagolu: obsega poglavje o snovnih in pojmovnih glagolih, poglavje o tvorniku in trpniku, poglavje o dovršnih in nedovršnih glagolih. (Jesenšek 1991: 165–180).

Drugi del – O pomenu besednih oblik – pa obsega 2 poglavji:

- O imenskih oblikah: v poglavju piše, da se ne sklanjajo samo samostalniki, ampak tudi pridevniki in glavni števnik. Navaja 7 sklonov (imenovalnik, zvalnik, tožilnik, rodilnik, dajalnik, mestnik, orodnik), ki jih na kratko opiše.
- O glagolskih oblikah: najprej predstavi osebne glagolske oblike. Predstavi tudi časovne, naklonske in imenske glagolske oblike. (Jesenšek 1991: 180).

Po besedah J. Toporišiča F. Miklošič nima skladnje v današnjem pomenu, ampak mu skladnja pomeni nauk o pomenih besednih vrst in besednih oblik. (Toporišič 1992: 269–282). A. Žele pa trdi, da je skladijska analiza podana na novjšem jezikovnem gradivu – jezikovnogradična osnova mu je bil t. i. sodobni ljudski jezik. V Skladijanji odkriva vpliv pomena na skladijsko rabo doloene besedne vrste ter rabo doloenih besednih oblik. Po J. Kopitarju izhaja iz razmerja oblikoslovje : skladijna in ugotavlja, da oblikoslovje naredi t. i. osnove primerne za izražanje misli, slovenska skladijna pa omogoča slovenski naen izražanja slovenskega mišljenja. (Žele 2002: 448–450).

8.4.3. Fran Levstik

Leta 1866 je izdal slovnico z naslovom *Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen*, namenjeno Slovincem in Nemcem. Za nemški metajezik se je odločil, ker je menil, da tudi slovenski intelektualci lažje razumejo nemško slovnično terminologijo. V delu je podal pregled slovenske slovnice z namero novega oziroma natanenjšega normiranja slovenskega jezika.

Slovnica je sestavljena iz 12 delov:

- Predgovor (*Vorrede*),
- Kazalo vsebine (*Inhaltsverzeichnis*),
- Prvi del – rke (*Erstes Hauptstück*),
- Drugi del – naglas (*Zweites Hauptstück*),
- Tretji del – samostalnik (*Drittes Hauptstück*),
- rti del – pridevnik (*Viertes Hauptstück*),
- Peti del – števník (*Fünftes Hauptstück*),
- Šesti del – zaimék (*Sechstes Hauptstück*),

- Sedmi del – glagol (*Siebentes Hauptstück*),
- Osmi del – prislov (*Achtes Hauptstück*),
- Deveti del – predlog (*Neuntes Hauptstück*),
- Deseti del – veznik (*Zehntes Hauptstück*),
- Enajsti del – medmet (*Elftes Hauptstück*),
- Popravki in dodatki (*Verbesserungen und Zusätze*).

(<http://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/28/1866-levstik?query=fran%20levstik>; dostop 28. 8. 2015)

Obdobje Janežiča in Miklošiča pomembno dopolnjuje še Levstikovo razmišljanje o jeziku. Opozoril je predvsem na normativno rabo. Trdil je, da je potrebno pisati v »duhu jezika«, s čimer je povezal pomensko in skladenjskofunkcijsko ravnino jezika. Pomembna je tudi njegova izpostavitve delovalniškega razmerja Vd : Pd. (Žele 2010: 21).

8.5. Pomenskoskladenjski vidiki skladnje

Slovenska skladenjska teorija se je v prvih desetletjih 20. stoletja vidno posodabljala, saj je skušala slediti aktualnim evropskim jezikoslovnim dogajanjem. (Žele 2010: 21).

8.5.1. Anton Breznik

Leta 1934 je napisal *Slovensko slovnico za srednje šole*. Slovnico je napisal za dijake slovenske gimnazije in z željo po normiranju. Nastala je kot rezultat potreb po slovenskih učbenikih za prvo gimnazijo s slovenskim učnim jezikom. (<http://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/35/1916-breznik?query=anton%20breznik>; dostop 20. 8. 2015).

V njej obravnava tudi področje skladnje, in sicer v poglavju Skladnja, ki obsega 47 strani. Najprej definira stavek, nato na kratko opiše povedek in osebek, na koncu pa našteje še ostale stavčne člene (prilastek, predmet, prislovna določila). V nadaljevanju razlaga vrste stavkov in razmerja med njimi. Sledi delitev stavkov po vsebini. Naštevata: dopovedni, vprašalni in želelni stavek. Sledita razlagi premega in odvisnega govora ter razlaga nepopolnega stavka. Razloži še termine priredje, podredje in perioda. Sledi natančnejša obravnava stavčnih členov.

- Osebek: definicije ne navaja ponovno. Piše, da osebek predstavlja kak samostalnik ali kaka druga beseda, ki jo rabimo samostalno, t. j. pridevnik, števnik, zaimek. Razlaga, da je pri zanikanem glagolu *ne biti*, *ne ostati* osebkova beseda v roditelju. Osebek lahko predstavlja tudi nedoločnik, nadomešča pa ga lahko tudi osebkov stavek, ki se veže z glavnim stavkom z oziralnimi zaimki (*kdor*, *kar*, *kateri*, *ki*), z vprašalnimi zaimki (*kdo*, *kaj*), vprašalnimi členki (*kako*, *koliko*, *ali*, *li*), z veznikom *da*, včasih tudi *če*. Pri podajanju pravil ves čas navaja primere.
- Povedek: povedek predstavljajo glagoli. Nekateri glagoli (pomožniki) zahtevajo posebna pojasnila, ki določajo glagol. Ta pojasnila imenujemo povedkovo določilo. Kasneje našteva, katera so povedna določila. Sledi razlaga ujemanja povedka z osebkom. Piše, da se povedek z osebkom ujema v spolu, sklonu in številu.
- Prilastek: samostalnike ali samostalniško rabljene besede pojasnjujemo s prilastki, ki morajo biti priredni ali podredni.
- Predmet: (objekt, dopolnilo) je stavčni člen, ki dopolnjuje glagol ali pridevnik. Kot dopolnilo se pojavljajo samostalniki in zaimki v tožilniku, dajalniku, roditelju ali v kakem sklonu s predlogom ter glagoli v nedoločniku.
- Prislovna določila: (adverbiale) z njimi se natančneje določajo glagoli, pridevniki in razni prislovi po kraju, času, načinu in vzroku. Naštevajo: prislovno določilo kraja, časa, načina, vzroka.

Na koncu sledi še poglavje Pregled sklonov ter najnavadnejše napake v skladnji, govorni odstavek, besedni red v govoru. (Breznik 1934: 197–244).

Pri obravnavi skladnje se prepletata pomenska in skladijskofunkcijska ravnina. Pomemben dodatek je A. Breznik prispeval z izpostavitvijo vzajemnega vpliva pomenskoskladijske in strukturnoskladijske vezljivosti ter z eksplicitno izpostavitvijo glagola kot nosilca stavčnih razmerij. Tako je v okviru enega stavka zajel pomensko, skladijskofunkcijsko in izrazno ravnino. S svojo obravnavo je presegel zgradbene okvire stavka ter segel v poved in izrek, saj trdi, da je stavek predvsem glasovna in besedna enota, ne pa vsebinska in oblikovna. (Žele 2010: 22).

Po besedah J. Toporišiča velja za začetnika besedilne skladnje, saj je členitev po aktualnosti obravnaval ob besedilu obsega odstavka. Ugotovil je, da se dajo v okviru stavka dobro rešiti le skladijska vprašanja besednih zvez, ne pa zaporedje glavnih stavčnih členov. Ko

enostavčna poved ni samostojno sporočilo, o zaporedju pomenskopodstavnih stavčnih členov odloča členitev po aktualnosti – v nepravi enostavni povedi si stavčni členi sledijo po načelu manjše oz. večje obvestilnosti. Najprej zapišemo znano (izhodišče, tema), nato pa novo informacijo (jedro, rema). (Toporišič 1995: 13).

8.6. Večravninska obravnava skladnje (začetki upovedovalne teorije)

Druga polovica sedemdesetih let s *Slovensko slovnico* J. Toporišiča prinaša kompleksnejšo obravnavo s pomensko- in strukturno-skladenjskega in površinskoizraznega vidika. Slovnica se je gradila na slovenskem knjižnem jeziku. V osemdesetih letih je bila skladnja samostojno, podrobneje in bolj poglobljeno predstavljena v Toporišičevi *Novi slovenski skladnji*. (Žele 2010: 23).

8.6.1. Jože Toporišič

Toporišičeva slovnica prinaša še danes aktualne trditve z upoštevanjem kritičnih pripomb A. Vidovič Muha v oceni *Nova slovenska skladnja J. Toporišiča*. Z vidika pomenskoscladenjske vezljivosti so pomembne trditve, da nujna predmetnopomenska določila ob nepolnopomenskih glagolih tvorijo večbesedno povedje; kot večbesedne sestavine pomenske podstave so obravnavane tudi večbesedne stalne zveze. (Žele 2010: 23–24).

V okviru hierarhizacije pomenske podstave povedi pa so glede na prehodnost povedja predstavljene udeleženske vloge udeležencev. Opozorjeno je tudi na teoretično še neobdelano področje prislovnih zvez kot (ne)obveznih sestavin glagolskih zvez, izpostavljeno je tudi ločevanje med obveznovezavno vezljivostjo in neobveznovezavno ter ujemalno vezljivostjo. Prisojevalna vezljivost je značilna za razmerje med osebkom in povedkom, ki sta glavna stavčna člena. Za desno vezavno vezljivost je pomembna pomenskoscladenjska opredelitev predloga kot morfema glagola ali pridevnika in njegov skladenjski vpliv na sklon. Posredno so predstavljeni glagoli z leksikaliziranimi prostimi predložnimi morfemi, ki neprehodne glagole delajo prehodne. (Žele 2010: 24).

V slovnici lahko zasledimo intenzivnejšo vključitev tvorbeno-pretvorbenega vidika, z obravnavo vezljivostnih vlog glagolskih prostih morfemov in s preučevanjem vpliva glagolske tvorjenosti na glagolsko vezljivost. V primerjavi z dotedanjimi slovniciami je pri

Toporišičevi slovnici izpostavljena pomenska usmerjenost, kar prinaša natančnejše obravnavanje pomenske ravnine jezika. (Žele 2010: 25).

8.6.2. Ada Vidovič Muha

V začetku osemdesetih let prinašajo študije intenzivnejšo vključitev tvorbeno-pretvorbenega vidika, ki z obravnavo vezljivostnih vlog glagolskih prostih morfemov in s preučevanjem vpliva glagolske tvorjenosti na glagolsko vezljivost dopolnjujejo in nadgrajujejo dotedanje vedenje. (Žele 2010: 25).

Leta 1988 je Ada Vidovič Muha izdala knjigo *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*, kjer ugotavlja, da skladenjskopodstavna vezljivost povedkovega glagola odloča, kateri zloženski glagolski pomen bo prevladal v potencialni zloženki. Za izhodiščno formalno merilo delitve zloženskih glagolskih pomenov izbere vezavo, zaobjame pa vse nosilne vezljivostne pomenske skupine glagolov v okviru tožilniške vezave osnovnih glagolov. Dalje ugotavlja, da osnovni samoprisojevalni glagoli označujejo duševno ali telesno stanje, lastnosti in tudi trajnejšo dejavnost. O obvezni desni vezljivosti govori že pri samostalniki o neleksikaliziranem glagolskem predlogu v vlogi skladenjskopodstavnega prislovnega določila. Ko gre z oblikoslovnega vidika za končniško izraženo in končniško neizraženo vezljivost, avtorica dopušča primere primične obvezne vezljivosti. (Žele 2010: 26).

V članku *Pomenski preplet glagolov IMETI in BITI – njuna jezikovnosistemska stilistika* so s pomensko-skladenjskega vidika še dodatno predstavljena bazična razmerja med skladenjskimi pomeni primitivov biti in imeti. (Žele 2010: 26).

V razpravi *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti* pa obravnava vpliv tvorjenosti besed na njihovo vezljivost. S primerjanjem glagolskih sestavljenk z njihovimi skladenjskopodstavnimi glagoli in z ustreznimi nesestavnimi glagoli ugotavlja, da je predponsko obrazilo pretvorba enega skladenjskopodstavnega glagolskega razmerja, kar zoži vezljivostno polje tvorjenega glagola. V razmerju med sestavnim in nesestavnim glagolom pa so spremembe predvsem v okviru leva – desna vezljivost. Izkaže se tudi, da se pri glagolskih sestavljenkah z istim predponskim obrazilom ne odpira vedno tudi isto število desnih vezljivostnih mest. (Žele 2010: 27).

8.6.3. Martina Križaj Otar

V članku *Vezljivost: iz pomena v izraz* obravnava vezljivostno problematiko s potrebno terminološko ureditvijo. Pri tem se opira na vezljivostne klasike Tesnièreja, Helbiga in Fillmorja, hkrati pa upošteva spoznanja novejšje češke vezljivostne teorije, ki nam je jezikovno najbližja. Njen članek prinaša osnovna vsebinska izhodišča in terminološko ureditev. (Žele 2010: 27).

Osnovna vsebinska izhodišča:

- Izhodišče vezljivosti je v pomenu, rezultat pa v obliki/izrazu. Vezljivost izhaja iz besednega pomena.
- Vezljivost je lastnost določene besede, da nase veže določeno/napovedljivo število mest/valenčnih položajev.

Avtorica vezljivostne lastnosti ravninsko opredeli, tako vezljivost uvršča na slovnično ravnino, usmerjenost na pomensko ravnino, vezavo/primik/ujemanje pa na izrazno ravnino. Usmerjenost in vezljivost sta torej del jezikovnega sistema, vezava/primik/ujemanje pa načini uresničitve jezikovnega sistema in spadajo v besedilo. Glagolsko vezljivost deli na levo in desno. Pod levo vezljivost spadajo eno- in ničvezljivi glagoli, pod desno pa dvo- in večvezljivi glagoli. Ločuje nevariantno sklonsko vezljivost (predmetu se sklon ne spreminja) in variantno sklonsko vezljivost (predmetu se sklon spreminja). (Žele 2010: 27).

Terminološka ureditev:

- Natančno se opredeli uporaba poimenovanj določilo in dopnilo ter obveznovezljiva določila. Določilo je izraz v določeni slovnični obliki na napovedljivem skladenjskem mestu. Delimo jih na sklonska in na prislovna določila.
- Dopnilo je izraz na nenapovedljivem/prostem skladenjskem mestu.
- Pomenski stavčni vzorec (besedna usmerjenost na pomenski ravnini povedi) : slovnični stavčni vzorec (slovnična ravnina povedi).
- Na izrazni ravnini so slovničnofunkcijska razmerja izražena z načini (vezava/ujemanje/primik) in sredstvi (slovnične kategorije/besedni red). (Žele 2010: 27).

8.6.4. Olga Kunst Gnamuš

Po zgledih tvorbenih slovníc s svojim delom prinaša natančnejše obravnavanje pomenske ravnine jezika. V poglavju Pravila povezovanja obravnava razmerja med glagolsko pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivostjo pri oblikovanju glagolskih stavčnih vzorcev. Pri udeležencih v okviru stavčnih vzorcev je izpostavljeno razmerje med lastnostnimi pomeni udeležencev in njihovimi udeleženskimi vlogami. (Žele 2010: 28).

Zavrača postavko o vmesni stopnji med pomensko in površinsko ravnino. Tezo, da pretvorbe ne vplivajo na temeljni pomen, ampak omogočajo samo izrazne različice, spremeni pri obravnavi slovenskih primerov, trdi, da so pretvorbe skoraj vedno povezane s pomenskimi premiki. Iz šolske prakse ugotavlja, da so lahko pretvorbe dobro pomagalo za razčlenbo zapletenih razmerij med pomenom in izrazom v stavkih. (Žele 2010: 28–29).

8.7. Korpusni pristop

Po letu 2000 smo dobili prve celovite korpusnojezikoslovne študije. Pri preučevanju skladnje so nujno potrebni kot gradivna osnova jezikoslovnega raziskovanja, saj rezultati korpusnih analiz razkrivajo kreativnost in vitalnost slovenske diskurzivne skupnosti. (Žele 2010: 31).

9. SKLADENJSKI RAZČLENJEVALNIK

Skladenjski razčlenjevalnik je prosto dostopen računalniški program, s pomočjo katerega lahko besedam določamo vlogo v stavku oziroma jim pripišemo skladenjska razmerja. Razčlenjevanje je narejeno na podlagi odvisnostnih drevesnic – skladenjski odnosi so predstavljeni z drevesno strukturo – program pa je bil razvit v okviru projekta Jezikoslovno označevanje slovenščine (JOS). Program je delno financirala Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. (<http://www.slovenscina.eu/tehnologije/razcjenjevalnik>; dostop 3. 3. 2015)

Skladenjski razčlenjevalnik ponuja drugačna imena za povezave v primerjavi z uveljavljenim slovenskim jezikoslovjem. Tako pozna tri skupine povezav:

1. Povezave prvega nivoja (označujejo razmerja znotraj besednih zvez):
 - 1.1 dol: jedro in določilo besednih zvez,
 - 1.2 del: deli zloženega povedka,
 - 1.3 prir: jedra v prirednih zvezah znotraj stavka,
 - 1.4 vez: besede ali ločila v vezniški vlogi,
 - 1.5 skup: nepolnopomenske besede, ki imajo zelo močno tendenco po sopojavljanju.
2. Povezave drugega nivoja (označujejo stavčne člene):
 - 2.1 ena: osebek stavka,
 - 2.2 dve: predmet stavka,
 - 2.3 tri: prislovno določilo lastnosti,
 - 2.4 štiri: ostala prislovna določila .
3. povezava tretjega nivoja (uporabljajo se za povezovanje vseh ostalih struktur):
 - 3.1 modra: hierarhično najvišje pojavnice, skladenjsko manj predvidljive in oddaljene strukture, vrinki, ločila. (<http://www.slovenscina.eu/tehnologije/razcjenjevalnik>; dostop 3. 3. 2015).

Razčlenjevalnik daje dobre rezultate pri označevanju tipičnega v jeziku, slabše pa pri označevanju manj pogostih struktur. Kakovost razčlenjevalnika pada tudi z dolžino povedi in povezav. Najbolj uspešen je pri povezovanju besednih zvez, pri določanju vezniških besed in

pri povezovanju pojavnic na korenski element. Povprečno kakovost dosega pri povezovanju povedkovih določil, modalnih glagolskih zvez ter pri prepoznavanju stavčnega osebka in predmeta. Slabe rezultate pa kaže pri povezovanju besednozveznih priredij in prislovnih določil, označevanju prilastkovih, osebkovih in predmetnih odvisnikov. Najslabše rezultate daje pri označevanju prislovnih odvisnikov. (http://nl.ijs.si/isjt12/proceedings/isjt2012_08.pdf; dostop 29. 5. 2015).

10. EMPIRIČNI DEL

V empiričnem delu magistrske naloge se bomo ukvarjali z rabo in funkcijo stavčnih členov v različnih besedilnih vrstah. V raziskavo smo zajeli literarna, publicistična in znanstvena besedila. Pri vsaki besedilni vrsti smo izbrali tri dela. Natančneje smo obravnavali odlomke besedil, ki so vsebovali približno 600 besed. Besedila smo nato stavčnočlensko analizirali, ogledali smo si, kateri stavčni členi prevladujejo v posameznih besedilnih vrstah, pri tem smo bili pozorni na osebek, ki je lahko izražen leksemsko ali morfemsko preko povedka, ogledali smo si, katere besede so problematične za stavčnočlensko analizo, na koncu pa smo se ukvarjali tudi z razlikami med površinsko in globinsko sestavo povedi. Osredotočili smo se predvsem na različne pomene osebka in predmeta v tožilniku. Izhajali smo iz *Slovenske slovnice*, iz predavanj Simone Kranjc ter delovnega zvezka Mojce Smolej – *Skladnja slovenskega knjižnega jezika*.

Rezultate pogostosti pojavljanja posameznih stavčnih členov smo grafično prikazali, s tabelarnimi slikami smo prikazali tudi pogostost pojavljanja posameznih oblik osebka, problematične besede in povedi smo izpisali ter na kratko komentirali. Nismo izpisali vseh primerov, le nekaj za predstavo. V okviru literarnih del smo natančneje pregledali tri izvirne slovenske pravljice, in sicer: *Sapramiška*, avtorice Svetlane Makarovič, *Moj dežnik je lahko balon*, avtorice Ele Peroci ter *Eko čarovniška šola*, avtorice Mojiceje Podgoršek. Pri obravnavi publicističnih besedil smo izbrali poljubne članke iz treh časnikov – *Delo*, *Večer* in *Dnevnik*. V okviru znanstvenih besedil pa smo obravnavali poljubne članke iz revij *Slavistična revija*, *Jezik in slovstvo* ter iz zbornika *Obdobja*.

Pri stavčnočlenski analizi si pomagamo tako, da besede najprej razvrstimo v besedne vrste. Poznamo pregibne (samostalniška beseda, pridevniška beseda, glagol) in nepregibne besedne vrste (prislov, predlog, veznik, členek, medmet, povedkovnik). Vlogo stavčnih členov ne opravljajo vse besedne vrste, to sposobnost imajo samo samostalniška beseda, pridevniška beseda, glagol, prislov in povedkovnik, kar pomeni, da členki ne morejo opravljati stavčnočlenske vloge. Členki so zelo nehomogeno skupino besed, saj zaobjemajo funkcijsko zelo različne besede. V preteklosti so bili obravnavani kot prislovi, od leta 1974 pa veljajo za samostojno besedno vrsto. Kot smo omenili, ne opravljajo vloge stavčnih členov, zato jih pri stavčnočlenski analizi ne upoštevamo. Izjema so samo poudarjalni členki, ki se v stavku

nanašajo na točno določen stavčni člen. Takrat ga obravnavamo kot del stavčnega člena, na katerega se nanaša. (Smolej 2011: 12–13).

Tako kot členki tudi medmeti spadajo med nepregibne besedne vrste, torej ne morejo opravljati stavčnočlenske vloge. Medmeti so stavki, ki izražajo govorčevo duševno stanje, posnemajo živalske glasove, šume ali pa z njimi velevamo. (Jakop 2001: 305).

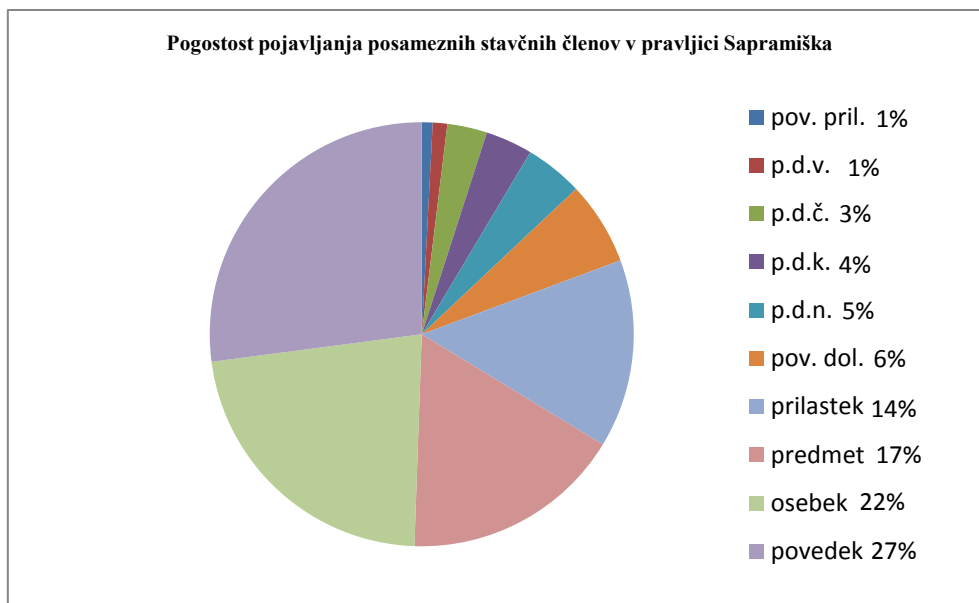
Kot smo ugotovili že v teoretičnem delu naloge, pomenska podstava povedi oziroma propozicija predstavlja globinsko strukturo povedi oz. stavka, ki razkriva različna pomenska razmerja med enotami propozicije. Velikokrat nam pomaga pri natančnejši analizi vlog posameznih stavčnih členov površinske strukture. Globinska in površinska struktura se namreč ne ujemata vedno, zato je lahko površinska sestava povedi za prejemnika dvoumna. Pomensko podstavo stavka sestavljata predikat (povedje) in participant (udeleženci), ki jih sestavljajo aktanti (delovalniki) in cirkumstanti (okolščine). Osebek največkrat izraža udeleženske vloge, kot so: vršilec dejanja, povzročitelj dejanja, pobudnik dejanja, nosilec dejanja ali dogajanja, nosilec stanja, prizadeto, prejemnik, sredstvo. Predmet v tožilniku pa večkrat izraža: razmerni predmet, prizadeto ter rezultat. Okoliščine so v stavku največkrat izražene s prislovnimi določili kraja in časa, lahko tudi s prislovnimi določili vzročnosti in lastnosti. (Smolej 2011: 22–23).

10.1. Literarna besedila

Izbrali smo pravljice, ki imajo slovenskega avtorja in ilustratorja. Prebrali smo celotna dela, natančneje pa smo analizirali nekaj strani.

10.1.1. Sapraniška

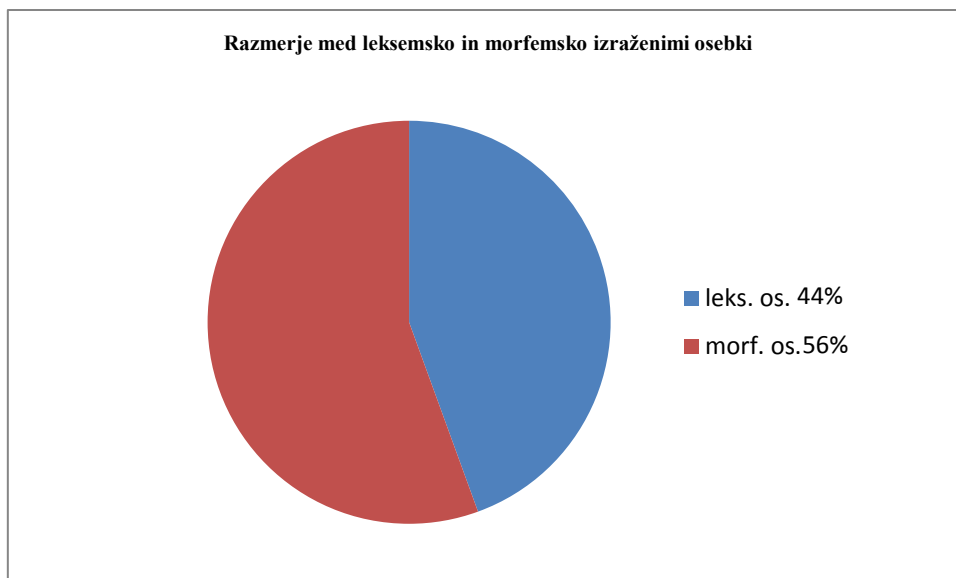
Sapraniška je slovenska pravljica, avtorice Svetlane Makarovič, ki je prvič izšla leta 1976. Zgodba govori o miški in njenih treh lešnikih. Pri stiranju lupine si je miška zlomila zob, zato je odšla po pomoč h gozdnim prijateljem. Na svoji poti je naletela na prijatelje in na sovražnike, na koncu pa je lešnike celo izgubila. Kljub vsem nesrečnim spletkam, miška na koncu le najde svojo srečo in se do sitega naje lešnikov.

Slika 1: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v pravljici Saprarniška

Graf prikazuje pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v pravljici *Saprarniška*. Vidimo lahko, da se v besedilu največkrat pojavi povedek, v analiziranem odlomku jih je kar 98, kar predstavlja 27 %, sledi mu osebek, v besedilu smo jih našli 81, kar predstavlja 22 %, našli smo 61 (17 %) predmetov, 52 (14 %) prilastkov, 23 (6 %) povedkovih določil, od prislovnih določil se največkrat pojavi prislovno določilo načina – 16-krat (5 %), sledi mu prislovno določilo kraja, v besedilu smo jih našli 13 (4 %), 11 (3 %) prislovnih določil časa, 4 (1 %) prislovna določila vzroka, najmanjkrat pa se v besedilu pojavi povedkov prilastek, in sicer 3-krat (1 %).

V teoretičnem delu smo že pojasnili, da je osebek lahko izražen leksemsko ali pa morfološko preko povedka. V empiričnem delu smo zato grafično prikazali, v kateri obliki se pojavi večkrat.

Slika 2: Razmerje med leksemsko in morfemsko izraženimi osebki

Iz grafa lahko razberemo, da je v pravljici *Sapramiška* osebek večkrat izražen morfemsko, v takšni obliki se pojavi 45-krat (56 %). V leksemski obliki se pojavi 36-krat (44 %).

Po statistični analizi, smo si podrobneje ogledali samo besedilo. Našli smo nekaj besed, ki so bile problematične pri stavčni analizi. Najprej si bomo ogledali členke.

- Namreč: *Potem je vzela krpico ter z njo očedila tablico nad luknjo, kjer je pisalo SAPRA, MIŠ, tako je bilo **namreč** miški ime.* Ker se po besedi *namreč* ne moremo ustrezno vprašati, smo jo uvrstili med členke. Gre za besedilni povezovalac, zato ne opravlja nobene stavčnočlenske funkcije.
- Kar: *Prejšnji dan je namreč dobila od sestrčne v dar tri velike lešnike, pa jih ni hotela **kar** takoj pojesti, ampak si jih je prihranila za danes zjutraj, ker je bila nedelja.* Beseda *kar* sodi med poudarjalne členke. Kot smo zapisali, poudarjalne členke vključujemo v stavčnočlensko analizo. V obravnavanem stavku tako pomensko dopolnjuje prislovno določilo časa, saj za njim stoji beseda *takoj*.
- Ali: ***Ali** ni to grozno?* Besedo *ali* smo uvrstili med vprašalne členke, ki ne opravljajo stavčnočlenske vloge.

Poleg členkov smo v besedilu našli tudi medmete, ki jih nismo vključili v stavčnočlensko analizo, ker niso stavčnočlenski.

- Q: **O**, imeti pod pazduho tri prelepe lešnike, pa še prihranjene od prejšnjega dne!
- Adijo: Ne, ne vem, je rekel zajec. In me tudi ne zanima. **Adijo!**

V empiričnem delu smo se ukvarjali tudi z razlikami med globinsko in površinsko sestavo povedi. Oglejmo si nekaj primerov za osebek.

- *Na robu travnika stoji **star skedenj**.*
*In ker je to mišja luknja, živi v njej **miška**.*
 P. d. k. – pov. – os.
 V. odv. – pov. – p. d. k. – os.
 V povedih smo označili dva osebka, ki smo ju pomensko natančneje analizirali. Ugotovili smo, da v prvem primeru osebek izraža nosilca stanja, v drugem pa nosilca dejanja.
- *Zjutraj se je **miška** zbudila, se pretegnila in si očedila smrček in nožice.*
***Zob** je bil nalomljen, levi od obeh sprednjih, snežno belih, ostrih zob.*
 P. d. č. – pov. – os. – pov. – pov. – prir. vez. – pov. – predm. v tož.
 Os. – pov. pril. – pril. odv.
 V danem primeru smo zopet iskali dva osebka in jih primerjali s pomenskega vidika. V prvem primeru osebek izraža vršilca dejanja, v drugem pa nosilca stanja.
- ***Miška** je zavpila od jeze in bolečine in se zgrabila za smrček.*
***Zob** se je hudo majal.*
 Os. – pov. – predm. v rod. – prir. vez. – pov. – predm. v tož.
 Os. – pov. – p. d. n. – pov.
 Osebka izražata različen pomen, čeprav sta s površinskega vidika enaka. Prvi izraža vršilca dejanja, drugi pa nosilca stanja.
- ***Miška** je nekajkrat vrgla lešnik z vso močjo ob tla – nič.*
*Torej potrebujem pomoč, je sklenila **miška Sapra**, si vtaknila vse tri lešnike pod pazduho in se odpravila ven.*
 Os. – pov. – p. d. n. – pov. – predm. v tož. – p. d. n. – p. d. k. – os.
 Pov. – predm. v tož. – pov. – os. – pov. – predm. v tož. – p. d. k. – prir. vez. – pov. – p. d. k.
 S pomenskega vidika prvi osebek izraža vršilca dejanja, drugi pa pobudnika dejanja.

- *In ko so zaradi hitre hoje začeli **lešniki** rožljati, je zares stekla /.../.*
*Daj mi mir, **zob** me boli.*
 Pov. – predm. v rod. – pov. – os. – pov. dol. – pov. – p. d. n. – pov.
 Pov. – predm. v daj. – predm. v tož. – os. – predm. v tož. – pov.
 Prvi osebek izraža nosilca dejanja, drugi pa nosilca stanja.
- *Čedna miška srednje starosti.*
*No, pa adijo, je užaljeno rekla **miška** in se odpravila naprej.*
 Os.
 Pov. – p. d. n. – pov. – os. – prir. vez. – pov. – p. d. k.
 V prvem primeru osebek izraža nosilca stanja, v drugem pa vršilca dejanja.

Oglejmo si še nekaj primerov za predmet v 4. sklonu.

- *Zjutraj se je miška zbudila, se pretegnila in si očedila **smrček in nožice**.*
*Potem je vzela **krpico** ter z njo očedila tablico nad luknjo, /.../.*
 P. d. č. – pov. – os. – pov. – pov. – prir. vez. – pov. – predm. v tož.
 P. d. č. – predm. v or. – pov. – predm. v tož.
 V obeh primerih najdemo predmet v 4. sklonu, vendar sta si ta dva predmeta s pomenskega vidika različna, saj prvi izraža rezultat, drugi pa razmerni predmet.
- *Miška Sapra se je pogledala v košček razbitega ogledalca in si zaželela dober tek, odprla je **gobček**, ugriznila v **lešnik** in – au, au!*
*Miška je zavpila od jeze in bolečine in se zgrabila za **smrček**.*
 Os. – pov. – p. d. k. – prir. vez. – pov. – predm. v tož. – pov. – predm. v tož. – pov.
 – predm. v tož. – prir. vez.
 Os. – pov. – predm. v rod. – prir. vez. – pov. – predm. v tož.
 Podrobneje smo si ogledali tri predmete v tožilniku. Ugotovili smo, da prvi izraža razmerni predmet, drugi prizadeto in tretji rezultat.
- *Miška je nekajkrat vrgla **lešnik** z vso močjo ob tla – nič.*
*Torej potrebujem **pomoč**, je sklenila miška Sapra, si vtaknila vse tri lešnike pod pazduho in se odpravila ven.*
 Os. – pov. – predm. v tož. – p. d. n. – p. d. k. – os.
 Pov. – predm. v tož. – pov. – os. – pov. – predm. v tož. – p. d. k. – prir. vez. – pov.
 – p. d. k.
 Prvi predmet izraža prizadeto, drugi pa rezultat.

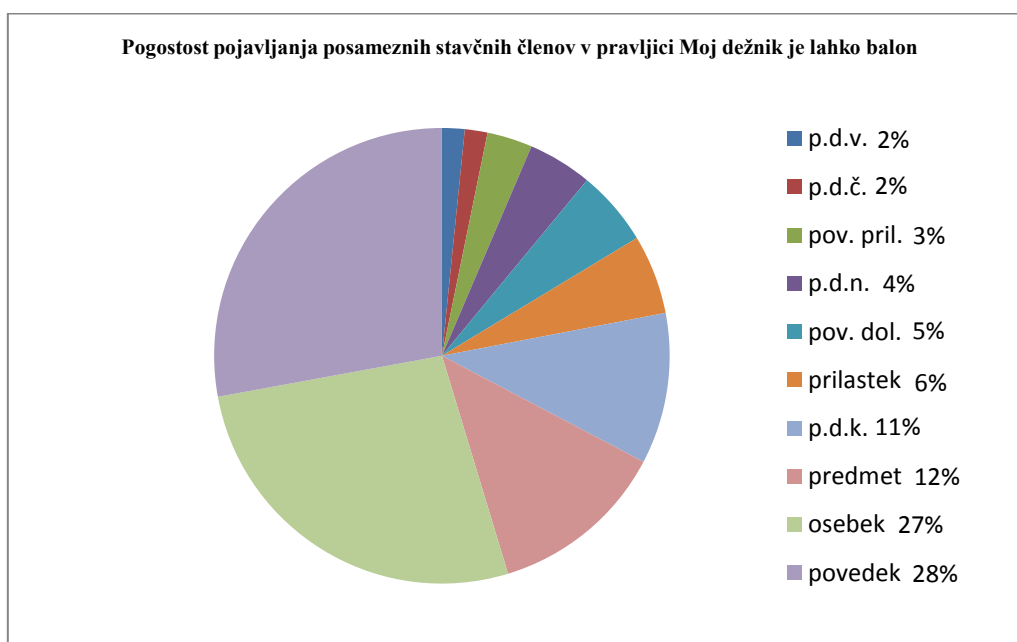
- *Daj mi **mir**, zob **me** boli.*

Pov. – predm. v daj. – predm. v tož. – os. – predm. v tož. – pov.

V obravnavanem primeru prvi predmet izraža razmerni predmet, drugi pa prizadeto.

10.1.2. Moj dežnik je lahko balon

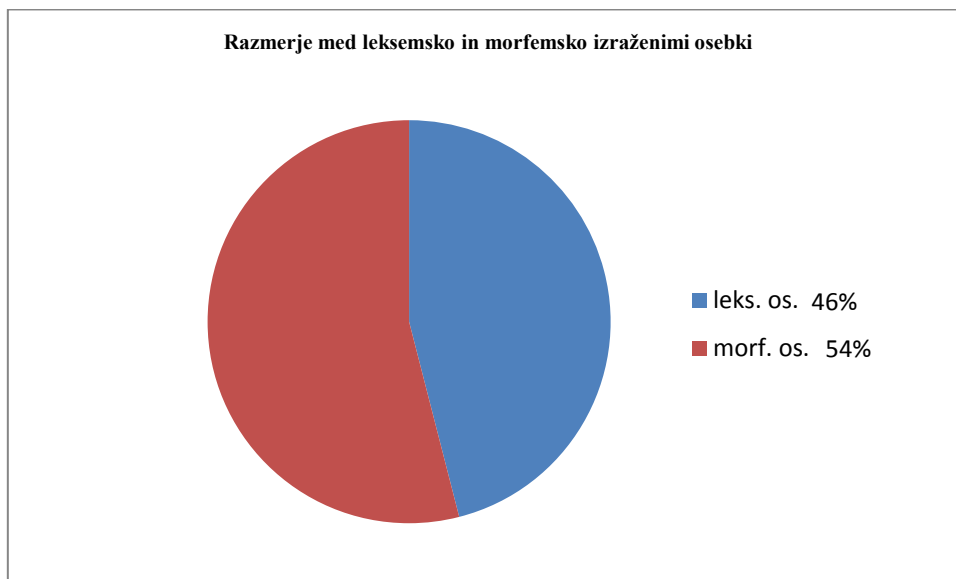
Moj dežnik je lahko balon je slovenska pravljica, avtorice Ele Peroci, ki je prvič izšla leta 1975. Pravljica pripoveduje o deklici Jelki, ki ima zelo stroge starše. Marsikaj ji ne dovolijo, zato se deklica zateka v svoj domišljjski svet. Zgodba pripoveduje, kako se je Jelka skrila pod svoj rumeni dežnik in si zamislila, da z njim leti nad mestom. Pri svojem potovanju je srečala prijatelje, s katerimi se je lahko igrala.

Slika 3: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v pravljici *Moj dežnik je lahko balon*

Graf prikazuje rezultate stavčnočlenske analize pravljice *Moj dežnik je lahko balon*. Razberemo lahko, da se v besedilu največkrat pojavi povedek – 104-krat, kar predstavlja 28 %, s 27 % mu sledi osebek, v besedilu smo našli 47 (12 %) predmetov, 40 (11 %) prislovnih določil kraja, 21 (6 %) prilastkov, 20 (5 %) povedkovih določil, 17 (4 %) prislovnih določil načina, 12 (3 %) povedkovih prilastkov, 6 (2 %) prislovnih določil časa, najmanjkrat pa se v besedilu pojavi prislovno določilo vzroka, našli smo jih le 6 (2 %).

Ker osebkni niso vedno izraženi leksemsko, smo izdelali graf, ki prikazuje pogostost pojavljanja posamezne oblike osebkni.

Slika 4: Razmerje med leksemsko in morfemsko izraženimi osebkni

Iz grafa lahko razberemo, da je osebek v pravljici *Moj dežnik je lahko balon* večkrat izražen morfemsko preko povedka, v takšni obliki se pojavi v 54 %. V leksemski obliki se pojavi v 46 %.

Tudi v pravljici *Moj dežnik je lahko balon* smo našli nekaj besed, ki jih nismo mogli vključiti v stavčnočlensko analizo.

- Šele: *Jelka je odprla oči šele nad mestom*. Besedo *še*le uvrščamo med poudarjalne členke, ki so pri stavčnočlenski analizi del stavčnega člena, ki se nahaja za njim, v našem primeru je to prislovno določilo kraja.
- Le: *Za zaprtimi očmi je bila čisto sama, le svoj rumeni dežnik je krepko držala za kljuko*. Tudi beseda *le* sodi v skupino poudarjalnih členkov, zato je v izpostavljenem primeru del predmeta.
- Najbrž: *Po cestah so se vozile škatlice, to je bil najbrž tramvaj*. Členek *najbrž* spada v skupino modalnih členkov, zato ne opravlja stavčnočlenske funkcije.
- La, la, la: »*La, la, la, la!*« Stavek sestavljajo štirje medmeti *la*. Ker medmeti niso stavčničlenski, smo stavek izpustili iz stavčnočlenske analize.

Ogledali smo si razlike med globinsko in površinsko strukturo stavkov. Izpostavili smo nekaj primerov za osebek.

- ***Jelka** je skakala okoli šotor in se žogala z rdečo žogo.*

*Žoga je bila čisto nova in zanjo so se **dedek, babica, mama, oče in teta** zelo bali.*

Os. – pov. – p. d. k. – prir. vez. – pov. – pred. v or.

Os. – pov. pril. – prir. vez. – predm. v tož. – pov. – os. – p. d. n. – pov.

Na prvi pogled sta si povedi dokaj podobni. Vsebujeta tri osebkke, ki pa si pomenskega vidika niso povsem enaki. Ugotovimo, da osebek v prvi povedi izraža vršilca dejanja, osebkka v drugi povedi pa označujeta nosilca stanja.

- ***Žoga** je padla v potok in **potok** jo je odnesel s seboj.*

Os. – pov. – p. d. k. – prir. vez. – os. – pred. v tož. – pov. – p. d. k.

Poved sestavljata dva osebkka. Če si ju ogledamo s pomenskega vidika, ugotovimo, da ne opravljata enake funkcije, saj prvi osebek izraža prizadeto, drugi osebek pa izraža povzročitelja dejanja.

- ***Dežnik** se je napel in še bolj vbočil.*

*Dvignil se je in **Jelka** je trdno mižala.*

Os. – pov. – prir. vez. – p. d. n. – pov.

Pov. – prir. vez. – os. – pov. – p. d. n. – pov.

Tudi v tem primeru osebkka s pomenskega vidika nista enaka. V prvem primeru osebek opravlja funkcijo nosilca stanja, v drugem primeru pa osebek izraža nosilca dejanja.

- ***Jelka** je odprla oči šele nad mestom.*

***Velike ljubljanske hiše** so bile čisto majhne.*

Os. – pov. – predm. v tož. – p. d. k.

Os. – pov. pril.

V danem primeru prvi osebek izraža vršilca dejanja, drugi pa nosilca stanja.

- *Sredi tratice je stal **lesen konjiček** in **fantek** je jezdil na njem v izmišljeno deželo.*

P. d. k. – pov. – os. – prir. vez. – os. – pov. – predm. v mest. – p. d. k.

Poved sestavljata dva osebkka, pri čemer prvi opravlja funkcijo nosilca stanja, drugi pa izraža vršilca dejanja.

- ***Jelka** je z rumenim dežnikom na nebu!*

***Tudi sonce** je sijalo, da je bil pogled še lepši.*

Os. – pov. – predm. v or. – pov. dol.

Os. – pov. – v. odv.

V prvem stavku osebek izraža nosilca dejanja, v drugem stavku pa povzročitelja dejanja.

- **Veter jih je pozibaval.**

Jelka je zaprla dežnik in si ogledovala to čudno deželo.

Os. – predm. v tož. – pov.

Os. – pov. – predm. v tož. – prir. vez. – pov. – predm. v tož.

V prvem stavku osebek izraža povzročitelja dejanja, v drugem pa vršilca dejanja.

Izpisali smo tudi nekaj primerov za predmet v tožilniku.

- *Žoga je bila čisto nova in **zanjo** so se dedek, babica, mama, oče in teta zelo bali.*

*Potem je vrgla **žogo** tako visoko, da je ni mogla uloviti.*

*Žoga je padla v potok in potok **jo** je odnesel s seboj.*

Os. – pov. pril. – prir. vez. – predm. v tož. – pov. – os. – p. d. n. – pov.

P. d. č. – pov. – predm. v tož. – p. d. n. – n. odv.

Os. – pov. – p. d. k. – prir. vez. – os. – predm. v tož. – pov. – p. d. k.

V vseh treh povedih najdemo predmet v tožilniku, vendar vsak od njih izraža različno pomensko razmerje. Tako prvi izraža rezultat, drugi razmerni predmet, tretji pa prizadeto.

- *Dedek, babica, oče in teta so grozeče dvignili **kazalec**.*

*»Nič nisi pazila na **žogo**!«*

*Zaprla je **oči**, da bi ne videla hudih obrazov, ki so gledali iz hiše.*

Os. – pov. – p. d. n. – pov. – predm. v tož.

P. d. n. – pov. – predm. v tož.

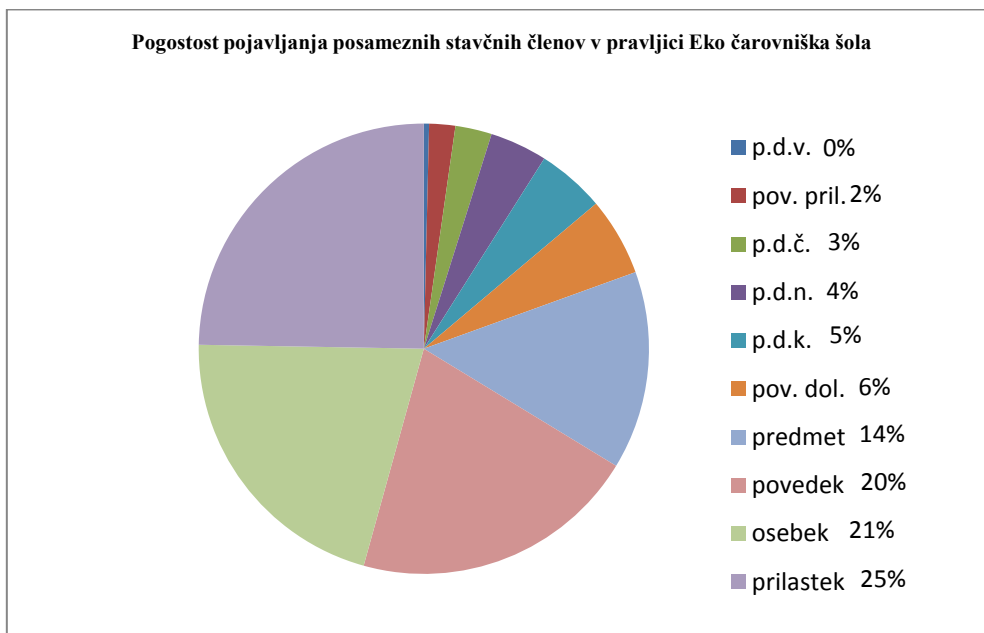
Pov. – predm. v tož. – v. odv. – prisl. odv.

Tudi v teh treh povedih najdemo predmete v tožilniku, ki si s pomenskega vidika niso enaki. V prvi povedi tako predmet izraža razmerni predmet, v drugi izraža prizadeto, v tretji pa rezultat.

10.1.3. Eko čarovniška šola

Pravljica *Eko čarovniška šola* je izvirna slovenska pravljica, avtorice Mojiceje Podgoršek, ki je prvič izšla leta 2014. Zgodba govori o Eko čarovniški šoli, ki jo je vodila čaravnica Uršula.

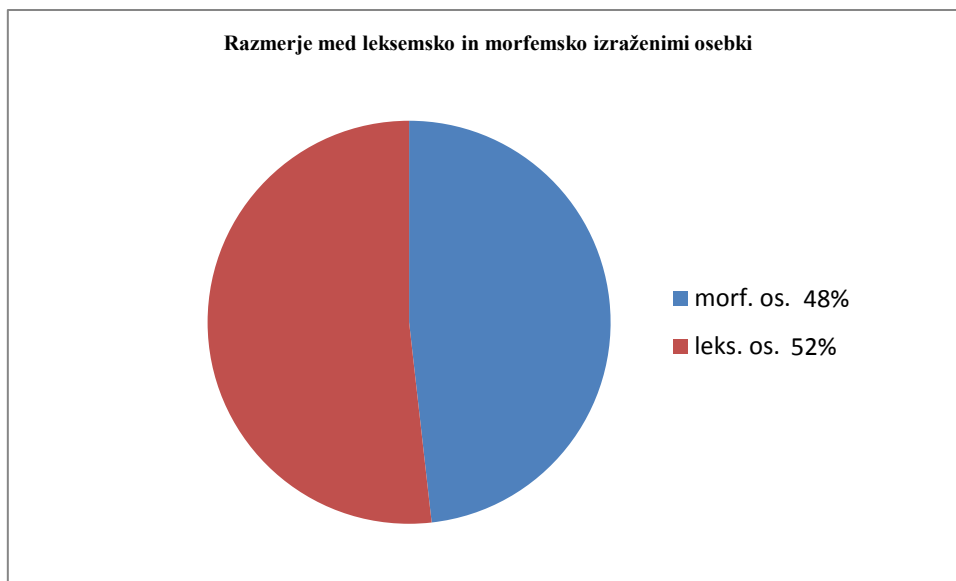
V šoli so veljala stroga ekološka pravila čaranja, kdor jih ni spoštoval, ga je doletela še posebej težka preizkušnja.

Slika 5: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v pravljici Eko čarovniška šola

Graf prikazuje rezultate stavčnočlenske analize odlomka iz pravljice *Eko čarovniška šola*. Vidimo, da se v besedilu največkrat pojavi prilastek, v analiziranem odlomku jih je kar 66 (25 %), sledi mu osebek, našli smo jih 56 (21 %), v besedilu smo našli 55 (20 %) povedkov, 38 (14 %) predmetov, 15 (6 %) povedkovih določil, 13 (5 %) prislovnih določil kraja, 11 (4 %) prislovnih določil načina, 7 (3 %) prislovnih določil časa, 5 (2 %) povedkovih prilastkov, najmanjkrat pa se v besedilu pojavi prislovno določilo vzroka – 1-krat.

Posebej smo obravnavali osebek, ki ni vedno izražen leksemsko.

Slika 6: Razmerje med leksemsko in morfemsko izraženimi osebki

Iz grafa lahko razberemo, da je osebek v obravnavanem odlomku večkrat izražen leksemsko, saj se v leksemski obliki pojavi 29-krat, v morfemski pa 27-krat.

Našli smo nekaj besed, ki jih nismo mogli uvrstiti med stavčne člene. Izpisali smo nekaj primerov.

- Že: *Marsikatera čarovnica je že znala pričarati vse mogoče stvari, pijače in jedi.* Gre za poudarjalni členek, ki pomensko modificira povedek.
- Pa še: *Ni pa še znala pričarati ekoloških pripomočkov ter zdravilnih zelišč in napitkov, kakršen je bil koprivin zdravilni napitek za dobro voljo.* Členek *pa* sodi v skupino modalnih členkov, *še* pa med poudarjalne členke. Pri stavčni analizi smo zato upoštevali samo členek *še*, ki pomensko modificira povedek.
- Naj: *»Naj vas spomnim na pravila!«* Členek *naj* sodi v skupino tvorcev stalnih sporočanjskih oblik povedi, zato ni del nobenega stavčnega člena.
- Prvič, drugič, tretjič: *»Prvič: Eko čarovnice čaramo in uporabljamo samo ekološko narejene izdelke. Drugič: Eko čarovnice vemo, v katere zabojnike spadajo embalaža, papir, steklo, organski in nevarni odpadki, ki nastanejo pri čaranju. In tretjič: Vestno in odgovorno skrbimo za čarovniško okolje ter za čarovniški ekološki vrtiček, kjer raste vse potrebno za naše zdravje in čaranje.«* Označene besede opravljajo funkcijo besedilnih povezovalcev. Gre za eno izmed podskupin členkov, ki pa jo ne vključujemo v stavčnočlensko analizo.

V stavku *Če naloge ne boste opravile, ko bo čas za kosilo, boste vse do večera sedele med pekočimi koprivami.* smo se odločali, katero stavčnočlensko funkcijo opravlja beseda *vse*, saj jo lahko razumemo kot osebek ali kot prislovno določilo časa. Če bi beseda opravljala funkcijo osebkov, bi stavek lahko razumeli v smislu, da bodo vse čarovnice do večera sedele med pekočimi koprivami. Menimo, da gre v tem primeru za prislovno določilo časa, saj je avtorica najverjetneje želela poudariti, kako dolgo bodo čarovnice sedele med pekočimi koprivami.

Oglejmo si še razlike med pomeni osebkov.

- *Sredi bukovega gozdička je stala čarovniška šola.*

Marsikatera čarovnica je že znala pričarati vse mogoče stvari, pijače in jedi.

P. d. k. – pov. – os.

Os. – pov. dol. – predm. v tož.

Oba stavka vsebujeta osebek, ki pa v danih primerih izraža različen pomen. V prvem stavku tako izraža nosilca stanja, v drugem pa nosilca dejanja.

- *V Eko čarovniško šolo so lahko hodile le čarovnice, ki so se s svojimi čarovnijami že izkazale.*

/.../ je povzdignila glas čarovnica Uršula in začela naštevati.

P. d. k. – pov. dol. – os. – prilast. odv.

Pov. – predm. v tož. – os. – prir. vez. – pov. dol.

Če povedi globinsko/pomensko analiziramo, ugotovimo, da si osebkov nista povsem enaka. Prvi osebek označuje nosilca dejanja, drugi pa vršilca dejanja.

- *In ker ni izvedela /.../ je kazen doletela kar vse čarovničke.*

/.../ je bila pri izrekanju kazni neizprosna čarovnica Uršula.

V. odv. – pov. – os. pov. – predm. v tož.

Pov. – predm. v mest. – pov. pril. – os.

V prvem primeru osebek izraža sredstvo, v drugem pa nosilca stanja.

- *. »Ne znamo! Ne znamo!« so hitele protestirati čarovničke.*

Eko čarovnice vemo, v katere zabojnike spadajo embalaža, papir, steklo, organski in nevarni odpadki, ki nastanejo pri čaranju.

Pov. – pov. – pov. dol. – os.

Os. – pov. – predm. odv. – pril. odv.

V prvem primeru osebek izraža vršilca dejanja, v drugem pa nosilca stanja.

- Če naloge ne boste opravile, ko bo čas za kosilo, boste **vse** do večera sedele med pekočimi koprivami.

/.../ se je prestrašila **čarovnička Eli**, ki so se ji on omembi kopriv podaljšale trepalnice.

P. odv. – č. odv. – os. – p. d. č. – pov. – p. d. k.

Pov. – os. – pril. odv.

Prvi osebek izraža prizadeto, drugi pa nosilca stanja.

- /.../ so se zaskrbljeno spraševale **čarovničke**, ki na sedanje med koprivami še pomisliti niso smele.

»**Jaz** lahko poskusim pričarati deževnico, ki se tudi brez sklede ali lonca ne bo razlila,« /.../.

Pov. – p. d. n. – pov. – os. – pril. odv.

Os. – pov. – pov. dol. – predm. v tož. – pril. odv.

Prvi osebek izraža nosilca dejanja, drugi pa vršilca dejanja.

Poglejmo si še nekaj primerov za predmet v tožilniku.

- V zabojniku za papir sem našla **plastičen kozarec!**«

»Naj vas spomnim **na pravila!**«

P. d. k. – pov. – predm. v tož.

Predm. v tož. – pov. – predm. v tož.

Povedi sestavljata dva predmeta v tožilniku. V prvem primeru predmet izraža razmerni predmet, v drugem pa rezultat.

- /.../ je od togote lovila **sapo** čarovnica Uršula.

In ker ni izvedela, katera čarovnička je pričarala, katera uporabila in katera napačno odvrгла plastičen kozarec, je kazen doletela **kar vse čarovničke**.

Pov. – predm. v rod. – pov. – predm. v tož. – os.

Vzr. vez. – pov. – predm. odv. – os. – pov. – predm. v tož.

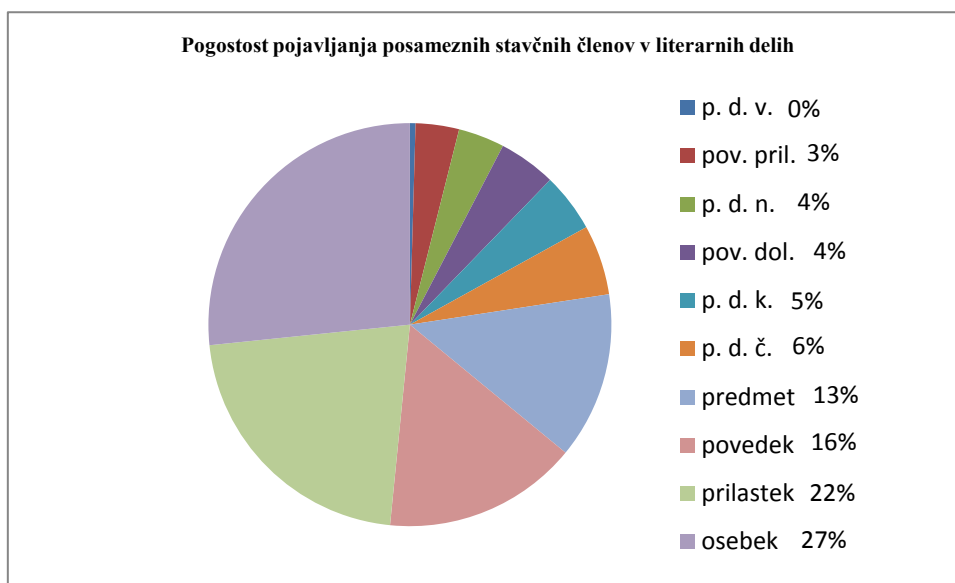
V prvem primeru predmet izraža razmerni predmet, v drugem pa prizadeto.

- »**Špagete** prelijte z zdravilno zeliščno omako in pripravite **zdravilni napitek**.«

Predm. v tož. – pov. – predm. v or. – prir. vez. – pov. – predm. v tož.

Poved sestavljata dva predmeta v tožilniku, pri čemer prvi izraža razmerni predmet, drugi pa rezultat.

10.1.4. Sklepne ugotovitve o skladenjski analizi literarnih besedil

Slika 7: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v literarnih delih

S stavčnočlensko analizo literarnih besedil smo ugotovili, da se v obravnavanih delih največkrat pojavi osebek. Ker je osebek včasih viden samo preko povedka, smo ga posebej analizirali. Ugotovili smo, da se v obravnavanih literarnih delih v večji meri pojavlja v morfološki obliki preko povedka. Besede pogosto opravljajo tudi funkcijo prilastka in povedka. Od prislovnih določil se največkrat pojavi prislovno določilo časa, besede pa najmanjkrat opravljajo funkcijo prislovnega določila vzroka. Pri analizi smo se soočili z nekaj težavami. Največkrat smo imeli težave s členki in medmeti, ki so bili v obravnavanih besedilih dokaj pogosti. Pri analizi smo morali biti pozorni, za katero skupino členkov gre in ali ta skupina sodi v stavčnočlensko analizo. Skozi analizo besedil smo ugotovili, da prihaja do razlik med globinsko in površinsko strukturo stavkov. Pozorni smo bili predvsem na pomen osebka in predmeta v tožilniku. Sklenemo lahko, da osebki izražajo različne pomene, največkrat vršilca dejanja, nosilca dejanja in nosilca stanja. Podobno se dogaja tudi s predmeti v tožilniku. V besedilih izražajo več pomenskih funkcij, najpogosteje pa razmerni predmet ter rezultat.

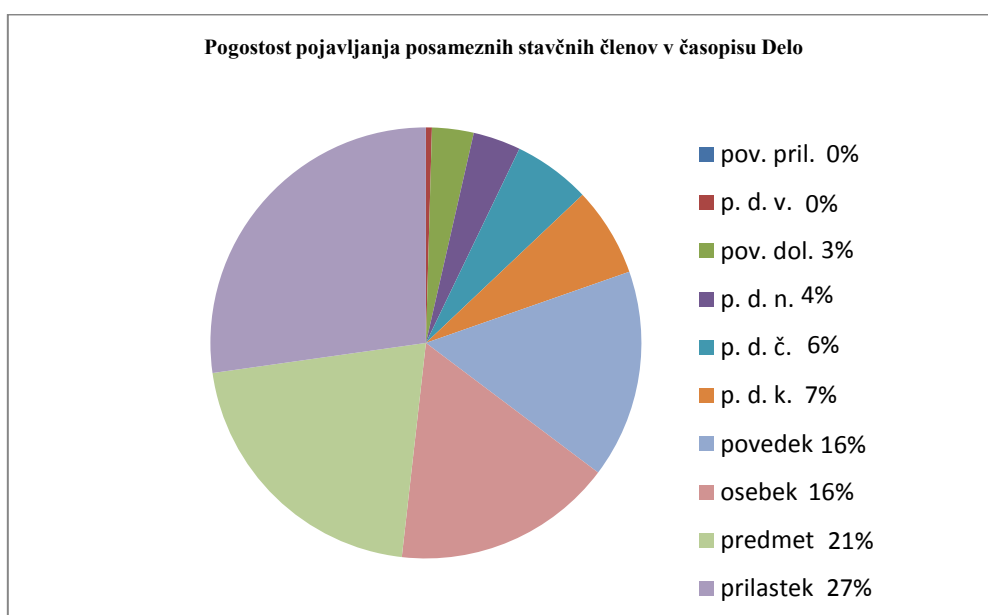
10.2. Publicistična besedila

Iz treh slovenskih časopisov smo izbrali poljubne članke z različno temo. Podrobneje smo si ogledali in stavčnočlensko analizirali odlomek besedila.

10.2.1. Delo

Delo je slovenski dnevni časopis, ki izhaja že od leta 1959. Dnevno časopis prebere približno 7 % slovenskega prebivalstva. Poleg časopisne izdaje ponuja tudi spletno izdajo. Vsebina časopisa obsega vsa področja, od slovenske lokalne in nacionalne politike ter regionalnih novic do dogodkov v svetu, kulture, športa in gospodarstva. Poleg člankov vsebuje še komentarje in reportaže. ([https://sl.wikipedia.org/wiki/Delo_\(%C4%8Dasopis\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Delo_(%C4%8Dasopis))).

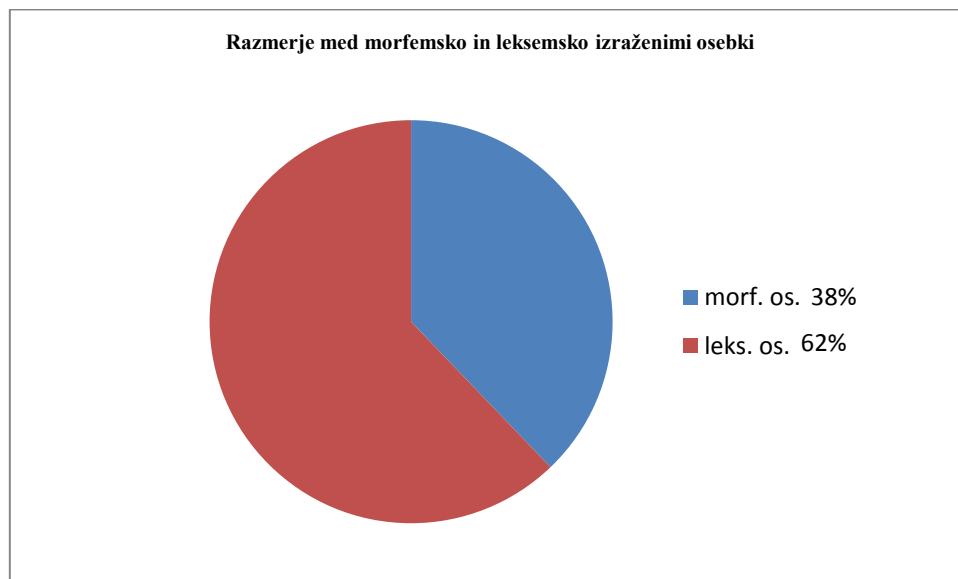
V empiričnem delu magistrske naloge smo obravnavali članek z naslovom *Kokain so tihotapili tudi v obešalnikih*, avtorice Ive Ropac.

Slika 8: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v časopisu Delo

Graf prikazuje rezultate stavčnočlenske analize članka *Kokain so tihotapili tudi v obešalnikih*. Z analizo besedila smo ugotovili, da se v besedilu največkrat pojavi prilastek, v analiziranem članku jih je kar 61 (27 %), sledi mu predmet, našli smo jih 47 (21 %), v besedilu je 37 (16 %) osebkov, 35 (16 %) povedkov, 15 (7 %) prislovnih določil kraja, 13 (6 %) prislovnih določil časa, 8 (4 %) prislovnih določil načina, 7 (3 %) povedkovih določil, 1 prislovno določilo vzroka, nismo pa našli nobenega povedkovega prilastka.

V besedilu osebkni niso bili vedno izraženi z besedo. Včasih smo jih prepoznali iz povedkov. Graf prikazuje, v kakšni obliki so se pojavili večkrat.

Slika 9: Razmerje med morfološko in leksikalno izraženimi osebkmi

Razberemo lahko, da so osebkni večkrat izraženi leksikalno, saj so se v takšni obliki pojavili v 62 %, v 38 % pa smo jih lahko prepoznali preko povedka.

Izpisali smo besede, ki so bile problematične pri stavčni analizi.

- Vendarle: *Obtoženi so vpletenost v tihotapljenje heroína iz Turčije in kokaina iz Dominikanske republike na začetku sojenja zanikali, a so ob koncu postopka ob spremenjeni, milejši obtožnici krivdo **vendarle** priznali.* Beseda *vendarle* sodi med modalne členke, zato ni del nobenega stavčnega člena.
- Zgolj: *Slaviša Kojadinović (prvotno obsojen na tri leta in 11 mesecev zapora) bo v zaporu **zgolj** tri leta, Jakob Jaki Bergant pa dve leti in pol (dva meseca manj, kot so mu lani novembra določili prvostopenjski sodniki).* Členek *zgolj* sodi med poudarjalne členke, zato ga pri stavčnočlenski analizi upoštevamo. V danem primeru pomensko modificira povedek.
- Tudi: *Okrožno sodišče je obsojenim poleg zapornih naložilo **tudi** plačilo denarne kazni, in sicer od 1600 do 9000 evrov, prav tako je odredilo, da morajo vrniti več kot sto tisoč evrov, ki so jih zaslužili s preprodajanjem mamil.* Zopet imamo primer poudarjalnega člena, ki ga upoštevamo pri stavčni analizi. V danem primeru je del predmeta.

V obravnavanem odlomku nismo našli medmetov.

Po stavčnočlenski analizi besedila smo si še podrobneje ogledali pomenske funkcije osebka in predmeta v tožilniku. Ugotovili smo, da v primerjavi z literarnimi besedili ne izražajo toliko različnih pomenov.

- **Obtoženi** so vpletenost v tihotapljenje heroina iz Turčije in kokaina iz Dominikanske republike na začetku sojenja zanikali /.../.

Dejanu Kefertu so **okrožni sodniki** tako določili štiri leta in 11 mesecev zapora /.../.

Slaviša Kojadinović /.../ bo v zaporu zgolj tri leta /.../.

Os. – pov. – predm. v tož. – p. d. č. – pov.

Predm. v daj. – pov. – os. – p. d. n. – pov. – predm. v tož.

Os. – pov. dol. – p. d. č.

V povedih najdemo tri osebke. Prva dva izražata vršilca dejanja, tretji pa izraža prizadeto.

- **Anton Lucaj** bi moral po prvostopenjski sodbi za zapahi odsedeti štiri leta in osem mesecev, **njegov brat Simon Lucaj** pa mesec dni manj, a so jima **višji sodniki** kazen znižali in obema določili štiri leta in dva meseca zapora.

Os. – pov. – p. d. č. – p. d. k. – pov. dol. – p. d. č. – os. – p. d. č. – proti. vez. – pov. – predm. v daj. – os. – predm. v tož. – pov. – prir. vez. – predm. v daj. – pov. – predm. v tož.

V analizirani povedi smo našli tri osebke. Prva dva osebka izražata prizadeto, tretji osebek pa vršilca dejanja.

- **Okrožno sodišče** je obsojenim poleg zapornih naložilo tudi plačilo denarne kazni /.../. A so **višji sodniki** ta del sodbe razveljavili in vrnili v novo sojenje /.../.

Kriminalisti so septembra 2012 v sodelovanju s srbskim oddelkom za boj proti organiziranemu kriminalu aretirali člane mednarodne hudodelske združbe /.../.

Os. – pov. – predm. v daj. – predm. v tož. – pov. – predm. v tož.

Prot. vez. – pov. – os. – predm. v tož. – pov. – prir. vez. – pov. – p. d. k.

Os. – pov. – p. d. č. – predm. v or. – pov. – predm. v tož.

Vsi označeni osebki izražajo vršilca dejanja.

- **Združba** je kokain, kot so ugotovili med sojenjem, kupovala od neznancev v Dominikanski republiki /.../.

Tožilstvo je trdilo, da so hoteli člani združbe v Sloveniji, Srbiji, Španiji in na Nizozemskem prodati pet kilogramov kokaina, a je vse skupaj padlo v vodo /.../.

Os. – pov. – predm. v tož. – pril. odv. – pov. – predm. v rod. – p. d. k.

Os. – pov. – predm. odv. – prot. vez. – pov. – os. – pov – p. d. k.

Prva dva osebka izražata nosilca dejanja, tretji pa izraža prizadeto.

- *Tudi Bergant bi moral v obešalnikih pretihotapiti kokain /.../.*

A se je dobavitelj kokaina zaradi prijetja srbskega kurirja ustrašil, zato ga je Bergant čakal zaman.

Os. – pov. – p. d. k. – pov. dol. – predm. v tož.

Protiv. vez. – pov. – os. – p. d. v. – pov. – pos. vez. – predm. v tož. – pov. – os. – pov. – p. d. n.

V povedih najdemo tri osebke, ki izražajo različne pomene. Prvi osebek izraža vršilca dejnaja, drugi nosilca stanja in tretji prizadeto.

Tudi pri predmetu v 4. sklonu se izmenjujeta dva pomena, in sicer rezultat ter razmerni predmet. Oglejmo si nekaj primerov.

- *Dejanu Kefertu so okrožni sodniki tako določili štiri leta in 11 mesecev zapora, a mu je višje sodišče kazen znižalo za tri mesece.*

Predm. v daj. – pov. – os. – p. d. n. – pov. – predm. v tož – protiv. vez. – predm. v daj. – pov. – os. – predm. v tož. – pov – p. d. č.

V povedi lahko najdemo dva predmeta v 4. sklonu. S pomenskega vidika izražata različni funkciji. Tako prvi predmet izraža rezultat, drugi pa razmerni predmet.

- *Kriminalisti so septembra 2012 v sodelovanju s srbskim oddelkom za boj proti organiziranemu kriminalu aretirali člane mednarodne hudodelske združbe /.../.*

Za kilogram rjavega prahu naj bi odšteli po 24.000 evrov /.../.

/.../ ter tako prekinili njegovo potovanje in tihotapski posel.

Os. – pov. – p. d. č. – predm. v or. – pov. – predm. v tož.

Predm. v tož. – pov. – predm. v tož.

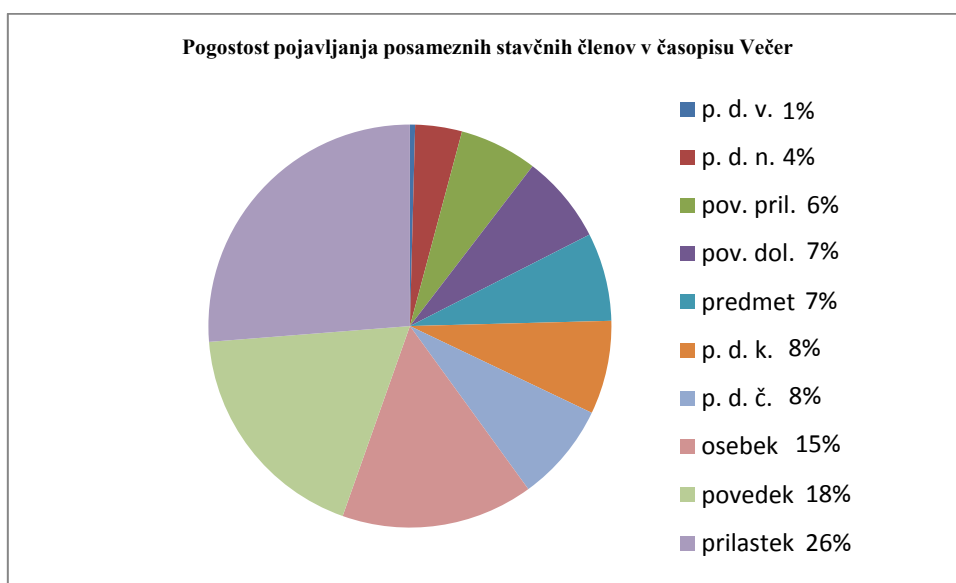
Prir. vez. – p. d. n. – pov. – predm. v tož.

Vse označene besede opravljajo funkcijo predmeta v tožilniku. S pomenskega vidika pa imajo različne funkcije. Prvi izraža prizadeto, drugi razmerni predmet, tretji pa rezultat.

10.2.2. Večer

Večer je najstarejši slovenski časnik, saj izhaja že od leta 1945. Izdaja ga medijska hiša Večer. Časnik se dotika vseh tem z različnih področij. Poleg tiskane izdaje obstaja tudi spletna verzija. *Večer* velja za drugi najbolj brani časopis na Slovenskem. (http://predstavitev.vecer.com/v1/sl/_PDF/Korporativna_brosura.pdf)

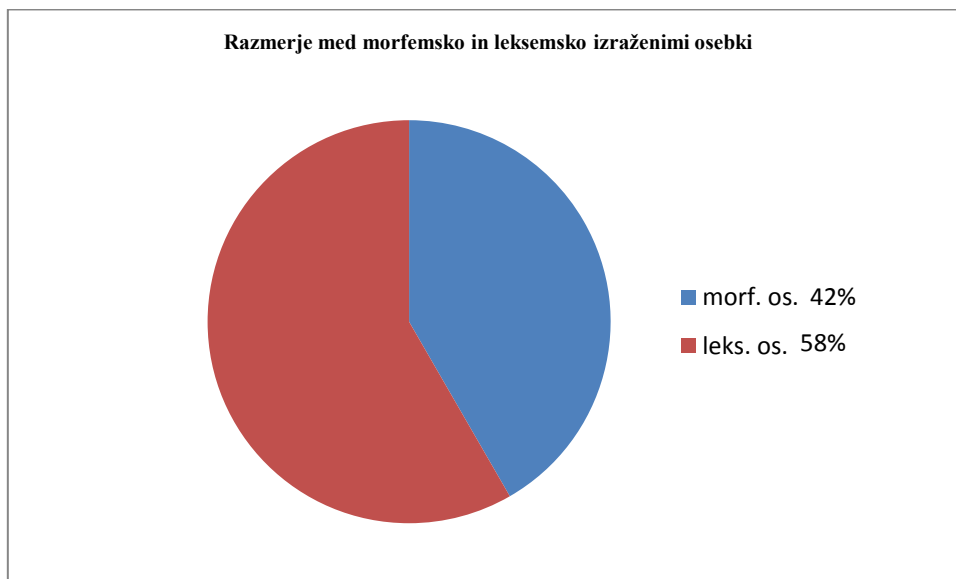
Za analizo smo izbrali članek z naslovom *Iz poletne sopare naravnost v jopico. Je to normalno?*, avtorja Denisa Živčeca. Ker gre za krajši članek, smo dodali še odlomek iz članka *Bo concorde spet poletel?*, avtorja Gregorja Grosmana.

Slika 10: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v časopisu Večer

Graf prikazuje rezultate stavčnočlenske analize člankov časopisa *Večer*. Opazimo lahko, da se v obravnavanem besedilu največkrat pojavi prilastek, v analiziranih odlomkih jih je kar 63 (26 %), sledi mu povedek, našli smo jih 44 (18 %), v besedilu se nahaja 36 (15 %) osebkov, 19 (8 %) prislovnih določil časa, 18 (8 %) prislovno določilo kraja, 17 (7 %) predmetov, 17 (7 %) povedkovih določil, 15 (6 %) povedkovih prilastkov, 9 (4 %) prislovnih določil načina, najmanj pa je prislovnih določil vzroka, našli smo samo enega.

Podrobneje smo si ogledali osebkke, ki so lahko izraženi leksemsko ali pa morfemsko preko povedka.

Slika 11: Razmerje med morfemsko in leksemsko izraženimi osebki

Iz grafa je razvidno, da se v člankih iz časopisa *Večer* osebki večkrat pojavijo v leksemski obliki, v 42 % pa jih lahko prepoznamo iz povedkov.

V besedilu smo našli nekaj členkov.

- Več: *Obeti od nedelje naprej so dobri, suhi, a se temperature skoraj zagotovo ne bodo več dvignile nad dvajset, obenem pa se zjutraj še nekaj časa ne bodo spustile pod deset.* Označeni členek sodi med poudarjalne členke, zato smo ga vključili v stavčno analizo. V danem primeru pomensko modificira povedek.
- Ne: *Ne, pojasnuje Brane Gregorčič z agencije za okolje in dodaja, da se Slovenija pač nahaja na zmerni geografski širini, ki je enkrat pod vplivom toplih subtropskih zračnih mas, drugič pa hladnih polarnih, zato se lahko temperature spremenijo že v nekaj urah ali dneh.* Členek ne sodi med nikalne členke, ki v besedilu ne opravljajo stavčnočlenske funkcije.
- Še: *Le na severovzhodu države bo do večera še suho vreme.* Še sodi v skupino poudarjalnih členkov, zato smo ga vključili v stavčnočlensko analizo, v našem primeru pomensko modificira povedek.

S primerjanjem globinske in površinske sestave povedi smo našli nekaj razlik. Oglejmo si primere za osebek.

- **Še en dokaz** vse bolj »zmešanega« vremena?

*Ne, pojasnjuje **Brane Gregorčič** z agencije za okolje /.../ zato se lahko temperature spremenijo že v nekaj urah ali dneh.*

Os. – predm. v rod.

Pov. – os. – pos. vez. – pov. – os. – pov. dol. – p. d. č.

V povedih lahko najdemo tri osebkke. Ko smo poved pomensko analizirali, smo ugotovili, da izražajo različne pomene. prvi osebek izraža nosilca stanja, drugi vršilca dejanja, tretji pa rezultat.

- *Nad Jadranom nastaja **vrtimec** /.../.*

***Obeti** od nedelje naprej so dobri, suhi, a se **temperature** skoraj zagotovo ne bodo več dvignile /.../.*

P. d. k. – pov. – os.

Os. – p. d. č. – pov. pril. – protiv. Vez. – pov. – os. – p. d. n. – pov.

Tudi v tej povedi smo si podrobneje ogledali tri osebkke. Ugotovili smo, da se dva ujemata v pomenu, in sicer osebkka *obeti* ter *temperature* izražata nosilca stanja, osebek *vrtimec* pa v tem primeru izraža povzročitelja.

- *Kot napoveduje meteorolog Gregorčič, se bo **september** očitno iztekel s suhim, razmeroma sončnim vremenom, ki se bo nadaljevalo tudi v prve oktobrske dni.*

*Precej sveže je bilo današnje jutro, a so se **temperature** čez dan povzpele do dvajsetice.*

Pril. odv. – pov. – os. – p. d. n. – pov. – predm. v or. – pril. odv.

P. d. n. – pov. – pov. pril. – pov. dol. – protiv. vez. – pov. – os. – p. d. č. – pov. – pov. dol.

V obeh primerih osebkka izražata nosilca stanja.

- *Zapihal bo **severovzhodni veter**, na Primorskem zmerna burja.*

***Skupina** /.../ namerava torej oživiti concorde.*

Pov. – os. – p. d. k. – os.

Os. – pov. – pov. dol. – predm. v tož.

Imamo dva osebkka, ki izražata različen pomen. Prvi izraža povzročitelja, drugi pa vršilca dejanja.

- *V četrtek bo pretežno oblačno, **dež** bo čez dan oslabil in večinoma ponehal.*

*Na Primorskem se bo delno zjasnilo, še bo pihala **šibka do zmerna burja**.*

P. d. č. – pov. – p. d. n. – pov. pril. – os. – pov. – p. d. č. – pov. – prir. vez. – p. d. n. pov.

P. d. k. – pov. – p. d. n. – pov. – pov. – os.

Osebk sta si s pomenskega vidika različna. Prvi izraža nosilca stanja, drugi pa povzročitelja.

Oglejmo si še nekaj primerov za predmet v tožilniku.

- *Nekako tako bi lahko opisali **nagel vremenski preobrat**, ki smo ga doživeli v zadnjih septembrskih dneh.*

*Nad Jadranom nastaja vrtinec /.../ v nasprotnem primeru pa lahko do sobote prinese **nekaj občasnih**.*

P. d. n. – pov. – pov. dol. – predm. v tož. – pril. odv.

P. d. k. – pov. – os. – p. d. č. – pov. – p. d. č. – pov. dol. – predm. v tož.

Predmeta v 4. sklonu v obravnavanih povedih izražata isti pomen, in sicer rezultat.

- *Padavine bodo že dopoldne zajele **zahodne kraje** in se popoldne širile proti vzhodu.*

Os. – pov. – p. d. č. – pov. – predm. v tož. – prir. vez. – pov. – p. d. č. – pov. – p. d. k.

Analiziran predmet izraža prizadeto.

- *Klub pa je sedaj zbral **okoli 160 milijonov funtov**, z denarjem pa nameravajo kupiti **dva concorda**, ki sta »parkirana« na pariških letališčih.*

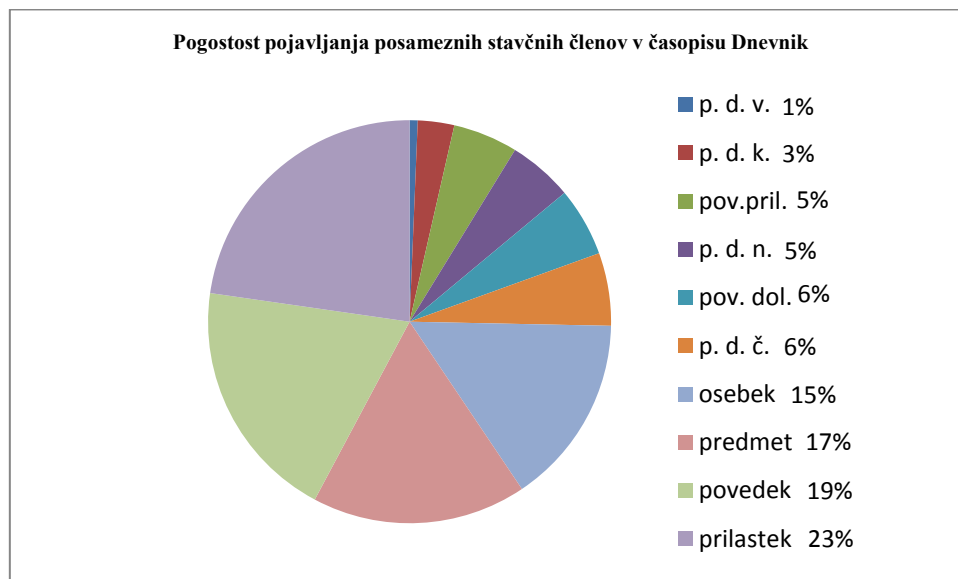
Os. – pov. – p. d. č. – pov. – predm. v tož. – predm. v or. – pov. – pov. dol. – predm. v tož. – pril. odv.

V povedi smo našli dva predmeta v tožilniku, ki izražata različen pomen. Prvi izraža rezultat, drugi pa razmerni predmet.

10.2.3. Dnevnik

Dnevnik velja za enega osrednjih dnevnih časnikov v Sloveniji. Uvršča se na tretje mesto najbolj prodajanih dnevnikov. Izdaja ga Časopisna družba Dnevnik, d. d. Članki časopisa se dotikajo vseh tem različnih področij. Poleg časopisne izdaje ponuja tudi spletno. ([https://sl.wikipedia.org/wiki/Dnevnik_\(%C4%8Dasopis\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Dnevnik_(%C4%8Dasopis)))).

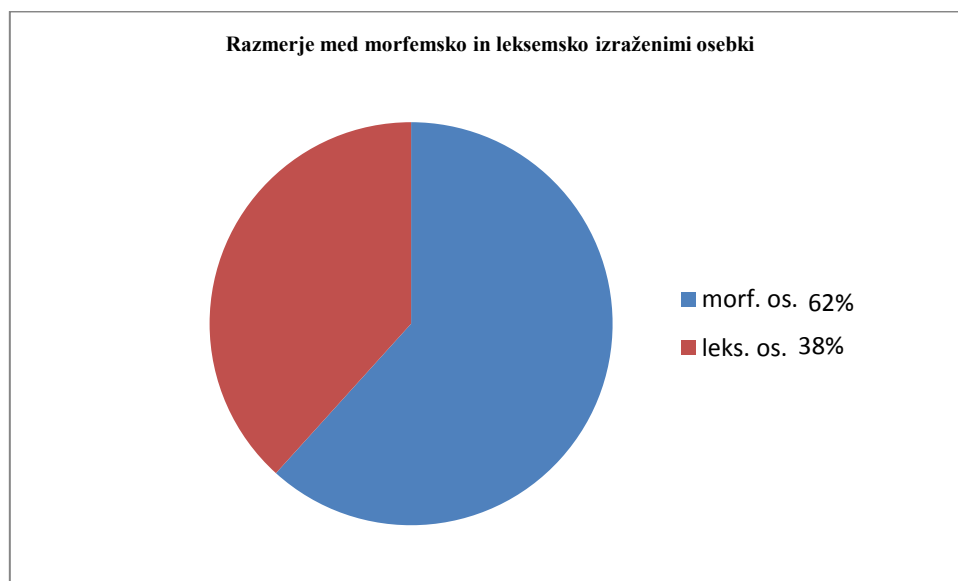
Za empirični del naloge smo izbrali članek z naslovom *Jurček, grof med gobami*, avtorja Zorana Triglava.

Slika 11: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v časopisu Dnevnik

Graf prikazuje rezultate stavčnočlenske analize članka iz časopisa *Dnevnik*. Razberemo lahko, da se v besedilu največkrat pojavi prilastek, v analiziranem odlomku jih je 70 (23 %), sledi mu povedek, našli smo jih 60 (19 %), v besedilu se pojavi 55 (17 %) predmetov, 47 (15 %) osebkov, 18 (6 %) prislovnih določil časa, 17 (6 %) povedkovih določil, 16 (5 %) prislovnih določil načina, 16 (5 %) povedkovih prilastkov, 9 (3 %) prislovno določilo kraja, najmanj pa je prislovnih določil vzroka, našli smo zgolj 2 (1 %).

Ker se osebki pojavljajo v dveh oblikah, smo izdelali graf, s katerim smo prikazali, katera oblika osebka je pogostejša.

Slika 12: Razmerje med morfološko in leksikalno izraženimi osebki

V časopisu *Dnevnik* so osebki večkrat v morfološki obliki, kar pomeni, da jih lahko prepoznamo iz povedkov. V leksikalni obliki se pojavijo v 38 %.

Med analizo smo našli nekaj členkov.

- Sploh: Na pragu jeseni, **sploh** po deževnih dneh, so gozdovi polni vseh vrst gob. Besedo *sploh* uvrščamo med poudarjalne členke, zato jo lahko tudi stavčnočlensko analiziramo. V danem primeru je del prislovnega določila časa.
- Celo: Nekaterе gobe so **celo** tako zvite, da jih lahko brez škode zaužijemo le enkrat v življenju, že v drugem poskusu, morda čez dvajset let, pa je lahko ista vrsta gob pogubna. Poudarjalni členek *celo* pomensko dopolnjuje prislovno določilo načina.
- Predvsem: Zato velja zlato pravilo, da nabranih gob, **predvsem** že zrezanih, nikoli ne podarjamo, predvsem pa jih ne sprejemamo. Členek *predvsem* sodi v skupino poudarjalnih členkov. V našem primeru je del predmeta.
- Morda: Nekaterе gobe so celo tako zvite, da jih lahko brez škode zaužijemo le enkrat v življenju, že v drugem poskusu, **morda** čez dvajset let, pa je lahko ista vrsta gob pogubna. Beseda *morda* sodi med modalne členke, zato ne opravlja stavčnočlenske vloge.

- K sreči: *In jurčki, nekakšni grofje med gobami, so zaradi svojega edinstvenega okusa izjemno cenjeni v večini svetovnih kuhinj, njihova cena pa **k sreči** še zdaleč ne dosega tiste, ki jo držijo kralji in hkrati posebneži med gobami, tartufi.* Členek *k sreči* uvrščamo med členke čustvovanja, zato ne opravlja stavčnočlenske vloge.
- Verjetno: *Ampak **verjetno** je boljša izbira zamrzovanje.* Verjetno uvrščamo med modalne členke, zato ne opravlja nobene stavčnočlenske funkcije.

Oglejmo si še razlike med površinsko in globinsko strukturo povedi. Nekaj primerov za osebek.

- *Na pragu jeseni, sploh po deževnih dneh, so **gozdovi** polni vseh vrst gob.*
*Obstajajo **tudi gobe**, ki so užitne le, če jih pravilno pripravimo, v nasprotnem primeru pa so lahko usodne.*
***Nekatere gobe** so celo tako zvite /.../ pa je lahko ista vrsta gob pogubna.*
P. d. č. – pov. – os. – pov. pril. – predm. v rod.
Pov. – os. – pril. odv. – pog. odv.
Os. – pov. – p. d. n. – pov. – pov. – os. – pov. pril. – č. odv.
V vseh treh povedih najdemo osebke, ki izražajo isti pomen, in sicer nosilca stanja.
- */.../ morda čez dvajset let, pa je lahko **ista vrsta gob** pogubna.*
*Leta 54 pr. n. št. je tako **gobova malica**, ki mu jo je pripravila žena Agripina, ugonobila rimskega cesarja Klavdija.*
P. d. č. – pov. – os. – pov. pril.
P. d. č. – pov. – p. d. n. – os. – pril. odv. – pov. – predm. v tož.
V tem primeru pa osebka ne izražata istega pomena. V prvem primeru osebek izraža nosilca stanja, v drugem povzročitelja.
- ***Sladokusci** obe naštetih vrsti radi kombinirajo, denimo v rižotah in s testeninami, saj se **okus** imenitno ujemajo.*
Os. – predm. v tož. – pov. – pov. dol. – p. d. k. – prir. vez. – predm. v or. – poj. vez. – pov. – os. – p. d. n. – pov.
Poved sestavljata dva osebka, ki imata različen pomen. Prvi izraža nosilca dogajanja, drugi pa nosilca stanja.

Primeri za predmet v tožilniku.

- *Če nam namreč na krožnik zaide napačna, si lahko že z majcenim grižljajem nakoplremo **hude zastrupitve** ali še kaj bistveno hujšega.*

*Leta 54 pr. n. št. je tako gobova malica, ki mu jo je pripravila žena Agripina, ugonobila **rimskega cesarja Klavdija**.*

P. odv. – pov. – predm. v or. – pov. dol. – predm. v tož. – loč. vez. – predm. v tož.

P. d. č. – pov. – p. d. n. – os. – pril. odv. – pov. – predm. v tož.

V danem primeru lahko vidimo, kako na površinski ravni enak predmet opravlja različne funkcije na globinski ravni. V prvem primeru predmet izraža rezultat, v drugem pa prizadeto.

- *Zato velja zlato pravilo, da nabranih gob, predvsem že zrezanih, nikoli ne podarjamo, predvsem pa **jih** ne sprejemamo.*

*A ne glede na to – če je goba zdrava in dišeča, bomo z njo pripravili **vrhunsko pojedino**, ob kateri se ne bo zmrdoval niti najbolj zakrknjen mesojedec.*

Pos. vez. – pov. – os. – predm. odv. – p. d. č. – pov. – predm. v tož. – pov.

Protiv. vez. – pov. – pog. odv. – pov. – predm. v or. – pov. – predm. v tož. – pril. odv.

Tudi v tem primeru predmeta izražata različno funkcijo. Prvi predmet izraža razmerni predmet, drugi pa rezultat.

- ***Jurčke** lahko pripravimo tudi na za naše kraje manj običajen način.*

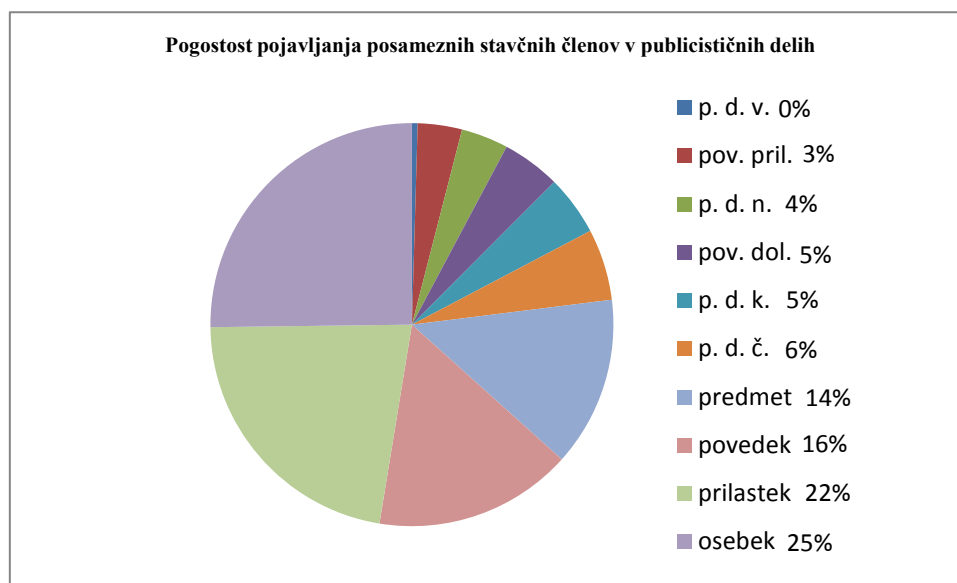
*Pravi sladokusci si iz svežih jurčkov pripravijo **karpačo** /.../.*

Predm. v tož. – pov. – pov. dol. – p. d. n.

Os. – pov. – predm. v rod. – pov. – predm. v tož.

Predmeta v 4. sklonu se razlikujeta v svojem pomenu. Prvi izraža razmerni predmet, drugi pa rezultat.

10.2.4. Sklepne ugotovitve o skladenjski analizi publicističnih besedil

Slika 13: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v publicističnih delih

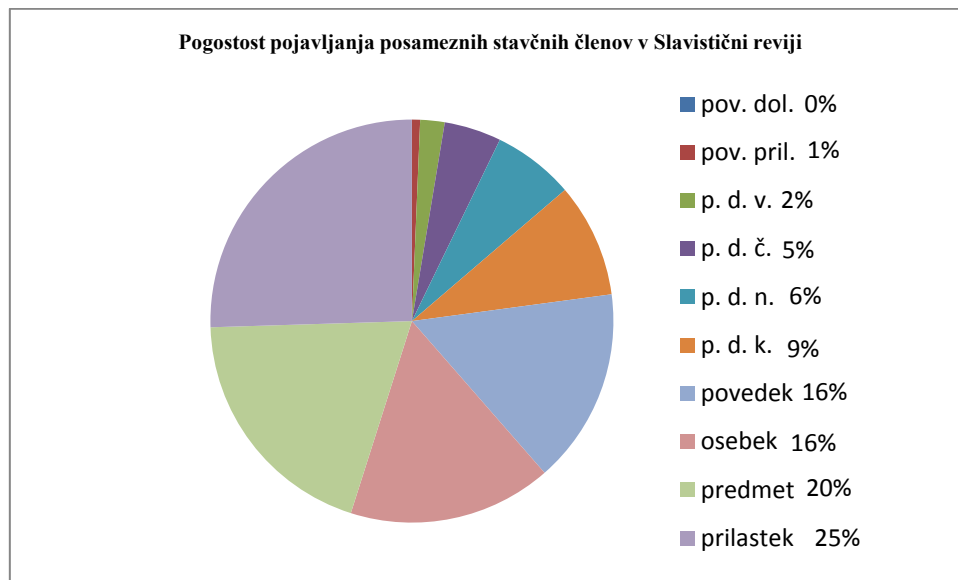
Iz grafa lahko razberemo pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v publicističnih delih. Vidimo lahko, da se je v člankih največkrat pojavil osebek. Ker je lahko osebek izražen leksemsko ali pa morfemsko, smo naredili analizo in ugotovili, da se v analiziranih publicističnih besedilih osebek večkrat pojavi v leksemski obliki. Morfemsko izražen osebek je bil številčno pogostejši le v časopisu *Dnevnik*. Pričakovali smo, da se bodo v člankih v primerjavi z literarnimi besedili večkrat pojavile okoliščine, torej prislovna določila, saj gre za obvestilna besedila. Vendar pa vemo, da pravljice natančno opisujejo prostor, čas in osebe, zato verjetno ni prišlo do večjih razlik. Podobno kot v pravljicah smo tudi v publicističnih delih našli členke, ki smo jih glede na njihovo funkcijo uvrstili v stavčnočlensko analizo ali pa jih izločili iz nje. Pri analizi odlomkov smo ugotovili, da besedila ne vsebujejo medmetov, kar smo pričakovali. Razlike so se pokazale pri primerjanju površinske in globinske ravnine stavkov. Opazovali smo osebek in predmet v tožilniku. Pri literarnih besedilih osebek in predmet izražata veliko različnih pomenov v istem besedilu, pri publicističnih pa se glede na temo besedila prepletata večinoma le po dva pomena v enem besedilu. Tako je npr. osebek v članku o vremenu opravljal predvsem funkcijo povzročitelja in nosilca stanja.

10.3. Znanstvena besedila

10.3.1. Slavistična revija

Slavistična revija je osrednji slovenski znanstveni časopis za področje jezika in literature. Revija je zasnovana širše humanistično, glavni poudarek pa je na slovenskem jeziku in literaturi. Revijo izdaja Slavistično društvo Slovenije. Prva številka je izšla leta 1948. (https://sl.wikipedia.org/wiki/Slavisti%C4%8Dna_revija).

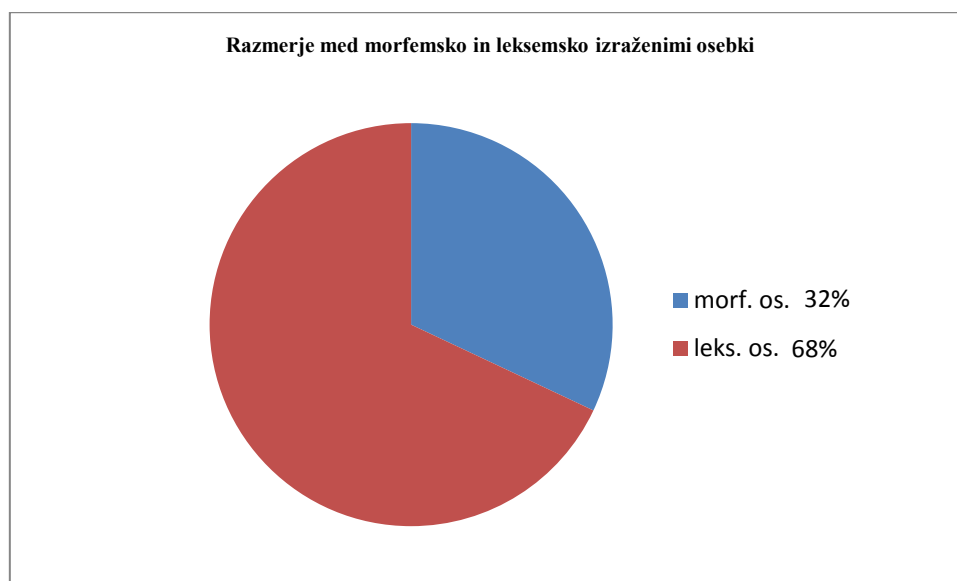
Za raziskavo v empiričnem delu smo izbrali članek z naslovom *Zaznamovanost slovenskega izrazoslovja za temnopolte*, avtorja Janka Trupeja.

Slika 14: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v Slavistični reviji

Graf prikazuje rezultate stavčnočlenske analize članka iz *Slavistične revije*. Razberemo lahko, da se v besedilu največkrat pojavi prilastek, v analiziranem odlomku jih je 39 (25 %), sledi mu predmet, našli smo jih 30 (20 %), našli smo 25 (16 %) osebkov, 24 povedkov, od prislovnih določil se največkrat pojavi prislovno določilo kraja – 14-krat (9 %), v besedilu smo našli 10 (6 %) prislovnih določil načina, 7 (5 %) prislovnih določil časa, 3 (2 %) prislovna določila vzroka, 1 (1 %) povedkov prilastek, nismo pa našli povedkovih določil.

Grafično smo prikazali, v kakšni obliki se največkrat pojavi osebek.

Slika 15: Razmerje med morfološko in leksikalno izraženimi osebki

Razberemo lahko, da se osebek največkrat pojavi v leksikalni obliki. V 38 % pa ga lahko prepoznamo iz povedka.

V besedilu smo našli nekaj členkov.

- Predvsem: Izrazoslovje za temnopolte občutljivo problematiko predstavlja **predvsem** v *Združenih državah Amerike, kjer nekatera poimenovanja simbolizirajo večstoletno zatiranje Afroameričanov*. Izpostavljen členek sodi v skupino poudarjalnih členkov, zato je v danem primeru del prislovnega določila kraja.
- Celo: *To verjetno v največji meri velja za izraz nigger, ki ga nekateri pojmujejo celo kot najbolj nesprejemljivo besedo v ameriški angleščini*. Tudi celo sodi v skupino poudarjalnih členkov. V tem primeru je del prilastkovnega odvisnika.
- Verjetno: *Slovenci skozi zgodovino nismo imeli veliko neposrednih stikov s temnopoltimi, kar je verjetno deloma botrovalo k temu, da je slovensko besedišče za označevanje te rase – predvsem v primerjavi z besediščem ameriške angleščine – precej skromno in ne prav jasno opredeljeno*. Členek verjetno sodi med modalne členke, zato ga pri stavčnočlenski analizi nismo upoštevali.
- Prvič: **Prvič** zato, ker je prevzeta iz tujega jezika, in jasno tudi zato, ker v tem tujem jeziku velja za najhujšo psovko. Gre za členek, ki sodi v skupino besedilnih povezovalcev, zato v stavčni analizi nima funkcije.

- Najprej: **Najprej** bomo obravnavali relevantna gesla v različnih slovarjih, pri čemer bomo pozorni predvsem na kvalifikatorje in na spreminjanje opredelitev gesel. Tudi členek *najprej* sodi v skupino besedilnih povezovalcev, zato ga pri stavčnočlenski analizi nismo upoštevali.

V besedilu nismo našli medmetov.

Pri pregledu pomenskih vlog osebkov smo ugotovili, da osebek v obravnavanem članku največkrat izraža nosilca stanja. Oglejmo si nekaj primerov.

- **Izrazoslovje za temnopolte občutljivo problematiko** predstavlja predvsem v *Združenih državah Amerike* /.../.
/.../ v nemščini je npr. v zadnjih desetletjih nesprejemljiv postal **izraz Neger** /.../.
Os. – predm. v tož. – pov. – p. d. k.
P. d. k. – pov. – p. d. č. – pov. pril. – pov. – os.
Povedi sestavljata dva osebka, pri čemer prvi izraža nosilca stanja, drugi pa sredstvo.
- V slovenskem prostoru je **situacija** bistveno drugačna; **Slovenci** skozi zgodovino nismo imeli veliko neposrednih stikov s temnopoltimi /.../.
P. d. k. – pov. – os. – p. d. n. – pov. pril. – os. – p. d. č. – pov. – predm. v tož.
Tudi v tem primeru osebka izražata različna pomena. Prvi izraža nosilca stanja, drugi pa nosilca dogajanja.
- **Janja Prešern** v spletni izdaji tednika *Mladina* npr. ugotavlja /.../.
Isti označevalni element – barvo kože – ima tudi črnec /.../.
Os. – p. d. k. – pov.
Predm. v tož. – pov. – os.
Prvi osebek predstavlja vršilca dejanja, drugi pa nosilca stanja.
- V Slovarju slovenskega jezika sta **izraza črnec in zamorec** opredeljena kot nezaznamovana sinonima /.../.
P. d. k. – pov. – os. – pov. – p. d. n.
Osebek v izpostavljeni povedi opravlja funkcijo nosilca stanja.

Oglejmo si še, kakšne pomene izražajo predmeti v 4. sklonu.

- **Izrazoslovje za temnopolte občutljivo problematiko** predstavlja predvsem v *Združenih državah Amerike* /.../.

*To verjetno v največji meri velja za izraz **nigger**, ki ga nekateri pojmujejo celo kot najbolj nesprejemljivo besedo v ameriški angleščini.*

Os. – predm. v tož. – pov. – p. d. k.

Os. – p. d. n. – pov. – predm. v tož. – pril. odv.

Označena predmeta izražata dva različna pomena. Prvi izraža rezultat, drugi pa prizadeto.

- ***Povečano senzibilnost glede poimenovanj za temnopolte** je opaziti tudi v drugih jezikih /.../.*

***Vse te besede** tlačimo v isti koš.*

Predm. v tož. – pov. – p. d. k.

Predm. v tož. – pov. – p. d. k.

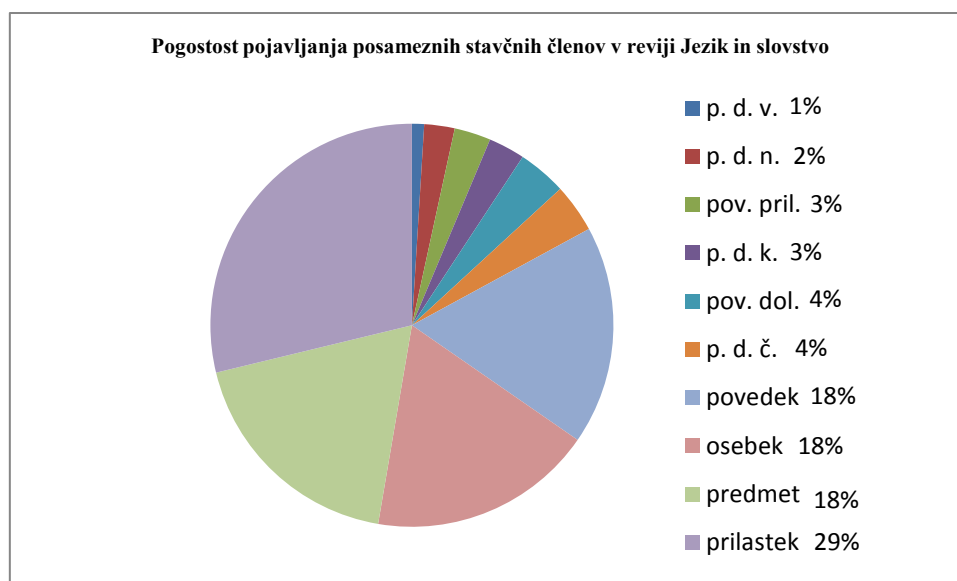
Prvi predmet izraža rezultat, drugi pa razmerni predmet.

10.3.2. Jezik in slovstvo

Jezik in slovstvo je osrednja strokovna slovenistična revija. V njej so objavljene razprave o slovenskem jeziku in literaturi ter s tem povezani pedagoški teoriji in praksi. Izhajati je začela leta 1955 kot glasilo Slavističnega društva Slovenije.

(https://sl.wikipedia.org/wiki/Jezik_in_slovstvo).

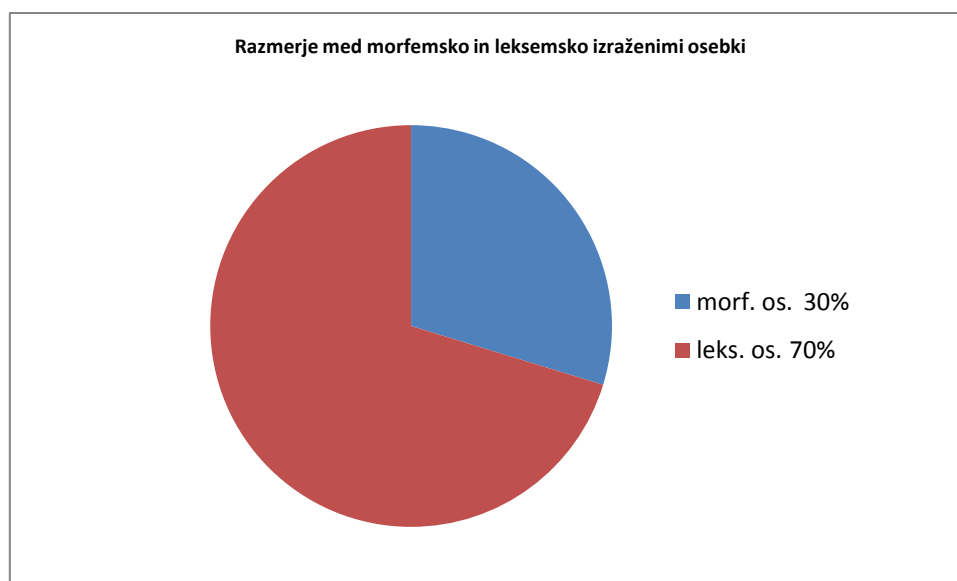
Za analizo praktičnega dela naloge smo izbrali članek z naslovom *V jeziku je ime, identiteta, zgodovina*, avtorja Dragija Stefanija.

Slika 16: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v reviji Jezik in slovstvo

Graf prikazuje rezultate stavčnočlenske analize članka revije *Jezik in slovstvo*. Razberemo lahko, da se v besedilu največkrat pojavi prilastek, v analiziranem odlomku jih je 59 (29 %), sledi mu predmet, našli smo jih 38 (18 %), v odlomku smo našli 37 (18 %) osebkov, z 18 % jim sledi povedek, od prislovnih določil se največkrat pojavi prislovno določilo časa – 8-krat (4 %), v besedilu smo našli 8 (4 %) povedkovih določil, 6 (3 %) prislovnih določil kraja, 6 (3 %) povedkovih prilastkov, 5 (2 %) prislovnih določil načina, najmanj pa je prislovnih določil vzroka, našli smo zgolj 2 (1 %).

Z naslednjim grafom smo prikazali, v kakšni obliki se največkrat pojavi osebek.

Slika 17: Razmerje med morfološko in leksikalno izraženimi osebki

Vidimo lahko, da se osebek največkrat, kar v 70 %, pojavi v leksikalni obliki. V 30 % ga prepoznamo iz povedka.

V članku smo našli nekaj členkov. Izpisali smo nekaj primerov.

- Se pravi: *Zdi se, da je Makedonija Hirošima na Balkanu, **se pravi**, da je ni.* Členek sodi v skupino besedilnih povezovalcev, zato ga pri stavčni analizi nismo upoštevali.
- K sreči: *Še inkubatorsko izvaljena državnica Kosovo je pokazala zobe z embargom na uvoz makedonskega blaga, ki pa se je **k sreči** razumno končal.* Tudi v tem primeru članka nismo uvrstili v stavčno analizo, saj gre za členek čustvovanja.
- Najprej: *Dve državi, **najprej** Bolgarija, čez dve leti pa še Srbija, sta priznali realno obstoječo državo z normalnim imenom kot Republiko Makedonijo.* Členek najprej sodi med besedilne povezovalce, zato ga pri stavčni analizi ne upoštevamo.
- Naj: *Albanija, ki **naj** bi kazala nekakšno razumevanje za Makedonijo, jo je priznala z nerodno kratiko Nekdanja/bivša jugoslovanska republika Makedonija /.../.* Izpostavili smo modalni členek, ki ne sodi v stavčno analizo.
- Niti: *Grki imena Makedonija **niti** ne omenjajo, razen ko gre za njihove erga omnes predloge, s katerimi zatirajo makedonsko nacijo, jezik, zgodovino in tradicijo.* Členek *niti* sodi v skupino nikalnih členkov, zato ga pri stavčnočlenski analizi nismo upoštevali.

Medmetov v članku nismo našli.

S primerjanjem pomenske in globinske sestave povedi smo ugotovili, da osebek izraža več pomenov, največkrat nosilca stanja in nosilca dejanja. Oglejmo si nekaj primerov.

- *Vse **bolezni družbe** se kažejo v **bolezni jezika**.*

*Če je bolan jezik, je bolna **celotna družba**.*

Os. – pov. – p. d. k.

Pog. odv. – pov. pril. – os.

Imamo dve povedi, v katerih osebkata izražata različna pomena. Prvi izraža nosilca dogajanja, drugi pa nosilca stanja.

- *Ko **zboli jezik**, **zboli družba**.*

***Prve ječe, prvi zločini in prve grobnice** se zasnujejo v jeziku in govoru.*

Č. odv. – pov. – os.

Os. – pov. – p. d. k.

Tudi v tem primeru osebkata izražata različna pomena. Prvi izraža prizadeto, drugi pa nosilca stanja.

- ***Prve mine** so jezikovne, te najprej eksplodirajo v jeziku in govoru, nato pa v domovih in mestih.*

***Noam Chomsky** o novinarstvu.*

Os. – pov. pril. – os. – p. d. č. – pov. – p. d. k. – p. d. č. – p. d. k.

Os. – predm. v mest.

Prvi osebek izraža povzročitelja dejanja, drugi pa vršilca dejanja.

- ***Makedonija** je obkrožena z imperialističnimi apetiti sosedov kot v pravi vojni.*

***Še inkubatorsko izvaljena državnica Kosovo** je pokazala zobe z embargom na uvoz makedonskega blaga /.../.*

Os. – pov. pril. – predm. v or. – p. d. n.

Os. – pov. – predm. v tož. – predm. v or.

Prvi osebek izraža prizadeto, drugi pa nosilca dejanja.

- ***Bolgarija** je Makedoniji najbližja slovanska krščanska država /.../.*

***Bolgarija** je prva priznala Makedonijo kot samostojno državo /.../.*

Os. – pov. – predm. v daj. – pov. Pril. – pov. Dol.

Os. – pov. – predm. v tož. – p. d. n.

Prvi osebek izraža nosilca stanja, drugi pa nosilca dejanja.

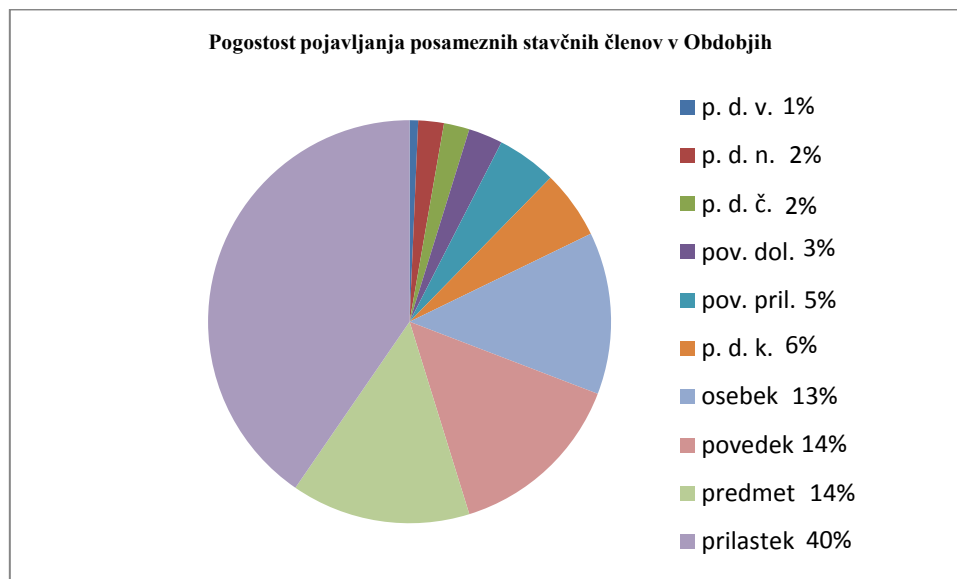
Oglejmo si še nekaj primerov za predmet v tožilniku.

- *Zdi se, da je Makedonija Hirošima na Balkanu, se pravi, da je ni.*
Grki bi ji radi vzeli **ime in vse**, kar se imenuje makedonsko.
Pov. – predm. odv. – pov. – predm. odv.
Os. – pov. – predm. v daj. – pov. – pov. dol. – predm. v tož. – predm. odv.
V povedih najdemo dva predmeta v tožilniku, ki izražata različna pomena. Prvi izraža rezultat, drugi pa prizadeto.
- *Najpogosteje namesto izraza Makedonija uporabljajo izraz Skopia‘Skopje’.*
Bolgarija je prva priznala Makedonijo kot samostojno državo /.../.
P. d. n. – predm. v tož. – pov. – predm. v tož.
Os. – pov. pril. – pov. – predm. v tož. – p. d. n.
V prvem primeru predmet izraža razmerni predmet, v drugem pa rezultat.
- *Imeli so skupne organizacije, ki so delovale proti pogrčevanju ali turškemu despotizmu, vendar je bila vedno jasna razmejenost na bolgarski in makedonski del.*
Pov. – predm. v tož. – pril. odv. – protiv. vez. – pov. – p. d. n. – pov. pril. – pov. dol. – predm. v tož.
Poved sestavljata dva predmeta v 4. sklonu, vsak pa ima svoj globlji pomen. Prvi izraža razmerni predmet, drugi pa prizadeto.
- *V pirinski regiji, ki so jo naseljevali pretežno Makedonci, je Bolgarija po drugi svetovni vojni do leta 1948 pokazala demokratično voljo in pogum.*
Odprla je makedonske šole, knjižnice, gledališča, kulturne domove.
P. d. k. – pril. odv. – pov. – os. – p. d. č. – pov. – predm. v tož.
Pov. – predm. v tož.
Tudi v tem primeru predmeta izražata različen pomen. Prvi izraža razmerni predmet, drugi pa rezultat.

10.3.3. Zbornik Obdobja

Zbornik *Obdobja* izhaja vsako leto po mednarodnem slovenističnem znanstvenem simpoziju. Gre za mednarodno znanstveno humanistično srečanje, katerega glavne teme so slovenski jezik, literatura in kultura. Poteka vsako leto, traja tri dni, vodi pa ga slovenistični oddelek Filozofske fakultete v Ljubljani. Prvi simpozij je potekal leta 1979. (https://sl.wikipedia.org/wiki/Simpozij_Obdobja).

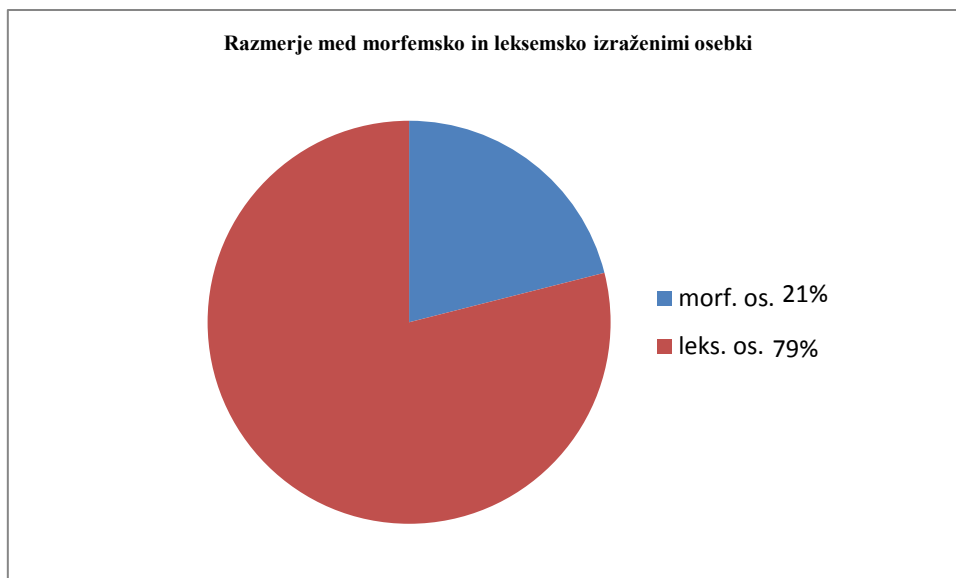
Za obravnavo smo izbrali članek z naslovom *Slovenske medkulturne vsebine v učnih gradivih za slovenski jezik in književnost*, avtorice Janje Žitnik Serafin.

Slika 18: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v Obdobjih

Graf prikazuje rezultate stavčnočlenske analize iz članka v zborniku *Obdobja*. Razberemo lahko, da se v besedilu največkrat pojavi prilastek, v analiziranem odlomku jih je 59 (40 %), sledi mu predmet, našli smo jih 21 (14 %), v enakem številu se pojavi tudi povedek, s 13 % jim sledi osebek, od prislovnih določil se največkrat pojavi prislovno določilo kraja – 8-krat (6 %), v besedilu smo našli 7 (5 %) povedkovih prilastkov, 4 (3 %) povedkova določila, 3 (2 %) prislovna določila časa, 3 (2 %) prislovna določila načina, najmanj pa je prislovnih določil vzroka, našli smo zgolj enega.

Ker osebki niso vedno v leksemski obliki, smo si ogledali, v kolikšni meri so izraženi morfemsko.

Slika 19: Razmerje med morfološko in leksikalno izraženimi osebki

Razberemo lahko, da se osebki v veliki večini pojavijo v leksikalni obliki, v 21 % pa jih lahko prepoznamo preko povedkov.

V obravnavanem besedilu smo našli nekaj členkov.

- Že: *Učni načrti za slovenščino in osnovnošolska berila že zdaj vsebujejo besedila iz svetovne književnosti, a nepovezano s slovensko večkulturnostjo. Členek že sodi v skupino poudarjalnih členov, zato ga moramo stavčnočlensko analizirati. V našem primeru je del prislovnega določila časa.*
- Tudi: *Takšni sta **tudi** narodnostna struktura učencev slovenskih šol in jezikovna struktura njihovih materinščin. Ounačen členek sodi med poudarjalne členke, zato smo ga pri analizi upoštevali, dopolnjuje osebek.*
- Še: *Za razvijanje medkulturne zavesti in večkulturne nacionalne identitete, ki sta prvi pogoj za notranje varno in stabilno družbo vsake države, je še posebej pomembna vključenost manjšinskih in priseljenjskih kulturnih vsebin, ki so sestavni del večetnične nacionalne kulture, v učna gradiva. Še je poudarjalni členek, ki pomensko modificira prislovno določilo načina.*
- Namreč kar: *Po podatkih zadnjega klasičnega popisa prebivalstva Slovenije (Popis 2002) **namreč kar** pri 12,3 % popisanih materni jezik ni slovenščina, pri čemer so priseljenci iz drugih delov nekdanje Jugoslavije predstavljali 90 % vseh priseljencev prve generacije. Poved sestavljata dva členka, ki sodita v različni skupini. Tako prvi*

sodi v skupino besedilnih povezovalcev, drugi pa med poudarjalne členke. Pri stavčni analizi smo zato upoštevali samo drugega, ki je del predmeta.

- Pa celo: /.../ *zamejski pisci so bili v Sloveniji več desetletij po drugi svetovni vojni v veliki meri zamolčani, emigrantski avtorji po letu 1945 **pa celo** prepovedani /.../.* Zopet imamo dva členka, pri čemer eden sodi med poudarjalne členke, drugi pa v skupino modalnih členkov. Pri analizi smo zato upoštevali samo členek *celo*, ki pomensko modificira povedkov prilastek.

V besedilu nismo našli medmetov.

S primerjanjem globinske in površinske ravni stavkov smo ugotovili, da se osebek največkrat pojavlja v vlogi nosilca stanja. Oglejmo si nekaj primerov, ko osebek opravlja druge funkcije.

- /.../ *namreč kar pri 12,3 % popisanih **materni jezik** ni slovenščina /.../.*
Predm. v mest. – os. – pov. dol.
V danem primeru osebek izraža sredstvo.
- ***Terenske in druge raziskave** so pokazale še mnogo večjo prisotnost drugih narodnosti nekdanje Jugoslavije v etnični strukturi prebivalcev Slovenije /.../.*
Os. – pov. – predm. v tož. – p. d. k.
Tudi v tem primeru osebek izraža sredstvo.
- /.../ *ki nastaja v Sloveniji, vendar **obstoječi učbeniki za književnost** tega ne upoštevajo.*
Pril. odv. – protiv. vez. – os. – predm. v rod. – pov.
S pomenskega vidika osebek izraža nosilca stanja.
- /.../ ***zamejski pisci** so bili v Sloveniji več desetletij po drugi svetovni vojni v veliki meri zamolčani, **emigrantski avtorji po letu 1945 pa celo** prepovedani /.../.*
Os. – pov. – p. d. k. – p. d. č. – p. d. n. – pov. pril. – os. – pov. pril.
V povedi najdemo dva osebka, ki izražata isti pomen, to je prizadeto.
- ***Sonia Nieto in Patty Bode** npr. menita /.../.*
V Sloveniji **trgovci** ponujajo več sto različnih učnih gradiv za pouk slovenskega jezika in književnosti /.../.
- Os. – pov.
- P. d. k. – os. – pov. – predm. v tož.

Povedi sestavljata dva osebka, ki izražata enaki pomenski vlogi, v obeh primerih gre za vršilca dejanja.

Pri analizi predmeta v tožilniku smo ugotovili, da se prepletata predvsem dva pomena, in sicer razmerni predmet ter rezultat. Izpisali smo nekaj primerov.

- *Učni načrti za slovenščino in osnovnošolska berila že zdaj vsebujejo **besedila iz svetovne književnosti** /.../.*

*Pri tem ne gre za **vprašanje uvažanja tuje literature** v slovenski prostor /.../.*

Os. – p. d. č. – pov. – predm. v tož.

Predm. v mest. – pov. – predm. v tož. – p. d. k.

Povedi sestavljata dva predmeta v 4. sklonu, ki izražata različne pomene. Prvi izraža rezultat, drugi pa razmerni predmet.

- *Terenske in druge raziskave so pokazale še **mного večjo prisotnost drugih narodnosti nekdanje Jugoslavije** v etnični strukturi prebivalcev Slovenije /.../.*

*/.../ namreč kar pri 12,3 % popisanih materni jezik ni slovenščina, pri čemer so priseljenci iz drugih delov nekdanje Jugoslavije predstavljali **90 % vseh priseljencev prve generacije**.*

Os. – pov. – predm. v tož. – p. d. k.

Predm. v mest. – os. – pov. dol. – predm. v mest. – pov. – os. – pov. – predm. v tož.

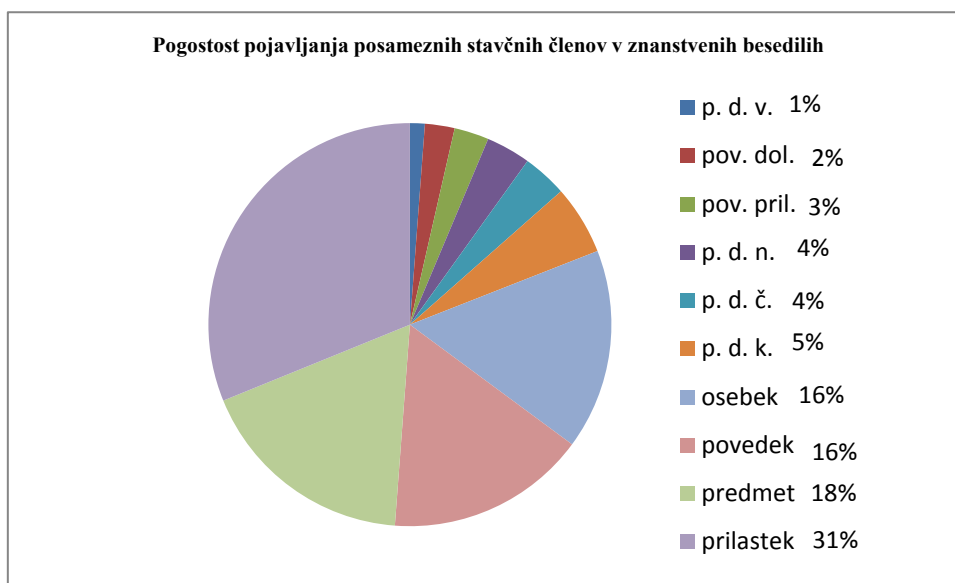
Predmeta v tožilniku v danih primerih izražata isti pomen, in sicer rezultat.

- *V Sloveniji trgovci ponujajo **več sto različnih učnih gradiv za pouk slovenskega jezika in književnosti**.*

P. d. k. – os. – pov. – predm. v tož.

V danem primeru predmet v 4. sklonu izraža razmerni predmet.

10.3.4. Sklepne ugotovitve o skladenjski analizi znanstvenih besedil

Slika 20: Pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v znanstvenih besedilih

Iz grafa lahko razberemo pogostost pojavljanja posameznih stavčnih členov v znanstvenih delih. Sklenemo lahko, da se je v analiziranih odlomkih največkrat pojavil prilastek. Številčno pogosti so bili tudi predmet, povedek in osebek. Ponovno smo si natančneje ogledali oblike osebka. Ugotovili smo, da se v veliki večini primerov osebek pojavi v leksemski obliki. Prislovna določila se pojavljajo v enaki meri, kot v preteklih besedilih, še vedno pa je najmanj prislovnih določil vzroka. Tako kot v preteklih analizah, smo tudi v znanstvenih besedilih našli členke, ki smo jih glede na njihov pomen razvrstili v različne skupine. Tudi znanstvena besedila ne vsebujejo medmetov. S primerjavo pomenske in globinske sestave povedi smo ugotovili, da osebki in predmeti v tožilniku še vedno opravljajo različne funkcije v enakem besedilu. Teh funkcij je sicer, podobno kot v publicističnih besedilih, manj. Spoznali smo, da so pomenske funkcije osebkov in predmetov odvisne od same teme člankov.

11. SKLEPNE UGOTOVITVE EMPIRIČNEGA DELA

V empiričnem delu smo se ukvarjali s stavčnočlensko analizo različnih besedilnih vrst. Podrobneje smo si ogledali literarna, publicistična in znanstvena besedila. Pri vsaki besedilni vrsti smo izbrali tri dela ter iz njih zajeli odlomke, ki so vsebovali okoli 600 besed. V besedilih smo najprej podčrtali stavčne člene, ugotoviti smo želeli, kateri izmed njih prevladujejo v posamezni besedilni vrsti. Ker se lahko osebek pojavi v dveh oblikah, morfemski in leksemski obliki, smo izdelali tudi grafične slike, iz katerih je razvidna pogostost pojavljanja posamezne oblike osebkov. Nato smo pod drobnogled vzeli besede, ki so nam pri analizi povzročale težave oziroma jih nismo mogli uvrstiti med stavčne člene. Kot glavni problem pa smo obravnavali razlike med globinsko in površinsko sestavo povedi. Pri tem smo si podrobneje ogledali osebke in predmet v tožilniku.

Z analizo smo ugotovili, da je v literarnih in publicističnih besedilih številčno najbolj pogost osebke, v znanstvenih pa prilastek. V vseh besedilnih vrstah sta pogosta še povedek in predmet. Osebke se je v besedilih pojavljal v dveh oblikah – leksemski in morfemski. Z analizo smo ugotovili, da v literarnih besedilih prevladuje morfemsko izražen osebke, v publicističnih in znanstvenih pa leksemsko izražen osebke. Prislovna določila se po številčnosti spreminjajo glede na temo besedila. V vseh besedilih se najmanjkrat pojavi prislovno določilo vzroka. Številčno manj pogosta sta tudi povedkovo določilo in povedkov prilastek. V vseh besedilih smo našli členke, ki smo jih glede na njihov pomen uvrstili v različne skupine. V stavčno analizo smo uvrstili samo poudarjalne členke. Literarna besedila se od publicističnih in znanstvenih razlikujejo v tem, da vsebujejo medmete, ki jih pri stavčnočlenski analizi nismo upoštevali, saj niso stavčnočlenski.

V teoretičnem delu naloge smo navedli definicije stavčnih členov, ki smo jih izpisali iz *Slovenske slovnice*. V empiričnem delu smo želeli dokazati, da so te preskope oziroma da bi morale upoštevati tudi pomenski vidik skladnje. To nam je s pomočjo predavanj Simone Kranjc in delovnega zvezka Mojce Smolej tudi uspelo. Ugotovili smo, da vsi osebki niso enaki. Ko smo upoštevali celoten kontekst, smo ugotovili, da izražajo različne funkcije, pomena. Največ različnih pomenov izražajo v literarnih delih. V publicističnih in znanstvenih besedilih je njihov pomen odvisen predvsem od teme besedila. Podobno se dogaja s predmetom v tožilniku. Tudi ta izraža več različnih pomenov.

Glede na ugotovitve empiričnega dela menimo, da bi morali pri definicijah stavčnih členov bolj upoštevati pomensko skladnjo. Največjo pomanjkljivost definicij vidimo v njihovi izolirani obravnavi. Menimo, da bi morali pri analizah stavkov upoštevati celoten kontekst. Poleg konteksta je pomemben tudi bralec oziroma prejemnik besedila. Od njegovega mentalnega sveta je odvisno, kako si bo neko besedo razlagal, razumel.

12. ZAKLJUČEK

V magistrskem delu z naslovom *Obravnava stavčnih členov v slovenskem jezikoslovju – raba in funkcija v različnih besedilnih vrstah* smo se ukvarjali z obravnavo stavčnih členov v slovenskem jezikoslovju. Delo je sestavljeno iz teoretičnega in empiričnega dela. V teoretičnem delu smo pregledali *Slovensko slovnico* J. Toporišiča in izhajali predvsem iz teoretskih okvirov slovnice, saj je to edina slovnica, ki jo imamo. S pregledom slovnice smo ugotovili, da so po našem mnenju definicije stavčnih členov nezadostne oziroma premalo natančne, da bi lahko z gotovostjo določali stavčne člene v vsakem besedilu. Menimo, da je potrebno pri stavčnočlenski analizi vedno upoštevati celoten kontekst, da bi razumeli, katere vloge opravljajo posamezne besede. Definiranje na podlagi vprašalnic, oblike in pomena se nam zato zdi nezadostno. V nadaljevanju naloge smo podali zgodovinski pregled obravnav skladnje v jezikoslovju. Ugotovili smo, da so zametki skladnje in stavčnih členov vidni že v antiki. Pomembne spremembe so se zgodile v 19. stoletju, ko se je spremenil celoten pogled na jezik. Začele so se prve ločitve med formalno in pomensko skladnjo. Pozorni postanejo na sporočanje vrednosti stavka, vpeljejo členitev po aktualnosti. Razvije se teorija odvisnosti, v središče postavijo glagol in njegovo zmožnost za odpiranje mest aktantom in cirkumstantom. Revolucijo v raziskovanju skladnje pa pomeni tvorbeno-pretvorbna slovnica Noama Chomskega, ki je bila osnova vsem nastajajočim slovnici različnih jezikov. V 20. st. se torej razvije sodobna teorija stavčnih vzorcev. V empiričnem delu smo skušali teoretična spoznanja prenesti v prakso. Izbrali smo besedila treh različnih besedilnih vrst – literarna, publicistična in znanstvena. Odlomke besedil smo najprej stavčnočlensko analizirali. Ugotovili smo, da je v literarnih in publicističnih besedilih številčno najbolj pogost osebek, v znanstvenih pa prilastek. V vseh treh besedilnih vrstah sta pogosta še povedek in predmet. Osebek se je v besedilih pojavljal v dveh oblikah – leksemski in morfemski, zato smo želeli ugotoviti, v kateri obliki se pojavi večkrat. Ugotovili smo, da v literarnih besedilih prevladuje morfemsko izražen osebek, v publicističnih in znanstvenih pa leksemsko izražen osebek. Prislovna določila se po številčnosti spreminjajo glede na temo besedila. V vseh besedilih se najmanjkrat pojavi prislovno določilo vzroka. Številčno manj pogosta sta tudi povedkovo določilo in povedkov prilastek. V vseh besedilih smo našli členke, ki smo jih glede na njihov pomen uvrstili v različne skupine. V stavčno analizo smo uvrstili samo poudarjalne členke. Literarna besedila se od publicističnih in znanstvenih razlikujejo v tem, da vsebujejo medmete, ki jih pri stavčnočlenski analizi nismo upoštevali, saj niso stavčnočlenski. Ker smo

želeli dokazati vpliv pomenske skladnje na samo razumevanje besedila, smo si podrobneje ogledali razlike med površinsko in globinsko sestavo povedi. Osredotočili smo se na osebek in predmet v tožilniku. Ugotovili smo, da vsi osebki niso enaki, saj izražajo različne funkcije, pomene. Največ različnih pomenov izražajo v literarnih delih. V publicističnih in znanstvenih besedilih je njihov pomen odvisen predvsem od teme besedila. Podobno se dogaja s predmetom v tožilniku. Tudi ta izraža več različnih pomenov.

13.POVZETEK

V magistrskem delu z naslovom *Obravnava stavčnih členov v slovenskem jezikoslovju – raba in funkcija v različnih besedilnih vrstah* smo se ukvarjali z obravnavo stavčnih členov v slovenskem jezikoslovju. V teoretičnem delu naloge smo pregledali *Slovensko slovnico*, avtorja J. Toporišiča, saj je to edina slovnica, ki jo trenutno imamo. Menimo, da so definicije stavčnih členov nezadostne. Največjo pomanjkljivost vidimo v njihovi izolirani obravnavi in v premajhnem upoštevanju pomenske skladnje. V nadaljevanju smo podali zgodovinski pregled skladenjskih obravnav. Ugotovili smo, da so zametki skladnje, stavčnih členov vidni že v antiki, revolucijo v raziskovanju skladnje pa pomeni tvorbeno-pretvorbna slovnica Noama Chomskega. Sodobna teorija stavčnih vzorcev se je razvila v 20. st. V empiričnem delu smo skušali teoretična spoznanja prenesti v prakso. Izbrali smo besedila treh besedilnih vrst in jih stavčnočlensko analizirali. Z analizo literarnih, publicističnih in znanstvenih besedil smo ugotovili, da se v literarnih in publicističnih delih največkrat pojavi osebek, v znanstvenih pa prilastek. Podrobneje smo si ogledali osebek, ki se v literarnih besedilih večkrat pojavi v morfemski obliki, v publicističnih in znanstvenih pa v leksemski obliki. V vseh treh besedilnih vrstah smo našli členke, ki smo jih glede na njihovo funkcijo vključili v stavčnočlensko analizo, ali pa jih iz nje izločili. S primerjavo površinske in globinske sestave povedi smo dokazali vpliv pomenske skladnje na samo razumevanje besedila. Ugotovili smo, da lahko osebek in predmet v 4. sklonu izražata več različnih pomenov, največ pomenov izražata v literarnih besedilih.

14. LITERATURA

Ahačič, Kozma. (2008). Bohoričev postopek prirejanja Melanchthonove skladnje. *Jezik in slovstvo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 1–14.

Bohorič, Adam (1987). *Articae horulae succisivae*. Maribor: Založba Obzorja.

Breznik, Anton (1934). *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba svetega Mohorja.

Dajnko, Peter (1824). *Lehrbuch der Windischen Sprache : ein Versuch zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommeneren Kenntniss für Slowenen / von Peter Dainko*. Grätz: gedruckt und verlegt bey Johann Andreas Kienreich.

Jakop, Nataša (2001). Funkcijska delitev členkov: značilnosti naklonskih členkov. *Jezik in slovstvo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 305–316.

Janežič, Anton (1863). *Slovensko slovnico za domačo in šolsko rabo*. Celovec: J. Leon.

Jesenšek, Marko (1991). Slovensko gradivo v Miklošičevi primerjalni skladnji. *Miklošičev zbornik*. Maribor: Kulturni forum. 165–185.

Kopitar, Jernej (1808). *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach: bey Wilhelm Heinrich Korn.

Krajnc, Simona (2010/2011). *Predavanja pri predmetu Skladnja slovenskega knjižnega jezika*.

Levstik, Fran (1866). *Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen*. Laibach: J. Giontini.

Makarovič, Svetlana (2010). *Sapramiška*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Miklošič, Fran (1868). *Vergleichende grammatik der slavischen sprachen*. Wien: Wilhelm Braumüller.

Orel, Irena (2003). Josef Dobrovský in slovenski slovničarji – vzporednosti in različnosti v oblikoslovnih prikazih. *Slavistična revija*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 35–373.

Pavlin, Martina (2006). *Skladnja*. Ljubljana: Jutro.

- Peroci, Ela (1975). *Moj dežnik je lahko balon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Podgoršek, Mojiceja (2014). *Eko čarovniška šola*. Domžale: Epistola.
- Pogorelec, Breda (1977). *Povzetek slovenske skladnje*. Ljubljana.
- Pohlin, Marko (1783). *Kraynska grammatika*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Toporišič, Jože (2004). *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja. 459–652.
- Smolej, Mojca (2011). *Skladnja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- Toporišič, Jože (1980). Kopitarjeva slovnica. *Slavistična revija*. Ljubljana: [s. n.]. 395–413
- Toporišič, Jože (1989). Janežičeva slovenska slovnica 1854. Jezikoslovne in literarnovedne raziskave. *Zbornik referatov 6. srečanja slavistov Celovec*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 87–98.
- Toporišič, Jože (1995). Besedilna skladnja. *Slavistična revija*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 13–23.
- Toporišič, Jože (1992). *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Toporišič, Jože (1982). *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS. 11–199.
- Trupej, Janko (2014). Zaznamovanost slovenskega izrazoslovja za temnopolte. *Slavistična revija*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 635–645.
- Vodnik, Valentin (1811). *Pismenost ali Gramatika sa perve shole*. Ljubljana: Leopold Eger.
- Žele, Andreja (2010). *Osnove skladnje*. Ljubljana: Samozaložba.
- Žele, Andreja (2010). Pomen Bohoričeve slovnice za slovensko skladnjo. Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva). *Zbornik Obdobja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 461–470.
- Žele, Andreja (2013). Pohlin o/v slovenski skladnji. *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 172–181.

Žele, Andreja (2012). *Pomensko-skladenjske lastnosti slovenskega glagola*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Žele, Andreja (2003). *Slovarska obravnava povedkovnika*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Žele, Andreja (2002). Miklošičev prispevek k slovenski skladnji (s poudarkom na vezljivosti). *Zbornik Obdobja*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 447–464.

Žitnik Serafin, Janja (2014). Slovenske medkulturne vsebine v učnih gradivih za slovenski jezik in književnost. *Zbornik Obdobja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 567–574.

Stefanija, Dragi (2014). V jeziku je ime, identiteta, zgodovina. *Jezik in slovstvo*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 43–49.

http://sl.wikipedia.org/wiki/Adam_Bohori%C4%8D; dostop 26. 5. 2015

http://sl.wikipedia.org/wiki/Marko_Pohlin; dostop 28. 5. 2015

<http://www.rtv slo.si/moja-generacija/13-april-avtor-prve-slovenske-slovnice/329663>; dostop 28. 5. 2015

http://sl.wikipedia.org/wiki/Jernej_Kopitar; dostop 28. 5. 2015

http://nl.ijs.si/isjt12/proceedings/isjt2012_08.pdf; dostop 29. 5. 2015

<http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5&id=339>; dostop 18. 8. 2015

<http://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/26/18631854-janezic>; dostop 18. 8. 2015

<http://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/11/1811-vodnik>; dostop 21. 8. 2015

http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Jane%C5%BEi%C4%8D; dostop 29. 5. 2015

<http://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/25/1852-1875-miklosic?query=fran%20miklo%C5%A1i%C4%8D>; dostop 28. 8. 2015

[https://sl.wikipedia.org/wiki/Delo_\(%C4%8Dasopis\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Delo_(%C4%8Dasopis)); dostop 29. 9. 2015

[https://sl.wikipedia.org/wiki/Dnevnik_\(%C4%8Dasopis\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Dnevnik_(%C4%8Dasopis)); dostop 29

http://predstavitev.vecer.com/v1/sl/_PDF/Korporativna_brosura.pdf

<http://www.delo.si/novice/kronika/kokain-so-tihotapili-tudi-v-obesalnikih.html>; dostop 28. 9. 2015

<http://www.vecer.com/clanek/201509226143903>; dostop 30. 9. 2015

<http://www.vecer.com/clanek/201509226143701>; dostop 30. 9. 2015

<https://www.dnevnik.si/1042720431>; dostop 2. 10. 2015

https://sl.wikipedia.org/wiki/Simpozij_Obdoobja; dostop 7. 10. 2015

https://sl.wikipedia.org/wiki/Slavisti%C4%8Dna_revija; dostop 7. 10. 2015

https://sl.wikipedia.org/wiki/Jezik_in_slovstvo; dostop 7. 10. 2015

IZJAVA O AVTORSTVU

Izjavljam, da je magistrsko delo v celoti moje avtorsko delo, ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 26. 10. 2015

Blanka Blagotinšek

